



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ  
Εθνικόν και Καποδιστριακόν  
Πανεπιστήμιον Αθηνών  
—ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837—

Τμήμα Ψυχολογίας  
ΠΜΣ «Σχολική Ψυχολογία»

Δεσμός και Ψυχοκοινωνική Προσαρμογή Προεφήβων Μαθητών

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ελισάβετ Βεντούρα

A.M.: ΣΧΨ1011702

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Αικατερίνη Γκαρή

Αθήνα, Φεβρουάριος 2020

## ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Αικατερίνη Γκαρή, Καθηγήτρια, Τμήμα Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ

Σπυρίδων Τάνταρος, Καθηγητής, Τμήμα Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ

Άννα Παγοροπούλου-Αβεντισιάν, Καθηγήτρια, Τμήμα Ψυχολογίας,  
ΕΚΠΑ

### Σημείωμα της Συγγραφέως

Το δοκίμιο αυτό αποτελεί διπλωματική εργασία που συντάχτηκε για το Π.Μ.Σ. «Σχολική Ψυχολογία» του Τμήματος Ψυχολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και υποβλήθηκε τον Φεβρουάριο του 2020. Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

### Περίληψη

Η θεωρία του δεσμού παρέχει μία ολοκληρωμένη οπτική για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι σχέσεις με τους γονείς μπορούν να υποστηρίξουν ή να υπονομεύσουν την περαιτέρω ψυχοκοινωνική ανάπτυξη. Το παιδί με ασφαλή δεσμό χρησιμοποιεί τη σχέση του με τους γονείς ως βάση για την εξερεύνηση νέων σχέσεων, συμπεριλαμβανομένων των σχέσεων με συνομηλίκους. Οι σχέσεις αυτές συνδυαστικά προάγουν την εξερεύνηση του περιβάλλοντος και την ομαλή προσαρμογή σε αυτό. Στην παρούσα μελέτη διερευνήθηκαν οι σχέσεις δεσμού προεφήβων μαθητών με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους, τόσο ως προς τη μεταξύ τους συσχέτιση, όσο και σε σχέση με την ψυχοκοινωνική τους προσαρμογή. Για το σκοπό αυτό 123 μαθητές Ε' και ΣΤ' Δημοτικού συμπλήρωσαν ερωτηματολόγια αυτοαναφοράς για το δεσμό και για την ψυχοκοινωνική τους προσαρμογή. Τα ευρήματα έδειξαν την υψηλή συσχέτιση του δεσμού με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους. Επίσης, οι προαναφερθείσες σχέσεις δεσμού συσχετίστηκαν με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή των προεφήβων, αλλά η προβλεπτική ικανότητα της καθεμιάς διέφερε ανάλογα με τον ειδικότερο τομέα ψυχοκοινωνικής προσαρμογής. Επιπλέον, φάνηκε ότι οι προέφηβοι που ανέφεραν τη μητέρα, τον πατέρα ή κάποιον φίλο ως το πρόσωπο με το οποίο διατηρούν τη μεγαλύτερη συναισθηματική εγγύτητα παρουσίασαν ισχυρότερο δεσμό με τους γονείς και τους συνομηλίκους, σε σχέση με όσους ανέφεραν άλλα πρόσωπα. Τέλος, δεν διαπιστώθηκαν διαφυλικές διαφορές ως προς το δεσμό με τη μητέρα και τον πατέρα.

*Λέξεις-κλειδιά: προσκόλληση, δεσμός με τους γονείς, δεσμός με τους συνομηλίκους, ψυχοκοινωνική προσαρμογή*

## Περιεχόμενα

Περίληψη.....	4
Ευχαριστίες .....	7
Εισαγωγή .....	8
Η έννοια του δεσμού στην ανάπτυξη του ατόμου.....	9
Δεσμός στην προεφηβική ηλικία .....	16
Η έννοια της προσαρμογής.....	21
Ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην προεφηβική ηλικία.....	26
Δεσμός και ψυχοκοινωνική προσαρμογή.....	31
Έρευνες σχετικά με το δεσμό και τη σχέση του με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην προεφηβική ηλικία.....	33
Η παρούσα έρευνα.....	36
Μέθοδος .....	41
Συμμετέχοντες .....	41
Μέσα συλλογής δεδομένων .....	41
Διαδικασία .....	48
Αποτελέσματα .....	50
Περιγραφικοί στατιστικοί δείκτες και αξιοπιστία ψυχοτεχνικών μέσων.....	50
Έλεγχος ερευνητικών υποθέσεων και ερωτημάτων.....	55
Συζήτηση .....	67

ΔΕΣΜΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΠΡΟΕΦΗΒΩΝ	6
Περιορισμοί της έρευνας.....	72
Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.....	74
Βιβλιογραφία .....	77
Παράρτημα .....	96

## Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα Καθηγήτριά μου κυρία Αικατερίνη Γκαρή για την ουσιαστική και πολύτιμη καθοδήγησή της, καθώς και για την άμεση ανταπόκρισή της καθόλη τη διάρκεια συγγραφής της παρούσας εργασίας.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω και στους διευθυντές, εκπαιδευτικούς και μαθητές των σχολείων που δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω ακόμη στις συμφοιτήτριες μου για την υποστήριξη και την πολύτιμη βοήθειά τους σε αυτόν τον δύσκολο, αλλά όμορφο κύκλο μεταπτυχιακών σπουδών. Ο επαγγελματισμός και οι ηθικές τους αρχές είναι απαραίτητα στοιχεία για την εξέλιξη της Σχολικής Ψυχολογίας και αποτελούν πηγή έμπνευσης για έμένα.

Ευχαριστώ επίσης τους διδάσκοντες του προγράμματος για τους νέους ορίζοντες που μου άνοιξαν με τις γνώσεις και τις εμπειρίες που μοιράστηκαν μαζί μας.

Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την επόπτριά μου κατά τη διάρκεια της πρακτικής μου άσκησης κυρία Παναγιώτα Δήμου. Η εμπειρία της, οι γνώσεις και οι αξίες της σε συνδυασμό με την υποστήριξή της ήταν πολύτιμα.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τα κοντινά μου πρόσωπα για την κατανόηση, την ενθάρρυνση και την στήριξη που μου προσέφεραν.

### Δεσμός και Ψυχοκοινωνική Προσαρμογή Προεφήβων Μαθητών

Είναι πέντε δεκαετίες από τη διατύπωση της θεωρίας δεσμού (attachment theory) από τον βρετανό παιδοψυχίατρο John Bowlby (1969). Σε αυτό το διάστημα η θεωρία δοκιμάστηκε πειραματικά, επεκτάθηκε σημαντικά με ερευνητικά δεδομένα που αφορούν όλη τη ζωή του ατόμου και αποτελεί σημαντικό κομμάτι πολλών περιοχών της ψυχολογίας, μεταξύ άλλων της αναπτυξιακής, της κοινωνικής, της κλινικής ψυχολογίας, της νευροψυχολογίας, καθώς και των γνωστικών επιστημών (Καφέτσιος, 2003).

Σύμφωνα με τους θεωρητικούς του δεσμού τα παιδιά μαθαίνουν πράγματα για τον εαυτό τους, τους άλλους και τις διαπροσωπικές τους σχέσεις μέσα από τη σχέση δεσμού που αναπτύσσουν με τους γονείς τους, και κυρίως με τη μητέρα τους. Η σχέση αυτή επηρεάζει τη μετέπειτα ευημερία και εξέλιξή τους (Bowlby, 1980. Bretherton, 1991). Συγχρόνως, κατά τη διάρκεια της παιδικής και εφηβικής ηλικίας, οι σχέσεις με τους συνομηλίκους αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερη σημασία στη ζωή των ανθρώπων. Επομένως, ο ρόλος τόσο της οικογένειας, όσο και των συνομηλίκων είναι μείζονος σημασίας για την ανθρώπινη εξέλιξη, καθώς όπως έχει υποστηριχθεί αποτελούν δύο από τα πιο σημαντικά κοινωνικά πλαίσια (Brown & Mounts, 2007 . Rubin, Dwyer, Kim, & Burgess, 2004). Αυτό οφείλεται στην αίσθηση του ανήκειν που προσφέρει η δημιουργία και διατήρηση στενών και σταθερών διαπροσωπικών σχέσεων, ενώ η αντίστοιχη έλλειψή τους σχετίζεται με αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία, την ευημερία και τη γενικότερη προσαρμογή των ατόμων (Baumeister & Leary, 1995).

### Η Έννοια του Δεσμού στην Ανάπτυξη του Ατόμου



Ως δεσμός ή προσκόλληση ορίζεται η ισχυρή συναισθηματική σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στο νεογνό και μια ή δύο βασικές μορφές που ασκούν την πρωταρχική του φροντίδα. Η σχέση αυτή δημιουργεί την επιθυμία για εγγύτητα και συνεχή επικοινωνία των εμπλεκομένων προσώπων, καθώς και δυσφορία κατά τη διάρκεια του αποχωρισμού (Ainsworth & Bell, 1970).

Η κεντρική ιδέα της θεωρίας του Bowlby βασίστηκε τόσο σε ψυχαναλυτικές, όσο και σε βιολογικές προσεγγίσεις. Συγκεκριμένα, έρεισμά της αποτέλεσε η θεωρία του Freud για τις πρώιμες σχέσεις και πώς αυτές επηρεάζουν τις εσωτερικές αναπαραστάσεις που διαμορφώνει το άτομο για τις μετέπειτα σχέσεις του. Η κεντρική έννοια της προσκόλλησης προέρχεται από τη θεωρία της εξέλιξης και της προσαρμογής του Δαρβίνου. Σύμφωνα με αυτή, ο άνθρωπος, όπως και όλα τα θηλαστικά έχουν μια γενετικά καθορισμένη προδιάθεση προσκόλλησης απέναντι στο φροντιστή τους, η οποία διασφαλίζει την επιβίωση του νεογέννητου (Καφέτσιος, 2003). Ενστικτώδεις αντιδράσεις όπως, το κλάμα, το πιπίλισμα, το άρπαγμα, η ακολουθία και το χαμόγελο αποτελούν λειτουργίες που χαρακτηρίζουν το ανθρώπινο είδος και έχουν ως βασικό στόχο την εξασφάλιση της εγγύτητας με τον γονέα (Cassidy, 1999).

Η εγγύτητα διατηρείται μέσα από μια διαδικασία συνδιαλλαγής μηνυμάτων ανάμεσα στο βρέφος και το γονέα και εκφράζεται με αντίστοιχες συμπεριφορές προσκόλλησης που αναπτύσσει το βρέφος. Ο βαθμός που επιδιώκεται η εγγύτητα προς τη φροντίζουσα μορφή που συνήθως είναι η μητέρα, καθορίζεται από την αντίστοιχη διαθεσιμότητά της για την ικανοποίηση των αναγκών του, καθώς και την συναισθηματική ευαισθησία της. Η μητρική ευαισθησία αφορά στην ικανότητα αντίληψης και σωστής ερμηνείας των σημάτων του βρέφους, κάτι που επηρεάζεται από τις αντίστοιχες εμπειρίες της ίδιας της μητέρας στις πρώιμες σχέσεις της με τους

γονείς. Έτσι, γονείς με ασφαλή σχήματα δεσμού δέχονταν συνήθως ως παιδιά κατάλληλη συναισθηματική ανταπόκριση στις ανάγκες τους και ως εκ τούτου είναι σε θέση να επεξεργάζονται και να ανταποκρίνονται καλύτερα στις συναισθηματικές πληροφορίες των δικών τους παιδιών. Από την άλλη, γονείς με ανασφαλή σχήματα δεσμού συχνά είτε δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες των παιδιών τους είτε ανταποκρίνονται με συναισθηματικά ανεπαρκείς συμπεριφορές. Αυτό συμβαίνει διότι παρερμηνεύουν ή δεν συνειδητοποιούν τα συναισθηματικά μηνύματα των παιδιών τους, καθώς προβάλλουν άμυνες που προέρχονται στη βάση εμπειριών τους από τις πρώιμες σχέσεις με τους δικούς τους γονείς (Καφέτσιος, 2003).

Οι έννοιες του δεσμού και της προσκόλλησης αποτελούν μετάφραση του αγγλικού όρου «attachment» και χρησιμοποιούνται ως έννοιες συνώνυμες στην ελληνική βιβλιογραφία, αλλά και στην παρούσα εργασία. Κατά τον Καφέτσιο (2005) είναι προτιμότερη η χρήση του όρου «δεσμός», διότι η «προσκόλληση» έχει αρνητική υποδήλωση και υπονοεί εξάρτηση.

**Ενεργά μοντέλα δεσμού.** Τα ενεργά μοντέλα αναφέρονται σε εσωτερικευμένες θετικές ή αρνητικές αναπαραστάσεις του εαυτού και των άλλων, οι οποίες προκύπτουν από τις αντίστοιχες πρώιμες διαπροσωπικές εμπειρίες του νεογνού με το πρόσωπο δεσμού και επηρεάζουν το άτομο για το υπόλοιπο της ζωής του (Main, Kaplan, & Cassidy, 1985). Σύμφωνα με τον Bowlby (1988) τα εσωτερικά ενεργά μοντέλα διαμορφώνονται μέσα από τις πρώιμες εμπειρίες προσκόλλησης, λειτουργούν ως κανόνες στην επεξεργασία των κοινωνικών πληροφοριών και καθορίζουν τη μετέπειτα διαπροσωπική συμπεριφορά του ατόμου. Περιλαμβάνουν μνήμες και συναισθήματα του ατόμου που καθορίζονται από μεταβλητές όπως ο βαθμός ικανοποίησης των αναγκών του, η συναισθηματική ασφάλεια, αλλά και η διαθεσιμότητα που λάμβανε από το φροντιστή του κατά τη βρεφική ηλικία. ,

Διαμορφώνεται έτσι ένα εσωτερικό μοντέλο του εαυτού, που αφορά το πώς αντιλαμβάνεται το άτομο τον εαυτό του και ένα εσωτερικό μοντέλο των άλλων, που αφορά το τι προσδοκά από τη συμπεριφορά των άλλων. Οι νοητικές αυτές αναπαραστάσεις έχουν γνωστικές και συναισθηματικές συνιστώσες, ανακαλώντας στη μνήμη του ατόμου συγκεκριμένες εμπειρίες. Αυτές αφορούν στον εαυτό του, το πρόσωπο δεσμού και τη μεταξύ τους σχέση, με αποτέλεσμα να συμπεριφέρεται στις μετέπειτα διαπροσωπικές του σχέσεις κατ' αναλογία με αυτά τα πρότυπα. Επομένως, τα ενεργά μοντέλα επεκτείνονται και επηρεάζουν τις κοινωνικές σχέσεις και τις διαπροσωπικές συναλλαγές του ατόμου σε όλα τα στάδια ανάπτυξης του (Shaver, Collins & Clark, 1996).

Η έννοια των ενεργών μοντέλων έχει καταβολές σε έρευνες και μοντέλα της γνωστικής, κοινωνικής και αναπτυξιακής ψυχολογίας και κατέχει καίριο ρόλο στη θεωρία της προσκόλλησης. Σύμφωνα με την γνωστική-κοινωνική προσέγγιση τα ενεργά μοντέλα δεσμού συνδέονται με γνωστικά σχήματα που επιδρούν στην επεξεργασία πληροφοριών για τον εαυτό και προσανατολίζουν τόσο τις προσδοκίες από τις σχέσεις, όσο τις ερμηνείες των εμπειριών σε αυτές (Bartholomew, 1993 . Collins, 1996). Επίσης, συνδέονται άμεσα με τις στρατηγικές ρύθμισης του συναισθήματος, δηλαδή την ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματά του, εκφράζοντάς τα στο σωστό χρόνο και βαθμό (Mikulincer, Shaver, Sapir-Lavid, & Avihou-Kanza, 2009).

Εμπειρικές μελέτες της αναπτυξιακής ψυχολογίας καταδεινούν ατομικές διαφορές στα πρότυπα σκέψης και ρύθμισης του συναισθήματος που συνδέονται με τους δεσμούς προσκόλλησης και επιδρούν στη μετέπειτα ανάπτυξη του ατόμου (Ainsworth, 1985). Αυτά τα πρότυπα λειτουργούν ως επανατροφοδοτικά συστήματα και περιλαμβάνουν γνωστικές και συναισθηματικές δομές (Kobak, Sudler, & Gamble,

1991). Οι γνωστικές δομές περιλαμβάνουν σύνθετες, ενιαίες αναπαραστάσεις για τον εαυτό, τους άλλους και τις σχέσεις και συνδέονται με τις συναισθηματικές δομές, όπως αυτή της ρύθμισης του συναισθήματος (Καφέτσιος, 2003). Έτσι, τα ασφαλή βρέφη έχουν αναπτύξει ενεργά μοντέλα δεσμού που περιλαμβάνουν γνωστικές δομές για το γονέα ως πρόσωπο που γενικά ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους.

Επακολούθως, τα βρέφη αυτά, αναπτύσσουν συναισθηματικές δομές που ενθαρρύνουν την ελεύθερη έκφραση του συναισθήματος, είτε θετικού είτε ερνητικού. Αντιθέτως, ανασφαλή βρέφη έχουν αναπτύξει διαφορετικά ενεργά μοντέλα δεσμού μέσα από την αλληλεπίδρασή τους με τον γονέα, οδηγώντας τα σε δυσλειτουργικές γνωστικές και συναισθηματικές δομές. Οι γνωστικές τους δομές, για παράδειγμα, μπορεί να περιλαμβάνουν προσδοκίες για ένα γονέα απόμακρο ή μη συνεπή στις συμπεριφορές φροντίδας, με αποτέλεσμα να μην εξασφαλίζεται η αίσθηση ασφάλειας. Για την επίτευξή της, λοιπόν, αναπτύσσουν συναισθηματικές δομές που οδηγούν σε στρατηγικές ρύθμισης του συναισθήματος, όπως είναι η καταπίεση-αποκοπή ή η υπερενεργοποίησή του (Kobak, & Sceery, 1988).

Τα ενεργά μοντέλα δεσμού, πέρα από το ότι προσανατολίζουν τις πεποιθήσεις, τα συναισθήματα, τις συμπεριφορές και τις μετέπειτα διαπροσωπικές σχέσεις του ατόμου (Bowlby, 1973), δύσκολα μεταβάλλονται και μεταλλάσσουν τον έναν τύπο δεσμού σε έναν άλλον, όπως για παράδειγμα από ασφαλή σε ανασφαλή ή το αντίστροφο (Main, et al., 1985. Pascuzzo, Cyr, & Moss, 2013). Μέσω αυτών, το άτομο αντιλαμβάνεται τις καταστάσεις και τις οργανώνει, προβλέπει τις εκβάσεις τους και κάνει τα αντίστοιχα σχέδια για το μέλλον (Μπουλουγούρης, 1998). Η εικόνα του εαυτού και των άλλων που έχει διαμορφώσει, μέσα από τα ενεργά μοντέλα δεσμού, επηρεάζουν τη δυνατότητα του να συνάπτει και να διατηρεί υγιείς σχέσεις (Feeney & Noller, 1996). Όπως φαίνεται λοιπόν, η σχέση μητέρας-παιδιού

κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής, διαδραματίζει βασικό ρόλο για την κοινωνική, αλλά και ψυχική εξέλιξη του παιδιού, επηρεάζοντάς το σε όλα τα εξελικτικά του στάδια (Parkes, Hinde & Marris, 1991).

**Τύποι δεσμού.** Ο Bowlby (1956, 1969) υποστηρίζει ότι όταν το πρόσωπο δεσμού ανταποκρίνεται στα μηνύματα του βρέφους, λειτουργεί ως ασφαλές καταφύγιο όταν νιώθει φόβο, αλλά και ως ασφαλής βάση για να εξερευνήσει το περιβάλλον. Έτσι, το σύστημα προσκόλλησης έχει δύο βασικές αλληλένδετες λειτουργίες. Η πρώτη αφορά στην επίτευξη της αίσθησης ασφάλειας, η οποία όταν επιτυγχάνεται συνδέεται με τη μείωση των συναισθημάτων άγχους και φόβου. Σε συνθήκες κινδύνου, όπως κατά την απομάκρυνση από τη μητέρα, το βρέφος βιώνει μια απολύτως φυσιολογική αντίδραση, το άγχος αποχωρισμού. Στην περίπτωση αυτή ενεργοποιείται το σύστημα προσκόλλησης και το βρέφος χρησιμοποιεί συμπεριφορές προσκόλλησης (π.χ. κλάμα) για να εξασφαλίσει την εγγύτητα και την παροχή ασφάλειας από την μητέρα, η οποία λειτουργεί ως «ασφαλές καταφύγιο». Η δεύτερη λειτουργία του συστήματος προσκόλλησης αφορά στη διευκόλυνση της αυτόνομης εξερεύνησης του κόσμου. Κατά την απουσία κινδύνου, λοιπόν, με την παρουσία της μητέρας, παρέχεται στο βρέφος μία «ασφαλής βάση» για να εξερευνήσει το περιβάλλον του και να αναπτυχθεί (Ainsworth, 1989).

Η θεωρία του δεσμού μελετήθηκε και τεκμηριώθηκε εμπειρικά από την Mary Ainsworth (1969), η οποία διερεύνησε τις διατομικές διαφορές στο σύστημα προσκόλλησης. Μέσα από τη λεγόμενη «συνθήκη του ξένου» αξιολογήθηκε η έννοια της «ασφαλούς βάσης», στηριγμένη σε μια σειρά αντιδράσεων των νεογνών κατά τον αποχωρισμό τους από τη μητέρα και την έκθεσή τους σε κάποιο ξένο πρόσωπο, υπό συνθήκες χαμηλού και υψηλού στρες.

Πιο συγκεκριμένα, βρέφη δώδεκα με δεκαοχτώ μηνών τοποθετήθηκαν με την παρουσία της μητέρας τους σε ένα άγνωστο δωμάτιο με παιχνίδια, έχοντας την ευκαιρία να το εξερευνήσουν σε ασφαλή βάση. Η «συνθήκη του ξένου» αποτελείται από επτά τρίλεπτα επεισόδια που ακολουθούν. Έτσι, λοιπόν, ένα άγνωστο πρόσωπο μπαίνει στο δωμάτιο αλληλεπιδρά με τη μητέρα και το βρέφος και μετά από λίγο η μητέρα εγκαταλείπει το δωμάτιο. Έπειτα, η μητέρα επιστρέφει, ηρεμεί το βρέφος και ο άγνωστος αποχωρεί. Στη συνέχεια, αποχωρεί και η μητέρα για δεύτερη φορά, αφήνοντας το βρέφος μόνο του, μέχρι να μπει και πάλι μέσα ο άγνωστος. Στο τελευταίο, και πιο σημαντικό επεισόδιο, η μητέρα επιστρέφει και ο άγνωστος αποχωρεί, κάνοντας διακριτές κάποιες μορφές συμπεριφοράς του βρέφους απέναντί της, που αντιστοιχούν στους τύπους δεσμού (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 1978).

Βάσει των διατομικών διαφορών που διαπιστώθηκαν αναφορικά με την αίσθηση ασφάλειας και τις αντιδράσεις των βρεφών απέναντι στο πρόσωπο προσκόλλησης, η Ainsworth (1989) διέκρινε δύο τύπους δεσμού προσκόλλησης, τον ασφαλή και τον ανασφαλή. Επιπροσθέτως, ο ανασφαλής διακρίνεται περαιτέρω στον τύπο άγχους-αποφυγής και τον τύπο άγχους-αντίστασης. Μετέπειτα, προτάθηκε ένα ακόμα είδος ανασφαλούς δεσμού, ο αποδιοργανωμένος τύπος (Bretherton, 1991).

*Χαρακτηριστικά τύπων δεσμού.* Τον ασφαλή τύπο δεσμού αναπτύσσουν συνήθως τα βρέφη των οποίων οι φροντιστές εκδηλώνουν ευαισθησία και ενσυναίσθηση ως προς τις ανάγκες τους, ανταποκρινόμενοι γρήγορα και με συνέπεια σε αυτές. Σε συνθήκες απουσίας κινδύνου και στηριζόμενα στο αίσθημα ασφάλειας που τους παρέχει η παρουσία της μητέρας, εκδηλώνουν συμπεριφορές εξερεύνησης του περιβάλλοντος, κάτι που συμβάλλει θετικά στην αυτόνομη ανάπτυξή τους. Κατά την απουσία της μητέρας όπως στο παράδειγμα της «συνθήκης του ξένου», αν και

παρουσιάζουν ενόχληση, επιδεικνύουν ανακούφιση και χαρά με την επάνοδό της (Main & Solomon, 1990).

*Ο ανασφαλής τύπος δεσμού συναντάται συνήθως σε βρέφη που μεγαλώνουν σε περιβάλλον όπου οι φροντιστές τους δεν εκδηλώνουν τα συναισθήματά τους, χαρακτηρίζονται από απουσία σταθερότητας και παρουσιάζουν απρόβλεπτες ή αντιφατικές αντιδράσεις (Wilmshurst, 2011). Τα βρέφη αυτά απομακρύνουν την προσοχή τους από μεταβλητές που συμβάλουν θετικά στην ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη, όπως την εξερεύνηση του περιβάλλοντος. Αυτό συμβαίνει διότι αναγκάζονται να εστιάζουν περισσότερο στη χρήση στρατηγικών ρύθμισης των αρνητικών τους συναισθημάτων, για την ελαχιστοποίηση του άγχους και τη διαχείριση της απογοήτευσής τους από τις αλληλεπιδράσεις με τους γονείς (Καφέτσιος, 2003).*

Πιο συγκεκριμένα, βρέφη με *δεσμό τύπου άγχους-αποφυγής (anxious-avoidant attachment)*, βιώνουν ανασφάλεια και άγχος λόγω της μειωμένης ανταποκρισιμότητας στις ανάγκες τους από το περιβάλλον τους. Έτσι, λοιπόν, επιδιώκουν να μειώσουν την ένταση των αρνητικών τους συναισθημάτων μέσω της «αποδέσμευσης», απενεργοποιώντας δηλαδή τις συμπεριφορές προσκόλλησης. Η μητέρα τείνει να είναι απορριπτική και έτσι τα νήπια νιώθουν μεν δυσαρέσκεια όταν φεύγει, δεν ανακουφίζονται όμως από την επάνοδό της και την αποφεύγουν. Τα βρέφη αυτά, περιορίζοντας τις απαιτήσεις τους προς το πρόσωπο που τα φροντίζει, υιοθετούν μια στάση ψευδοαυτοδυναμίας και εξερευνούν τον κόσμο μόνα τους, αλλά και σε μικρότερο όμως βαθμό από τα βρέφη με ασφαλή δεσμό (Wenar & Kerig, 2008).

Τα βρέφη με *δεσμό τύπου άγχους-αντίστασης (anxious-resistant)*, των οποίων η μητέρα παρουσιάζει μία ασταθή και απρόβλεπτη συμπεριφορά, εκφράζουν έντονα και

σχετικά συχνά συναισθήματα άγχους, ακόμα και όταν η μητέρα είναι κοντά τους. Επιζητούν τη διαρκή επαφή με τη μητέρα, χωρίς όμως να καθησυχάζονται, γεγονός που μειώνει τις εξερευνητικές τους τάσεις (Wenar & Kerig, 2008). Δεν αντλούν ασφάλεια ούτε από την προσκόλληση ούτε από την αποφυγή και έτσι ακολουθούν ένα αμφιθυμικό μοτίβο συμπεριφοράς. Στη «συνθήκη του ξένου» για παράδειγμα, εκδηλώνουν έντονα τα δυσάρεστα συναισθήματά τους διαμαρτυρόμενα μέσω του κλάματος, αλλά είναι αμφιθυμικά στις αντιδράσεις τους, όταν αυτή επιστρέφει. Ενώ, λοιπόν, την προσεγγίζουν στην επιστροφή της για να τα αγκαλιάσει, όταν εκείνη τα πλησιάζει την κλωτσούν ή την σπρώχνουν απορρίπτοντας την παροχή φροντίδας (Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001).

Ο μεταγενέστερος, αποδιοργανωμένος τύπος προσκόλλησης (disorganized) συναντάται συνήθως σε νήπια που έχουν βιώσει κάποια τραυματική εμπειρία, όπως παραμέληση ή κακοποίηση. Σε αυτόν το τύπο, τα βρέφη εμφανίζουν φόβο όχι μόνο ως προς το άγνωστο περιβάλλον, αλλά και ως προς το πρόσωπο δεσμού (Main, & Solomon, 1990). Η συμπεριφορά τους χαρακτηρίζεται από αντιφατικότητα και εναλλασσόμενες συμπεριφορές αμφιθυμίας και αποφυγής. Στο παράδειγμα της «συνθήκη του ξένου», ενώ αρχικά εκδηλώνουν έντονες θυμικές αντιδράσεις, στη συνέχεια αφού ξεκινήσουν να αλληλεπιδρούν με τη μητέρα μέσω του παιχνιδιού, απομακρύνονται απότομα ή «παγώνουν» (Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001). Τα νήπια αυτής της κατηγορίας διακατέχονται από εσωτερικές συγκρούσεις και φαίνεται να βιώνουν τα υψηλότερα επίπεδα συναισθηματικής αστάθειας και ανασφάλειας (Wilmshurst, 2011).

### **Δεσμός στην Προεφηβική Ηλικία**



Η προσκόλληση αποτελεί μία δια βίου διαδικασία, η οποία μέσα από την ασφάλεια που παρέχει όταν επιτυγχάνεται ο σκοπός της, συμβάλλει θετικά στην ψυχική ανάπτυξη του ατόμου. Ο ρόλος της είναι συνεχής σε όλο το αναπτυξιακό φάσμα της ζωής, καθώς ξεκινάει από τη βρεφική ηλικία και επεκτείνεται στην ενήλικη ζωή, συνιστώντας μέρος της προσωπικότητας του ατόμου (Shaver, et al., 1996).

Η αλλαγή της μορφής της προσκόλλησης με την πάροδο της ηλικίας καθιστά δυσκολότερη την εμπειρική της αξιολόγηση με αποτέλεσμα οι σχετικές ερευνητικές μελέτες να είναι λιγότερες σε αριθμό. Στη βρεφική και πρώιμη παιδική ηλικία, η φυσική διαθεσιμότητα του γονέα θεωρείται απαραίτητη, καθώς προσφέρει στο παιδί μια ασφαλή βάση για να εξερευνήσει το άμεσο περιβάλλον του. Η ανακούφιση που βιώνει το παιδί από την φυσική εγγύτητα και ανταποκρισιμότητα του γονέα, αποτελούν τα θεμέλια στοιχεία στα οποία στηρίζονται οι μετέπειτα νοητικές αναπαραστάσεις που δομεί. Καθώς το παιδί μεγαλώνει, εξελίσσονται οι γνωστικές λειτουργίες του και η σχέση δεσμού γίνεται όλο και πιο εσωτερικευμένη και αναπαραστατική. Οι συμπεριφορές προσκόλλησης, λοιπόν, από εξωτερικές, παρατηρήσιμες αντιδράσεις μετατρέπονται σε εσωτερικευμένες αναπαραστάσεις, που υποδηλώνουν τόσο το αίσθημα ασφάλειας του ατόμου, όσο και τις προσδοκίες του από τις γονικές και μετέπειτα διαπροσωπικές του σχέσεις (Booth-Laforce, Oh, Kim, Rubin, Rose-Krasnor, & Burgess, 2006). Επομένως, μεγαλύτερη σημασία δίνεται κατά την ύστερη παιδική και προεφηβική ηλικία, όχι τόσο στη φυσική διαθεσιμότητα του γονέα, όσο στην ψυχολογική (Armsden & Greenberg, 1987). Ομοίως, η αίσθηση ασφάλειας διευκολύνει πλέον όχι την εξερεύνηση του κόσμου όπως στα αρχικά στάδια, αλλά τη διαμόρφωση νέων σχέσεων με τους συνομηλίκους (Lerner & Steinberg, 2004).

Παρόλο που η ένταση και η συχνότητα των συμπεριφορών προσκόλλησης προς τους γονείς μειώνονται με την ηλικία, η ποιότητα της σχέσης δεσμού παραμένει σταθερή (Bowlby, 1973). Σχετική διαχρονική μελέτη έχει δείξει ότι ο δεσμός παραμένει σταθερός, ωστόσο υπήρξαν και περιπτώσεις συμμετεχόντων που άλλαξαν κατά τη διάρκεια της πρώιμης και ύστερης εφηβείας, από ασφαλή σε ανασφαλή και το αντίστροφο (Ammaniti, Speranza, van Ijzendoorn, Tambelli, 2001). Η σταθερότητα του δεσμού υποστηρίζεται και από πιο πρόσφατη διαχρονική μελέτη, σύμφωνα με την οποία η ασφάλεια στο δεσμό κατά την προσχολική ηλικία φαίνεται να παραμένει σταθερή στην προεφηβική ηλικία, ακόμα και όταν η ποιότητα της τρέχουσας σχέσης με τους γονείς είναι χαμηλότερη. Το εύρημα αυτό είναι πολύ σημαντικό, καθώς καταδεικνύει τη σημασία των πρώιμων σχέσεων με τους γονείς για τη μετέπειτα προσαρμογή και ανάπτυξη (O'Connor, Woolgar, Humayun, Briskman, & Scott, 2018).

Τέλος, κατά την ύστερη παιδική και προεφηβική περίοδο τα παιδιά αρχίζουν ν' αντιλαμβάνονται και να κατανοούν τους στόχους, την οπτική και τα συναισθήματα των γονέων. Έτσι, η σχέση γίνεται περισσότερο αμοιβαία. Τα μέλη της λαμβάνουν εξίσου υπόψη τους τις ανάγκες του καθενός και τα παιδιά δεν είναι αυτά που μόνο δέχονται, αλλά προσφέρουν κιόλας φροντίδα (Kerns, Tomich, Aspelmeier, & Contreras, 2000. Waters & Cummings, 2000).

**Δεσμός με τη μητέρα και δεσμός με τον πατέρα.** Το μεγαλύτερο μέρος των ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί για την προσκόλληση αφορούν το δεσμό με τη μητέρα, γεγονός που οφείλεται σε κοινωνικοπολιτισμικούς παράγοντες που επηρέασαν τις πρώτες θεωρητικές προσεγγίσεις του Bowlby (1969). Στις μέρες μας, η λειτουργία της οικογένειας έχει αλλάξει σημαντικά και ο ρόλος του φροντιστή δεν ανήκει κατ' αποκλειστικότητα στη μητέρα. Τόσο η ποιότητα του δεσμού (ασφαλής ή

ανασφαλής), όσο και η λειτουργία του δεσμού με τον κάθε γονέα ξεχωριστά μπορεί να διαφέρουν. Η μητέρα, για παράδειγμα, έχει φανεί να λειτουργεί στο σύστημα της προσκόλλησης, κυρίως, σαν ασφαλές καταφύγιο, όταν το παιδί είναι ανήσυχο ή αγχωμένο. Από την άλλη πλευρά, ο πατέρας φαίνεται να λειτουργεί, περισσότερο, σαν ασφαλής βάση υποστήριξης και ενθάρρυνσης για την εξερεύνηση του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος (Kerns, Mathews, Koehn, Williams, & Siener-Ciesla, 2015). Παρά τις όποιες διαφορές της λειτουργίας του δεσμού με τον κάθε γονέα ξεχωριστά, φαίνεται γενικά να υπάρχει θετική συσχέτιση ανάμεσα στην ποιότητα του δεσμού με τη μητέρα και του δεσμού με τον πατέρα (Al-Yagon, 2012. Psychogiou, Nath, Kallitsoglou, Dimatis, Parry, Russell, Moberly, 2018).

**Δεσμός με τους γονείς και δεσμός με τους συνομηλίκους.** Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, υπάρχει σημαντική σύνδεση του δεσμού με τους γονείς με τον δεσμό με τους συνομηλίκους. Με βάση τη θεωρία προσκόλλησης και προηγούμενες ερευνητικές μελέτες, ο δεσμός με τους γονείς φαίνεται να σχετίζεται θετικά με τις μετέπειτα σχέσεις και επακολούθως με το δεσμό με τους συνομηλίκους (Benson, McWey, & Ross, 2006. Lucktong, Salisbury, & Chamrathirong, 2018). Σύμφωνα με την μετανάλυση των Gorrese & Ruggieri (2012) και τη μελέτη 44 ερευνών ο δεσμός με τους γονείς σχετίζεται θετικά με το δεσμό με τους συνομηλίκους. Αυτό πιθανόν οφείλεται στο γεγονός ότι τα παιδιά εσωτερικεύουν τα πρότυπα ρύθμισης του συναισθήματος που αναπτύσσουν στις πρωταρχικές τους σχέσεις με τους γονείς και τα ακολουθούν και στις μετέπειτα διαπροσωπικές τους σχέσεις (Mikulincer & Shaver, 2007). Βασισμένα σε αυτά τα πρότυπα, αναπτύσσουν ορισμένες προσδοκίες και πεποιθήσεις για το τι να περιμένουν από τους άλλους, που οδηγούν σε ανάλογες αντιδράσεις από το περιβάλλον. Έτσι, τα παιδιά με ασφαλή δεσμό έχουν

περισσότερες πιθανότητες να αναπτύξουν φιλικές σχέσεις και να είναι δημοφιλή στο κοινωνικό τους περιβάλλον, σε σχέση με τα παιδιά με ανασφαλή δεσμό (Chen, 2011).

**Ιεραρχία του δεσμού.** Ο Bowlby (1969) είχε αναφέρει την έννοια την ιεραρχίας του δεσμού, σύμφωνα με την οποία τα άτομα δημιουργούν πολλαπλούς δεσμούς και με άλλα πρόσωπα πέρα από τους γονείς (Bretherton, 1992). Ωστόσο, όταν κάποιο ερέθισμα ενεργοποιήσει το σύστημα δεσμού, υπάρχει μια σειρά προτεραιότητας ως προς το ποιον θα προτιμήσουν, δηλαδή ένα από αυτά τα πρόσωπα δεσμού είναι το κυρίαρχο και το πιο σημαντικό. Ο Bowlby (1969) υποστήριξε ότι το πρόσωπο αυτό είναι η μητέρα και ότι υπάρχουν ατομικές διαφορές ως προς αυτήν την ιεραρχία, κάτι που έχει φανεί και ερευνητικά (Freeman & Brown, 2001. Ma & Huebner, 2008. Rosenthal & Kobak, 2010).

Η προεφηβεία αποτελεί μία κρίσιμη περίοδο για τις σχέσεις δεσμού, καθώς οι σχέσεις με τους γονείς αλλάζουν και συγχρόνως οι σχέσεις με τους συνομηλίκους αποκτούν μεγάλη σημασία (Rubin, Bukowski, & Bowker, 2015). Παρά την αυξημένη στροφή προς τους συνομηλίκους στην προεφηβεία, φαίνεται ότι οι γονείς εξακολουθούν να αποτελούν σημαντικές φιγούρες όταν τα παιδιά έχουν ανάγκη από συναισθηματική στήριξη και παροχή συμβουλών. Ομοίως, οι Nickerson & Nagle (2005) βρήκαν ότι, παρότι κάποια από τα χαρακτηριστικά της σχέσης γονέα-εφήβου αλλάζουν, οι γονείς συνεχίζουν να αποτελούν σημαντικά πρόσωπα δεσμού. Όσο χαμηλότερος είναι ο βαθμός ασφάλειας με τους γονείς τόσο πιθανότερο είναι να αναφέρουν κάποιον συνομήλικο ως το πρόσωπο που εμπιστεύονται περισσότερο. Συνήθως φαίνεται όμως να αναφέρουν ότι αισθάνονται πιο κοντά τους έναν από τους δύο γονείς τους, ανεξάρτητα από το βαθμό ασφάλειας στο δεσμό μαζί του (Nickerson, & Nagle, 2005. Wilkinson, 2004).

**Διαφυλικές διαφορές ως προς το δεσμό.** Όσον αφορά στις διαφυλικές διαφορές ως προς το δεσμό με τους γονείς, αρκετές έρευνες για τον πληθυσμό των προεφήβων δεν δείχνουν σημαντικές διαφορές (Ammaniti, et al., 2001. Ma & Huebner, 2008). Η απουσία διαφυλικών διαφορών υποστήριζεται και από τη μελέτη των Nickerson, & Nagle (2005), οι οποίοι ωστόσο διαπίστωσαν υψηλότερη ασφάλεια στο δεσμό με τους συνομηλικούς των κοριτσιών σε σχέση με τα αγόρια. Από την άλλη, υπάρχουν και μελέτες που δείχνουν ότι ο δεσμός στην εφηβεία με το γονέα του ίδιου φύλου είναι καλύτερης ποιότητας, συγκριτικά με το δεσμό με το γονέα διαφορετικού φύλου (Freeman & Brown, 2001. Buist, Dekovic, Meeus, & van Aken, 2002. Song, Thomson, & Ferrer, 2009).

### **Η Έννοια της Προσαρμογής**

Ο στόχος της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι η προσαρμογή στο περιβάλλον με τη μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητα και η επίτευξη της προσωπικής ευημερίας. Η προσαρμογή ως έννοια περιλαμβάνει τόσο την ενδοπροσωπική όσο την διαπροσωπική. Η ενδοπροσωπική προσαρμογή αφορά τον ψυχολογικό τομέα και όλους τους εσωτερικούς παράγοντες που συνδέονται με την καλή ψυχική υγεία, την ψυχολογική ικανοποίηση και την ενδοπροσωπική ισορροπία και λειτουργικότητα. Η διαπροσωπική προσαρμογή αναφέρεται κυρίως στον κοινωνικό τομέα και τις κοινωνικές δεξιότητες που εξυπηρετούν τη σύναψη και διατήρηση διαπροσωπικών σχέσεων, την ομαλή ένταξη στα κοινωνικά πλαίσια και την διαπροσωπική ισορροπία και λειτουργικότητα (Herbert, 1998).

Σύμφωνα με τα στοιχεία που προκύπτουν από την διαχρονική «Πανελλήνια έρευνα για τις συμπεριφορές που συνδέονται με την υγεία των έφηβων-μαθητών»

(Έρευνα HBSC/WHO), οι δύο στους πέντε μαθητές ηλικίας έντεκα, δεκατρία και δεκαπέντε ετών αναφέρουν την παρουσία τουλάχιστον δύο συμπτωμάτων (σωματικών ή ψυχολογικών), με συχνότητα τουλάχιστον δύο φορές την εβδομάδα. Τα συχνότερα συμπτώματα που αναφέρονται είναι η νευρική κατάσταση (36,6%), η δυσθυμία (36,5%) και η ακεφία (22,8%). Επιπλέον, το 43,2% δηλώνουν πως δεν είναι «αρκετά ικανοποιημένοι από τη ζωή τους». Φαίνεται ακόμα ότι υπάρχει αύξηση των δυσκολιών με το πέρασμα των χρόνων, από τα έντεκα (33,0%), στα δεκατρία (47,6%) και στα δεκαπέντε έτη (50,6%). Σε διαχρονικό επίπεδο, η έρευνα πραγματοποιείται από το 1998. Μετά από μείωση, λοιπόν, του ποσοστού των εφήβων που αναφέρουν παρουσία πολλαπλών συμπτωμάτων, μεταξύ του 2006 (41,8%) και του 2014 (35,0%), το 2018 παρουσιάστηκε εκ νέου αύξηση (Κοκκέβη, Φωτίου, Καναβού, & Σταύρου, 2019).

Τα τελευταία χρόνια είναι εμφανής η αύξηση του ερευνητικού ενδιαφέροντος για τους παράγοντες που συνδέονται με την κοινωνική και συναισθηματική προσαρμογή των παιδιών. Επίσης, υπάρχει μεγάλο ενδιαφέρον για τις δεξιότητες εκείνες που προάγουν την αποτελεσματικότητα της μαθησιακής διαδικασίας, καθώς και την καλή ψυχική υγεία. Είναι εμφανές ότι η έμφαση έχει αρχίσει να μετατοπίζεται από τις δυσκολίες προσαρμογής και να δίνεται μεγαλύτερη σημασία στις δυνατότητες των παιδιών. Με άλλα λόγια, η θετική προσαρμογή δεν αφορά μόνο στην απουσία προβλημάτων ή διαταραχών, αλλά κυρίως στην ανάπτυξη κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων που προάγουν την ψυχική ανθεκτικότητα και την ψυχική ευεξία τόσο των ίδιων των παιδιών όσο του περιβάλλοντός τους (Hatzichristou, Lykitsakou, Lampropoulou, & Dimitropoulou, 2010. Χατζηχρήστου, Πολυχρόνη, Μπεζεβέγκης & Μυλωνάς, 2011).

**Σημαντικοί περιβαλλοντικοί παράγοντες.** Η ψυχοκοινωνική προσαρμογή των παιδιών επηρεάζεται από ποικίλους παράγοντες. Μερικοί από αυτούς, περιλαμβάνουν τις σχέσεις με τους γονείς, τις σχέσεις με τους συνομηλίκους, καθώς και τους παράγοντες σε σχέση με το σχολείο. Οι περιβαλλοντικοί αυτοί παράγοντες συνδέονται με διάφορους τρόπους μεταξύ τους επηρεάζοντας τόσο την ψυχική υγεία όσο τις κοινωνικές σχέσεις των παιδιών. Για παράδειγμα, έχει φανεί ότι η ποιότητα της σχέσης με τους γονείς έχει προσδιοριστεί ως ισχυρός προάγγελος της ψυχικής υγείας και της ανάπτυξης υγιών σχέσεων με τους συνομηλίκους, συμβάλλοντας σημαντικά στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή των παιδιών (Formoso, Gonzales, & Aiken, 2000).

**Σχέσεις με τους γονείς.** Οι σχέσεις με τους γονείς διαδραματίζουν σπουδαίο ρόλο στην ανάπτυξη και στην προσαρμογή, καθώς αποτελούν τις πρώτες και πιο σημαντικές σχέσεις ενός παιδιού, επηρεάζοντας όλες τις μετέπειτα σχέσεις του. Η εμπιστοσύνη απέναντί στα παιδιά κατά την προεφηβεία, καθώς και η αντιμετώπισή τους από τους γονείς, ως υπεύθυνα και ώριμα άτομα, αυξάνουν σημαντικά την αυτοεκτίμησή τους και συμβάλλουν στην ομαλή προσαρμογή τους. Η διαλεκτική μέθοδος διαπαιδαγώγησης, η οικογενειακή ενδοεπικοινωνία, η εκδήλωση στοργής, η ελευθερία έκφρασης της προσωπικότητας και η αποδοχή είναι μερικοί από τους προβλεπτικούς παράγοντες της καλής ψυχοκοινωνικής προσαρμογής και μετέπειτα εξέλιξης των παιδιών (Mullis, Brailsford, & Mullis, 2003. Sartor & Youniss, 2002). Επιπλέον, η γονική υποστήριξη, το καλό κλίμα, η θετική σχέση γονέα-παιδιού και η συνοχή στην οικογένεια είναι μερικοί ακόμα παράγοντες που σχετίζονται με χαμηλότερα επίπεδα κατάθλιψης και με λιγότερες ψυχοκοινωνικές δυσκολίες (Wille, Bettge, & Ravens-Sieberer, 2008).

*Σχέσεις με τους συνομηλίκους.* Στην παιδική ηλικία, το παιδί έχει, κυρίως, ως πρότυπο τους γονείς του, με τους οποίους ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό. Κατά την προεφηβική περίοδο, όμως, σε ηλικία περίπου από τα έντεκα μέχρι τα δεκατρία έτη αρχίζει σταδιακά να επιδιώκει τη διαφοροποίηση από αυτούς και να αναζητά τη δική του ταυτότητα. Επακολούθως, η επιρροή των γονέων αρχίζει σταδιακά να εκτοπίζεται και να αποκτούν μεγαλύτερη σημασία οι σχέσεις με τους συνομηλίκους (Brown & Klute, 2003. Κοκκέβη, και συν., 2019). Η ομάδα των συνομηλίκων είναι ιδιαίτερος σημαντική, καθώς η αποδοχή και η ένταξη του παιδιού σε αυτήν αποτελεί βασικό αναπτυξιακό επίτευγμα. Η συναναστροφή με τους συνομηλίκους ενθαρρύνει το παιδί να αντιμετωπίσει νέες καταστάσεις και εμπειρίες ζωής. Έτσι, αναπτύσσει τις ατομικές του δεξιότητες και αποκτά μία πιο σύνθετη και σφαιρική αντίληψη για τον εαυτό του (Wille et al., 2008). Η δημιουργία φιλικών σχέσεων είναι πολύ σημαντική, διότι συμβάλλει στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων και επακολούθως στην κοινωνική επάρκεια (Kokkinos, Kakarani, & Kolovou, 2016. Poulin & Chan, 2010). Οι φιλικές σχέσεις συνδέονται επίσης με την ψυχική υγεία, τη θετική ανάπτυξη, με υψηλότερα επίπεδα ευτυχίας και αυτοεκτίμησης, καθώς και με ικανοποιητική σχολική προσαρμογή (Morgan, 2010).

Αντιθέτως, τα παιδιά με μειωμένες φιλικές σχέσεις έχουν λιγότερες ευκαιρίες να αναπτύξουν τις κοινωνικές τους δεξιότητες. Ως εκ τούτου, αντιμετωπίζουν περισσότερες δυσκολίες με τους άλλους, έχουν χαμηλότερο δείκτη αυτοεκτίμησης και ικανοποίησης από τη ζωή και εκδηλώνουν αυξημένες συναισθηματικές και συμπεριφορικές δυσκολίες (Cabaj, McDonald, & Tough, 2014). Μεταξύ άλλων στα προβλήματα σχέσεων με τους συνομηλίκους που μπορεί να αντιμετωπίζουν τα παιδιά, περιλαμβάνονται καταστάσεις, όπως η μη αποδοχή από την ομάδα συνομηλίκων, το να δέχονται συνεχώς πειράγματα, καθώς και οι ελλειπείς κοινωνικές



δεξιότητες που πιθανόν έχουν (Bongers, Koot, van der Ende, Verhulst, 2003).

Επίσης, περιλαμβάνονται η κοινωνική απόσυρση και η μοναχικότητα που βιώνουν είτε γιατί δεν θέλουν την παρέα των άλλων, είτε γιατί δυσκολεύονται κατά την κοινωνική αλληλεπίδραση (Rubin & Coplan, 2004).

**Ο ρόλος του σχολείου.** Το σχολείο αποτελεί σημαντικό φορέα κοινωνικοποίησης και ο ρόλος του στη ζωή των παιδιών είναι σημαντικός, καθώς εκεί περνούν μεγάλο μέρος της μέρας τους, αναπτύσσουν κοινωνικές σχέσεις και αποκτούν νέες γνώσεις, δεξιότητες και συμπεριφορές (APA, 2002). Όπως είναι λογικό, λοιπόν, τα παιδιά, πέρα από τους γονείς και τους συνομηλίκους τους, αναπτύσσουν σχέση σύνδεσης και με το σχολείο τους (Oldfield, Humplhrey, & Hebron, 2016). Αυτή η σύνδεση αφορά τον βαθμό στον οποίο οι μαθητές αισθάνονται αποδεχτοί και άξιοι σεβασμού στο πλαίσιο του σχολείου, καθώς και την αίσθηση του ανήκειν που έχουν αναπτύξει (Goodenow, 1993. Johnson, Crosnoe, & Thaden, 2006). Τα υψηλά επίπεδα σύνδεσης με το σχολείο συνδέονται με καλύτερη προσαρμογή και αντιμετώπιση των στρεσογόνων γεγονότων από τα παιδιά (Becker & Luthar, 2002). Αντιθέτως, όταν η αίσθηση του ανήκειν και η σύνδεση με το σχολείο είναι ανεπαρκή φαίνεται να αυξάνονται τα συμπεριφορικά προβλήματα (Frey, Ruchkin, Martin, & Schwab-Stone, 2009), καθώς και σοβαρά συναισθηματικά προβλήματα, όπως η κατάθλιψη και ο αυτοκτονικός ιδεασμός (Govender, Naiker, Meyer-Weitz, Fanner, Naidoo, & Penfold, 2013. Millings, Buck, Montgomery, Spears, & Stallard, 2012).

Ένας ακόμα παράγοντας που σχετίζεται με το σχολείο και επηρεάζει την ψυχοκοινωνική προσαρμογή των εφήβων είναι η επίδοση στα μαθήματα. Από τη συστημική οπτική, μεταξύ ψυχοκοινωνικών και ακαδημαϊκών δυσκολιών υπάρχει αμοιβαία αλληλεπίδραση, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε αρνητικές συνέπειες στην

ανάπτυξη και προσαρμογή του ατόμου (Barriga, Doran, Newell, Morrison, Barbetti, & Robbins, 2002). Η χαμηλή σχολική επίδοση έχει συνδεθεί με πολλές ψυχοκοινωνικές δυσκολίες όπως η επιθετικότητα (Meichenbaum, 2006), τα συμπτώματα της ΔΕΠ-Υ (DuPaul, Volpe, Jitendra, Lutz, Lorah, & Gruber, 2004), η αποκλίνουσα-παραβατική συμπεριφορά (Κοκκέβη, Φωτίου, & Κίτσος, 2008), η απόρριψη από τους συνομηλίκους και η κοινωνική απόσυρση (Rubin & Coplan, 2004).

### **Ψυχοκοινωνική Προσαρμογή στην Προεφηβική Ηλικία**

Με την είσοδο στο Δημοτικό σχολείο, σε ηλικία περίπου έξι ετών, τα παιδιά αρχίζουν να διανύουν την περίοδο της παιδικής ηλικίας. Τα τελευταία έτη αυτής της περιόδου συμπίπτουν με την προεφηβική ηλικία και με το τέλος της λανθάνουσας περιόδου, με διάρκεια από τα έντεκα μέχρι τα δεκατρία έτη, όταν πλέον εισέρχονται σταδιακά στη μέση εφηβική περίοδο. Η ψυχική ισορροπία που είχε επιτευχθεί μέχρι τότε διαταράσσεται, με αποτέλεσμα τα παιδιά να βιώνουν εσωτερική συναισθηματική αναστάτωση που καθιστά την προσωπικότητά τους πιο εαυάλωτη (Τσιάντης, 2001).

Στη φάση της προεφηβικής περιόδου συντελείται επίσης μια σειρά από αξιοσημείωτες αλλαγές στον βιολογικό και στον γνωστικό τομέα, καθώς και στην κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη. Επομένως, πολλοί αναπτυξιακοί στόχοι θα πρέπει να επιτευχθούν για την καλή ψυχική τους υγεία, η οποία σχετίζεται με τα συναισθήματα, τις σκέψεις και την αυτοεκτίμησή τους (APA, 2002. Cole & Cole, 2002. Keskin & Cam, 2010. Nienstein, 2009. Steinberg, & Silk, 2002).

Σύμφωνα με την ψυχοκοινωνική θεωρία του Erikson (1963), το άτομο καθόλη τη διάρκεια της ανάπτυξης έρχεται αντιμέτωπο με μια σειρά προκλήσεων, που αλλάζουν ανάλογα με την ηλικία του. Οι προκλήσεις αυτές αντιστοιχούν σε μια

κρίση ή σύγκρουση που καλείται το άτομο να επιλύσει, διακρίνονται σε οκτώ στάδια και συντελούν στη διαμόρφωση αντιλήψεων τόσο για τον εαυτό του όσο και για τους άλλους. Οι δεξιότητες που αποκτά το άτομο στην προσπάθεια επίλυσης αυτών των συγκρούσεων συνδυαστικά με τις αντιλήψεις που διαμορφώνει για τον εαυτό και για τους άλλους διαρκούν καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, επηρεάζοντας την ψυχοκοινωνική του ανάπτυξη. Τοιουτοτρόπως, στο στάδιο της παιδικής ηλικίας, συμπεριλαμβανομένης της προεφηβικής περιόδου, το άτομο βρίσκεται αντιμέτωπο με τη σύγκρουση «φιλοπονία ή κατωτερότητα». Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει τις προκλήσεις με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπο στο σπίτι, στο σχολείο και στο ευρύτερο περιβάλλον του. Στην προσπάθειά του να ανταπεξέλθει σε αυτές αποκτά μία σειρά από δεξιότητες που το βοηθούν να επιλύσει τη σύγκρουση και να προσαρμοστεί στο περιβάλλον. Έτσι, επιδιώκει να κατακτήσει τις γνώσεις και τις πληροφορίες που του προσφέρονται από το περιβάλλον του και συγχρόνως να εξασφαλίσει μία θέση για τον εαυτό του σε αυτό (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2006).

Η επιτυχία στο στάδιο της «φιλοπονία ή κατωτερότητας» συνοδεύεται από αισθήματα αυτοαξίας, ικανότητας και επάρκειας. Έτσι, κάποια παιδιά στην προσπάθειά τους να επιτύχουν κινητοποιούνται για να αποκτήσουν νέες δεξιότητες εντός και εκτός σχολείου, με αποτέλεσμα συχνά να ανταγωνίζονται μεταξύ τους σε διάφορους τομείς, όπως για το ποιος διαβάζει καλύτερα ή ποιος τρέχει πιο γρήγορα. Στον αντίποδα, οι πιθανές δυσκολίες οδηγούν σε αισθήματα αποτυχίας, ανικανότητας και κατωτερότητας. Έτσι, κάποια παιδιά στην προσπάθειά τους να μειώσουν το άγχος που απορρέει από αυτές τις καταστάσεις προβαίνουν στην υιοθέτηση αμυντικών συμπεριφορών, όπως το πείραγμα, η κοροϊδία και γενικότερα οι επιθετικές ή προκλητικές πράξεις έναντι άλλων (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2006).

**Διαστάσεις της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής.** Η ψυχοκοινωνική προσαρμογή των μαθητών έχει διάφορες εκφράσεις και περιλαμβάνει μεταβλητές, όπως η ανάπτυξη σχέσεων φιλίας, προσωπικών κινήτρων και αυτοεκτίμησης, η κατανόηση των προσωπικών ικανοτήτων μέσω της σχολικής επίδοσης και της μάθησης και η αποτελεσματική κοινωνική ανάπτυξη (Τσιπλητάρης, 2011. Χούπας, 2010). Επιπλέον, φαίνεται ότι τα άτομα μπορεί να είναι καλά προσαρμοσμένα σ' έναν τομέα και λιγότερο καλά προσαρμοσμένα σ' έναν άλλον (Lopes, Brackett, Nezlek, Schutz, Sellin & Salovey, 2004). Μερικοί από αυτούς τους τομείς της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής περιγράφονται παρακάτω.

**Κοινωνική επάρκεια.** Η κοινωνική επάρκεια ως έννοια περιλαμβάνει τις δεξιότητες εκείνες που συντελούν στην συνολική κοινωνική αποτελεσματικότητα και λειτουργικότητα στις σχέσεις με τους συνομηλίκους (Howes, 1987). Επιπλέον, αποτελεί έναν από τους βασικούς δείκτες καλής ψυχοκοινωνικής προσαρμογής και προϋπόθεση για την ομαλή ένταξη και συμμετοχή στην κοινωνία (Yagmurlu & Sanson, 2009). Το σχολείο ως το πρώτο κατεξοχήν κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο εισέρχεται το παιδί, αποτελεί το βασικό χώρο ανάπτυξης και έκφρασης κοινωνικών δεξιοτήτων, όπως η διαπροσωπική επικοινωνία, η συνεργατικότητα, η φροντίδα, η υποστήριξη και ο αλτρουισμός (Greener, 2000). Οι κοινωνικές δεξιότητες περιλαμβάνουν ακόμα την κατάλληλη συμπεριφορά στην σχολική τάξη, τη σύναψη σχέσεων με τους συνομηλίκους και γενικότερα συμπεριφορές που διευκολύνουν την κοινωνική προσαρμογή (McClelland, Morrison και Holmes, 2000).

**Συναισθηματική επάρκεια.** Τα συναισθήματα διαδραματίζουν ουσιώδη ρόλο στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή του ατόμου, καθώς επηρεάζουν τη διάθεσή του και αποτελούν ρυθμιστικό παράγοντα των διαπροσωπικών του σχέσεων (Ryff & Singer, 2001). Σύμφωνα με τη θεωρία της Margaret Clark (1996), τα συναισθήματα είναι

δυναμικά, γιατί συνδέουν ενδοατομικές διαδικασίες με το κοινωνικό περιβάλλον. Έχει φανεί ότι οι στρατηγικές ρύθμισης του συναισθήματος που χρησιμοποιεί το παιδί είναι καίριας σημασίας για την ψυχική του υγεία και φαίνεται να συνδέονται άμεσα με συνιστώσες που αφορούν τους γονείς. Μη λειτουργικές στρατηγικές ρύθμισης του συναισθήματος οδηγούν σε συναισθηματικές δυσκολίες, όπως η καταθλιπτική διάθεση, οι ανησυχίες, οι φόβοι και οι σωματικές ενοχλήσεις (Morris, Criss, Silk, & Houlberg, 2017). Η συναισθηματική επάρκεια αποτελεί μια μαθημένη δυνατότητα που περιλαμβάνει ορισμένες βασικές συναισθηματικές δεξιότητες. Μερικές από αυτές είναι η ικανότητα αναγνώρισης και ρύθμισης των συναισθημάτων, η ικανότητα κοινωνικής επίγνωσης και ενσυναίσθησης, καθώς και η ικανότητα διαχείρισης σχέσεων μέσα από την επικοινωνία, την ομαδικότητα, την επίλυση των συγκρούσεων και τη συνεργατικότητα (Goleman, 2011).

**Αυτοεκτίμηση.** Έχει υποστηριχθεί ότι η αυτοεκτίμηση αποτελεί ένα αξιολογικό μέρος της ευρύτερης έννοιας του εαυτού (Blascovich & Tomaka, 1991). Παρόλο που τόσο η αυτοεκτίμηση, όσο και η αυτοαντίληψη αποτελούν βασικές συνιστώσες της έννοιας του εαυτού, διαφοροποιούνται μεταξύ τους. Η αυτοεκτίμηση έχει συναισθηματική χροιά και αφορά στις σκέψεις και τα συναισθήματα που έχει το άτομο για τον εαυτό του (Rosenberg, 1979). Η αυτοαντίληψη από την άλλη, έχει γνωστική χροιά και αφορά στην πεποίθηση που έχει ένα άτομο για τον εαυτό του (Μακρή-Μπότσαρη, 2008). Τα παιδιά με υψηλή αυτοεκτίμηση εμπλέκονται περισσότερο με τους συνομηλίκους τους, απολαμβάνουν νέες εμπειρίες και προκλήσεις και αποδέχονται τον εαυτό τους όπως είναι. Αντιθέτως, τα παιδιά με χαμηλή αυτοεκτίμηση δεν σχετίζονται θετικά με τα άλλα παιδιά, εμπλέκονται σε δραστηριότητες μόνο όταν νιώθουν ασφαλή και δυσκολεύονται να αντιληφθούν την αυτοαξία τους (Μακρή-Μπότσαρη, 2001).

*Δυσκολίες προσαρμογής και συμπεριφορά.* Στις δυσκολίες προσαρμογής περιλαμβάνονται προβλήματα συμπεριφοράς, δηλαδή μεταβλητές που οδηγούν σε ακατάλληλες, αναποτελεσματικές και αποτυχημένες προσπάθειες του παιδιού να προσαρμοστεί ομαλά στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος. Ως αποτέλεσμα αυτών παρεμποδίζεται η λειτουργικότητά, και κατ' επέκταση η ενδοπροσωπική και διαπροσωπική του προσαρμογή (Καλαντζή-Αζίζι & Ζαφειροπούλου, 2005).

Τα προβλήματα που εκδηλώνουν τα παιδιά, μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε δύο κατηγορίες: στα εσωτερικευμένα και στα εξωτερικευμένα. Στα προβλήματα εσωτερικευσης περιλαμβάνονται καταστάσεις και δυσάρεστα συναισθήματα που βιώνει το άτομο εσωτερικά, όπως η κατάθλιψη, το άγχος, τα σωματικά ενοχλήματα και η κοινωνική απόσυρση. Οι καταστάσεις αυτές οδηγούν στη δυσλειτουργικότητα του ατόμου και συνοδεύονται από υπερβολική προσπάθεια ελέγχου των συναισθημάτων, της σκέψης και της συμπεριφοράς. Στα εξωτερικευμένα προβλήματα περιλαμβάνονται δυσλειτουργικές καταστάσεις που εκδηλώνει το άτομο εξωτερικά μέσω της συμπεριφοράς του. Μερικά από αυτά είναι η επιθετικότητα, οι εκρήξεις θυμού, η παραβατικότητα και γενικά η αποκλίνουσα συμπεριφορά (Merrell, 2008).

Σε αυτήν την κατηγορία δυσκολιών που παρουσιάζουν τα παιδιά εμπίπτουν ορισμένα συμπτώματα, που είναι συνυφασμένα με τη Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητας (ΔΕΠ-Υ). Μερικά από αυτά είναι η παρορμητικότητα, η απροσεξία και η διαρκής και έντονη κινητικότητα. Απο την προεφηβεία και μετά τα συμπτώματα αυτά μπορεί να είναι διαφορετικά. Η υπερκινητικότητα αρχίζει να μειώνεται, καθώς παίρνει τη μορφή μικρών και συχνών κινήσεων και μια πιο εσωτερικευμένη μορφή με την εκδήλωση ανησυχίας. Η διάσπαση της προσοχής

εξεκολουθεί να υφίσταται, αλλά υπάρχει καλύτερος έλεγχος της παρορμητικότητας (Langberg, Epstein, Altaye, Molina, Arnold, Vitiello, 2008).

### **Δεσμός και Ψυχοκοινωνική Προσαρμογή**

Ο Bowlby (1969) ως θεμελιωτής της θεωρίας προσκόλλησης τόνισε ότι η ψυχική υγεία του ατόμου, καθόλη τη διάρκεια της ζωής του, είναι άμεσα συνδεδεμένη με τον δεσμό που έχει αναπτύξει. Με βάση τη θεωρία δεσμού το σύστημα προσκόλλησης περιλαμβάνει τα ενεργά μοντέλα δεσμού, δηλαδή εσωτερικές αναπαραστάσεις που αφορούν τον εαυτό και τους άλλους. Όταν ένα άτομο αισθάνεται ότι το αγαπούν και το φροντίζουν σημαντικά πρόσωπα στη ζωή του, αναπτύσσει θετικές πεποιθήσεις για τον εαυτό του και για τους άλλους. Δηλαδή, αποκτά σταθερή αίσθηση αυτοεκτίμησης και αυτοαποτελεσματικότητας, βλέπει τους άλλους ως καλούς και υποστηρικτικούς και υιοθετεί λειτουργικές στρατηγικές αντιμετώπισης του άγχους. Όλα αυτά μαζί συμβάλλουν στην καλή ψυχική υγεία.

Ο ασφαλής γονικός δεσμός συνδέεται μεταξύ άλλων με την αίσθηση αυτοαξίας, τη σχολική εμπλοκή και την υψηλή σχολική επίδοση (Chen, 2017). Επίσης, έχει συσχετιστεί με την γνωστική, κοινωνική και συναισθηματική επάρκεια, την αυτονομία και με την υγιή ανάπτυξη της προσωπικότητάς του εφήβου, καθώς διευκολύνει τη διαπροσωπική και ενδοπροσωπική εξερεύνηση (Arseth, Kroger, & Martinussen, 2009. Laible, 2007. Moretti, & Peled, 2004). Άλλωστε, είναι λογικό να νιώθει κανείς πιο ικανός και ευτυχισμένος όταν στέκονται δίπλα του και τον στηρίζουν άτομα που εμπιστεύεται. Τα άτομα αυτά λειτουργούν ως μια ασφαλής βάση, η οποία δημιουργεί συνθήκες ανακούφισης και χαράς, έδαφος κατάλληλο για την εξερεύνηση του περιβάλλοντος και την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη (Holmes, 2014).

Στον αντίποδα, ο ανασφαλής δεσμός χρησιμοποιεί μη λειτουργικές στρατηγικές ρύθμισης του άγχους, με αποτέλεσμα να συντηρείται το αρνητικό συναίσθημα και να μειώνεται η ανθεκτικότητά του ατόμου. Επακολούθως, αυξάνεται ο κίνδυνος εμφάνισης συναισθηματικών, κοινωνικών και συμπεριφορικών δυσκολιών προσαρμογής, ακόμα και ψυχοπαθολογίας (Bowlby, 1988. Cassidy, 1999). Μεταξύ άλλων, η μειωμένη ασφάλεια στο δεσμό με τους γονείς έχει συνδεθεί με άγχος και κατάθλιψη (Brumariu & Kerns, 2010), διαπροσωπικές δυσκολίες (Brown & Wright, 2003), αρνητικά συναισθήματα (Leonardi & Kioseoglou, 2002), επιθετικότητα και παραβατικότητα (De Vries, Hoeve, Stams, Asscher, 2016), καθώς και με αυξημένο κίνδυνο χρήσης ουσιών στην εφηβεία (Fletcher, Nutton, & Brend, 2015). Σύμφωνα με τους Larose & Bernier (2001), οι έφηβοι με ανασφαλή δεσμό αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα ψυχολογικής δυσφορίας και σύμφωνα με τον Καφέτσιο (2005) παρουσιάζουν δυσλειτουργικές στρατηγικές ρύθμισης του συναισθήματος, υψηλά επίπεδα άγχους και δυσκολίες στη σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων. Επιπλέον, ο ανασφαλής γονικός δεσμός, φαίνεται να αποτελεί παράγοντα επικινδυνότητας για την ανάπτυξη εθισμών στην εφηβεία (Estévez, Jáuregui, Sánchez-Marcos, López-González, & Griffiths, 2017), προβλημάτων εσωτερίκευσης και εξωτερίκευσης (Oldfield, et al., 2016), καθώς και για την εκδήλωση γενικότερων κοινωνικοσυναισθηματικών δυσκολιών (Kochanska & Kim, 2013).

Ο δεσμός με τον κάθε γονέα, ξεχωριστά, συχνά προβλέπει διαφορετικούς τομείς της ανάπτυξης. Ενώ, λοιπόν, ο δεσμός με τη μητέρα αποτελεί προβλεπτικό παράγοντα της εσωτερικής αίσθησης αυτοαξίας του παιδιού, ο δεσμός με τον πατέρα φαίνεται να προβλέπει καλύτερα την ικανότητά του να εξερευνεί το κοινωνικό περιβάλλον (Pinto, Verissimo, Gatinho, Santos, & Vaughn, 2015. Verschueren & Marcoen, 2005).



Όσον αφορά στο δεσμό με τους συνομηλίκους, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι συνδέεται αρνητικά με τα κοινωνικά και εσωτερικευμένα προβλήματα (Καρί, Veltsista, Kavadias, Lekea, & Bakoula, 2007) και θετικά με την αίσθηση αυτεπάρκειας, την αυτοεκτίμηση και τη στάση προς το σχολείο (Kokkinos, Kakarani, & Kolonou, 2016. Wilkinson, 2010). Επίσης, συνδέεται θετικά με την ανάπτυξη δεξιοτήτων στις διαπροσωπικές σχέσεις, καθώς και με τη γνωστική, συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη (Αντωνιάδου & Μπίμπου-Νάκου, 2000). Τέλος, ο δεσμός με τους συνομηλίκους συνδέεται θετικά με την κοινωνική συμπεριφορά, τη συναισθηματική επάρκεια (Laible, 2007), την ευημερία και τη γενικότερη καλή προσαρμογή των παιδιών (Berndt, Hawkins, & Jiao, 2005. Liu, 2006).

### **Έρευνες σχετικά με το Δεσμό και τη σχέση του με την Ψυχοκοινωνική Προσαρμογή στην Προεφηβική Ηλικία**

Η προεφηβεία αποτελεί περίοδο αλληπάληλων και σημαντικών αναπτυξιακών αλλαγών, γι' αυτό ο ρόλος του δεσμού είναι καθοριστικός για την ψυχοκοινωνική προσαρμογή (Moretti, & Peled, 2004). Προηγούμενες ερευνητικές απόπειρες καταδεικνύουν τη σημασία του δεσμού, καθώς και τη συσχέτισή του με διάφορους παράγοντες προσαρμογής στην προεφηβική ηλικία. Παρακάτω θα παρουσιαστούν αναλυτικά τα ερευνητικά δεδομένα που αφορούν στο δεσμό με τους γονείς και με τους συνομηλίκους ξεχωριστά και συνδυαστικά ως προς τη σχέση τους με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή των προεφήβων.

**Δεσμός με τους γονείς.** Η υψηλή ασφάλεια στο δεσμό με τους γονείς έχει φανεί να επηρεάζει θετικά την ανάπτυξη πολλών σημαντικών παραγόντων που συνδέονται με την ψυχική υγεία των παιδιών, όπως είναι οι συναισθηματικές και κοινωνικές δεξιότητες, η θετική αυτοαξιολόγηση, η αυτοεκτίμηση, η σχολική

λειτουργικότητα, η συναισθηματική επάρκεια, καθώς και η ανάπτυξη ισότιμων σχέσεων με τους συνομηλίκους (Κουκιά-Κουτελάκη, Σίμος, & Καραδήμας, 2010. Verschueren, 2019). Επίσης, έχει συσχετιστεί με μειωμένα επίπεδα συναισθηματικών και συμπεριφορικών προβλημάτων, υπερκινητικότητας και διάσπασης προσοχής, με μειωμένα προβλήματα στις σχέσεις με τους συνομηλίκους, καθώς και με αυξημένα επίπεδα θετικής κοινωνικής συμπεριφοράς και αυτοεκτίμησης (Al-Yagon, 2011. Keskin & Cam, 2010. Roelofs, Meesters, ter Huurne, Bamelis, & Muris, 2006).

Το θετικό κλίμα, η συνοχή και η υποστήριξη αποτελούν συνήθη χαρακτηριστικά οικογενειών από τις οποίες προέρχονται παιδιά με ασφαλή δεσμό. Τα παιδιά αυτά φαίνεται να έχουν καλύτερη αντίληψη των συναισθημάτων τους και αισθάνονται ασφαλή ότι μπορούν να λάβουν υποστήριξη από το περιβάλλον τους όταν τη χρειαστούν. Ως εκ τούτου, μειώνονται οι πιθανότητες εμφάνισης καταθλιπτικής συμπτωματολογίας (Rawatlal, Kliewer, & Pillay, 2015).

Στον αντίποδα, ο ανασφαλής δεσμός των προεφήβων με τους γονείς συνδέεται με χαμηλότερους δείκτες ψυχοκοινωνικής προσαρμογής (Κουκιά-Κουτελάκη, και συν., 2010). Για παράδειγμα, ο ανασφαλής δεσμός με τη μητέρα έχει φανεί να συνδέεται με την εμφάνιση παθολογικών συμπεριφορών ως προς τη λήψη τροφής (Durme, Braet, Goossens, 2014). Επιπλέον, ο αγχώδης τύπος δεσμού είτε με το έναν είτε με τον άλλον γονεά έχει συνδεθεί με καταθλιπτική συμπτωματολογία και χαμηλή αυτοεκτίμηση στα κορίτσια, καθώς και με δυσλειτουργικές αιτιακές αποδόσεις και στα δύο φύλα (Kamkar, Doyle, Markiewicz, 2012). Μάλιστα, ο ανασφαλής δεσμός με τη μητέρα συνδυαστικά με τον ανασφαλή δεσμό με τον πατέρα αυξάνουν σημαντικά το ρίσκο εμφάνισης κατάθλιψης και ευρύτερων ψυχοκοινωνικών προβλημάτων στους προεφήβους (Kamkar, Doyle, Markiewicz, 2012. Kochanska & Kim, 2013).

**Δεσμός με τους συνομηλίκους.** Κατά την ύστερη παιδική και προεφηβική ηλικία, το ενδιαφέρον και η προσκόλληση φαίνεται σταδιακά να μετατοπίζεται από τους γονείς και οι συνομήλικοι να αποτελούν νέα πηγή παροχής εμπιστοσύνης και ασφάλειας. Έτσι, οι σχέσεις δεσμού με τους συνομηλίκους διαδραματίζουν ολοένα και σημαντικότερο ρόλο στη ζωή των παιδιών (Rubin, Bukowski, & Bowker, 2015. Tambelli, Laghi, Odorisio, Norati, 2012). Η ασφάλεια στο δεσμό με τους συνομηλίκους είναι πολύ σημαντική, καθώς οι υψηλής ποιότητας σχέσεις με τους συνομηλίκους συνδέονται με λιγότερα εσωτερικευμένα προβλήματα, μειωμένο άγχος, μοναξιά και κατάθλιψη, καθώς και με λιγότερα εξωτερικευμένα προβλήματα (Gaertner, Fite, & Colder, 2010. Gorrese, 2016. Kokkinos et al., 2016. Van de Kerkhof, 2017).

**Δεσμός με τους γονείς και τους συνομηλίκους.** Μια σειρά από έρευνες καταδεινύουν τη σύνδεση του δεσμού με τους γονείς και τους συνομηλίκους με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή των προεφήβων. Για παράδειγμα, η μειωμένη ασφάλεια στο δεσμό με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους συνδέεται με σοβαρά προβλήματα συμπεριφοράς και συναισθηματικές διαταραχές, όπως η καταθλιπτική και η αγχώδης συμπτωματολογία (Allen, Porter, McFarland, McElhaney, & Marsh, 2007).

Επιπλέον, ο δεσμός με τους γονείς και και ο δεσμός με τους συνομηλίκους όταν είναι σε υψηλό βαθμό συνδέονται με την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των προεφήβων, την καλή μελλοντική προσαρμογή, την υψηλότερη αυτοεκτίμηση και αυτοαποτελεσματικότητα και με την εμφάνιση λιγότερων προβλημάτων εσωτερίκευσης και εξωτερίκευσης (Pan, Zhang, Liu, Ran, & Wang, 2016. Salsibury, & Chamrathirong, 2018). Επίσης, έχει φανεί ότι οι σχέσεις δεσμού με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους μπορούν να προβλέψουν τη

γενική αυτοεκτίμηση, την κοινωνική επάρκεια, καθώς και τα συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα (Rubin, et al., 2004). Ωστόσο, η προβλεπτική αξία της κάθε σχέσης δεσμού στον εκάστοτε τομέα ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης μπορεί να διαφέρει. Για παράδειγμα, έχει φανεί ότι ο δεσμός με τους γονείς μπορεί να προβλέψει τα προβλήματα συμπεριφοράς και τις συναισθηματικές δυσκολίες, ενώ ο δεσμός με τους συνομηλίκους την κοινωνική συμπεριφορά των προεφήβων (Oldfield, Humfrey, & Hebron, 2016).

### **Η Παρούσα Έρευνα**

Η κεντρική έννοια που πραγματεύεται η παρούσα έρευνα είναι ο δεσμός. Η θεωρία του δεσμού όπως παρουσιάστηκε παραπάνω, παρέχει μία ολοκληρωμένη οπτική για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι σχέσεις με τους γονείς μπορούν να υποστηρίξουν ή να υπονομεύσουν τις μετέπειτα διαπροσωπικές σχέσεις και την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη, πέρα από το πλαίσιο της οικογένειας. Το παιδί με ασφαλή δεσμό χρησιμοποιεί τη σχέση του με τους γονείς ως ασφαλή βάση για την εξερεύνηση νέων σχέσεων, συμπεριλαμβανομένων των σχέσεων με συνομηλίκους. Οι σχέσεις αυτές συνδυαστικά, λειτουργούν ως βάση για την εξερεύνηση του περιβάλλοντος και την ομαλή προσαρμογή σε αυτό.

**Πρωτοτυπία.** Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας και των ερευνητικών δεδομένων καταδεικνύει ότι οι μεταβλητές που εξετάζονται στην παρούσα έρευνα, δηλαδή ο δεσμός με τη μητέρα, ο δεσμός με τον πατέρα, ο δεσμός με τους συνομηλίκους και η ψυχοκοινωνική προσαρμογή, συνδέονται με ποικίλους τρόπους, επηρεάζοντας η μία την άλλη. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα ζητήματα που δεν καλύπτονται από τα διαθέσιμα δεδομένα, και τα οποία επιχειρεί να εξετάσει η παρούσα μελέτη στις ενότητες που ακολουθούν.

Η γονική προσκόλληση έχει αναδειχθεί σε σημαντικό επεξηγηματικό πλαίσιο της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης του ατόμου. Παρόλο που υπάρχει πληθώρα μελετών για την προσκόλληση των παιδιών, των εφήβων και των ενηλίκων, οι σχετικές ερευνητικές προσπάθειες για την προεφηβική περίοδο είναι περιορισμένες. Για τον λόγο αυτό, επιλέχθηκε και η συγκεκριμένη αναπτυξιακή περίοδος.

Επιπλέον, οι περισσότερες έρευνες στρέφουν κυρίως το ενδιαφέρον τους στο δεσμό με τη μητέρα ή στο δεσμό και με τους δύο γονείς ως σύνολο. Συνεπώς, υπάρχει έλλειψη ερευνών όσον αφορά την ποιότητα του δεσμού με τον πατέρα, πόσο μάλλον με τους συνομηλίκους. Ιδιαίτερα στον ελλαδικό χώρο, οι σχετικές ερευνητικές προσπάθειες και η μελέτη της λεγόμενης «multiple attachment» είναι ακόμα πιο περιορισμένες. Η συμβολή της παρούσας έρευνας έγκειται στο ότι επιχειρεί να συμπεριλάβει το δεσμό με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους και να διερευνήσει τόσο τις μεταξύ τους συνδέσεις, όσο τη σχέση τους με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή.

Τέλος, τα πιθανά οφέλη από την παρούσα μελέτη έγκεινται στην αύξηση της κατανόησης και στην επέκταση της γνώσης για τον τρόπο με τον οποίο οι διαφορετικές σχέσεις δεσμού με πρόσωπα του στενού περιβάλλοντος συνδέονται με τις επιμέρους πτυχές της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής. Τα ευρήματα της έρευνας θα μπορούν να αξιοποιηθούν τόσο από εκπαιδευτικούς και ειδικούς ψυχικής υγείας, όσο από τους ίδιους τους γονείς. Η εφαρμογή παρεμβάσεων, για παράδειγμα για τη βελτίωση της ποιότητας των σχέσεων δεσμού των παιδιών, θα μπορούσε να συμβάλει στη βελτίωση της ενδοπροσωπικής και διαπροσωπικής τους προσαρμογής.

**Στόχοι της έρευνας.** Με βάση τα παραπάνω και λόγω της σύνδεσης της προσκόλλησης με την εξέλιξη των παιδιών η παρούσα έρευνα στοχεύει να

διερευνήσει το βαθμό συσχέτισης σημαντικών σχέσεων δεσμού τόσο μεταξύ τους όσο με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή προέφηβων μαθητών.

Αναλυτικότερα, ο πρώτος στόχος της έρευνας είναι η διερεύνηση της συνάφειας του δεσμού με τη μητέρα και του δεσμού με τον πατέρα. Φαίνεται βιβλιογραφικά ότι ο δεσμός που έχουν τα παιδιά με τον ένα γονέα συνδέεται με το δεσμό που έχουν και με τον άλλον γονέα (Al-Yagon, 2012. Psychogiou, et al., 2018).

Ένας ακόμα στόχος της έρευνας είναι να διερευνήσει το αν σχετίζεται ο δεσμός των προεφήβων τόσο με τη μητέρα, όσο με τον πατέρα, με το δεσμό που αναπτύσσουν με τους συνομηλίκους τους. Σύμφωνα με την μετανάλυση των Gorrese & Ruggieri (2012) και τη μελέτη 44 ερευνών ο δεσμός με τους γονείς σχετίζεται θετικά με το δεσμό των συνομηλίκων.

Επιπλέον, στους στόχους της έρευνας περιλαμβάνεται η εξέταση του πώς ξεχωριστά ο δεσμός με τη μητέρα, με τον πατέρα και με τους συνομηλίκους σχετίζεται με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή των προεφήβων. Όπως φάνηκε στη βιβλιογραφική ανασκόπηση, η ασφάλεια στις σχέσεις δεσμού έχει συσχετιστεί μεταξύ άλλων με μειωμένα επίπεδα συναισθηματικών και συμπεριφορικών προβλημάτων, υπερκινητικότητας και διάσπασης προσοχής, με μειωμένα προβλήματα στις σχέσεις με τους συνομηλίκους, καθώς και με αυξημένα επίπεδα θετικής κοινωνικής συμπεριφοράς και αυτοεκτίμησης (Al-Yagon, 2011. Keskin & Cam, 2010. Κουκιά-Κουτελάκη, Σίμος, & Καραδήμας, 2010. Oldfield, Humfrey, & Hebron, 2016. Verschueren, 2019).

Επίσης, η έρευνα αυτή επιχειρεί να εξετάσει τη δυνατότητα πρόβλεψης της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής των προεφήβων από το δεσμό τους με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους τους. Από τη βιβλιογραφία φάνηκε ότι οι συγκεκριμένες σχέσεις δεσμού συνδέονται με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή και

μπορούν να προβλέψουν ορισμένες πτυχές της, όπως είναι η γενική αυτοεκτίμηση, η κοινωνική επάρκεια, οι κοινωνικές και συναισθηματικές δυσκολίες και δεξιότητες, καθώς και τα προβλήματα εσωτερίκευσης και εξωτερίκευσης (Oldfield, et al., 2016. Pan, et al., 2018. Rubin, et al., 2004. Salsibury, & Chamrathirithong, 2018). Ωστόσο, η δυνατότητα της κάθε σχέσης δεσμού να προβλέπει τον εκάστοτε τομέα ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης διαφέρει.

Ένας ακόμα στόχος της έρευνας είναι να διαπιστώσει ποιο είναι το πρόσωπο μεγαλύτερης συναισθηματικής εγγύτητας που θα αναφέρουν οι συμμετέχοντες και πώς αυτό συνδέεται συνδέεται με το δεσμό τους με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα περισσότερα παιδιά καθόλη τη διάρκεια της ανάπτυξης αναφέρουν τη μητέρα ως το πρόσωπο που εμπιστεύονται περισσότερο, ενώ η αναφορά των φίλων συνδέεται με χαμηλότερο δεσμό με τους γονείς (Nickerson, & Nagle, 2005. Rosenthal & Kobak, 2010. Wilkinson, 2004).

Τέλος, η έρευνα επιχειρεί να εξετάσει τις διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών όσον αφορά το βαθμό της ασφάλειας στο δεσμό με τη μητέρα και τον πατέρα. Τα διαθέσιμα βιβλιογραφικά δεδομένα ως προς τις διαφυλικές διαφορές στις σχέσεις δεσμού των προεφήβων δεν παρουσιάζουν μια σταθερή εικόνα. Κάποιες έρευνες για τον πληθυσμό των προεφήβων δεν δείχνουν σημαντικές διαφορές στο δεσμό με τη μητέρα και τον πατέρα ως προς το φύλο (Ammaniti, Speranza, van Ijzendoorn, & Tambelli, 2001. Ma & Huebner, 2008. Nickerson, & Nagle, 2005), ενώ άλλες δείχνουν ότι ο δεσμός γονέα-εφήβου του ίδιου φύλου είναι καλύτερης ποιότητας σε σχέση με τη δυάδα διαφορετικού φύλου (Buist, Dekovic, Meeus, & van Aken, 2002. Freeman & Brown, 2001. Song, Thomson, & Ferrer, 2009).

**Ερευνητικές υποθέσεις και ερωτήματα.** Με βάση τα βιβλιογραφικά δεδομένα που παρουσιάστηκαν, προέκυψαν οι ερευνητικές υποθέσεις και ερωτήματα.

Ξεκινώντας με τις υποθέσεις, αναμένεται ότι ο δεσμός με τη μητέρα θα συσχετίζεται θετικά και σε σχετικά υψηλό βαθμό με τον δεσμό με τον πατέρα.

Δεύτερον, ο δεσμός με τη μητέρα και ο δεσμός με τον πατέρα θα συσχετίζονται θετικά με το δεσμό που αναπτύσσουν οι προέφηβοι με τους συνομηλίκους τους.

Τρίτον, ο δεσμός των προεφήβων με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους θα συνδέεται με την ψυχοκοινωνική τους προσαρμογή. Πιο συγκεκριμένα, ο δεσμός με τη μητέρα και ξεχωριστά με τον πατέρα, καθώς και ο δεσμός με τους συνομηλίκους θα συσχετίζονται θετικά με την κοινωνική επάρκεια, τη συναισθηματική επάρκεια και την αυτοεκτίμηση και αρνητικά με τα προβλήματα συμπεριφοράς.

Όσον αφορά στα ερευνητικά ερωτήματα, το πρώτο ερώτημα που τίθεται είναι εάν μπορεί ο δεσμός με κάποιο ή κάποια πρόσωπα (μητέρα, πατέρας, συνομήλικοι) να προβλέψει την ψυχοκοινωνική προσαρμογή. Πιο συγκεκριμένα, διερευνάται το ερώτημα ως προς το εάν και πώς οι σχέσεις δεσμού με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους μπορούν να προβλέψουν τους επιμέρους δείκτες της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής, δηλαδή την κοινωνική επάρκεια, τη συναισθηματική επάρκεια, την αυτοεκτίμηση και τα προβλήματα συμπεριφοράς.

Το δεύτερο ερώτημα είναι ποιο πρόσωπο θα αναφέρουν συχνότερα οι συμμετέχοντες ως το πρόσωπο μεγαλύτερης συναισθηματικής εγγύτητας στη ζωή τους και πώς αυτό σχετίζεται με το βαθμό ασφάλειας στο δεσμό μαζί του.

Το τρίτο και τελευταίο ερώτημα που τίθεται είναι εάν διαφέρει ο δεσμός με τη μητέρα και ξεχωριστά με τον πατέρα ως προς το φύλο.



## Μέθοδος

### Συμμετέχοντες

Στο δείγμα της έρευνας συμμετείχαν συνολικά 123 παιδιά που φοιτούσαν στην Ε' και ΣΤ' Δημοτικού με μέση ηλικία τα 11,39 έτη (τυπική απόκλιση 0,59, μικρότερη τιμή 10 έτη και μέγιστη 13 έτη). Από το σύνολο των μαθητών του δείγματος, 69 (56,1%) μαθητές φοιτούσαν στην Ε' τάξη του Δημοτικού και 54 (43,9%) στην ΣΤ' τάξη. Επίσης, 5 μαθητές (4,1%) ήταν 10 ετών, 67 μαθητές 11 ετών (54,5%), 49 μαθητές 12 ετών (39,8%) και 2 μαθητές 13 ετών (1,6%). Ως προς το φύλο των μαθητών, 61 (49,6%) ήταν αγόρια και 62 (50,4%) κορίτσια.

Επιπλέον, από τους συμμετέχοντες του δείγματος, 98 μαθητές (79,7%) ανέφεραν ότι έχουν αδέρφια και 25 (20,3%) ότι δεν έχουν. Οι μαθητές ανέφεραν ακόμη ότι ο αριθμός των αδελφών τους κυμαίνεται από 1 έως 8. Οι περισσότεροι μαθητές (συγκεκριμένα 33 μαθητές, 26,8%) ανέφεραν ότι έχουν 2 αδέρφια. Τέλος, ως προς τη σειρά γέννησης οι περισσότεροι συμμετέχοντες και συγκεκριμένα 55 (44,7%) ανέφεραν ότι γεννήθηκαν πρώτοι.

### Μέσα Συλλογής Δεδομένων

**Δημογραφικές πληροφορίες.** Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν δημογραφικές πληροφορίες που αφορούσαν στο φύλο, την ηλικία και την τάξη, την ύπαρξη ή μη αδερφών και τη σειρά γέννησης.

**Ερώτηση συναισθηματικής εγγύτητας.** Στην παρούσα μελέτη, χρησιμοποιήθηκε μία ερώτηση ανοιχτού τύπου σχετικά με το ποιο άτομο νιώθουν πιο κοντά τους οι συμμετέχοντες. Οι Freeman & Brown (2001) έθεσαν αντίστοιχο ερώτημα σε έρευνά τους, με σκοπό να βρεθεί το κυρίαρχο πρόσωπο δεσμού στους εφήβους και εν συνεχεία να συγκριθούν οι απαντήσεις τους με το επίπεδο ασφάλειας

δεσμού που θα προέκυπτε από το IPPA. Η ερώτηση είχε την εξής μορφή: *«Σκέψου για λίγο ποιοι είναι οι σημαντικοί άνθρωποι στη ζωή σου! Ποιον/ποια νιώθεις πιο κοντά σου; Η απάντησή σου μπορεί να είναι ένας φίλος, μια φίλη, ένας γονέας, κάποιος συγγενής, ο εαυτός σου, ή οποιοσδήποτε άλλος νιώθεις εσύ ότι είναι πιο σημαντικός για εσένα στο να σε στηρίζει. Παρακαλώ, ανέφερε ένα μόνο άτομο».*

#### **Ερωτηματολόγιο για το Δεσμό με τους Γονείς και τους Συνομηλίκους.**

Για την αξιολόγηση των σχέσεων δεσμού τόσο με τους γονείς, όσο με τους συνομηλίκους χρησιμοποιήθηκε η αναθεωρημένη έκδοση του Inventory of Parent and Peer Attachment (IPPA). Το εν λόγω εργαλείο αποτελεί ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς, το οποίο κατασκευάστηκε με βάση τη θεωρία της προσκόλλησης από τους Armsden & Greenberg (1987). Οι κατασκευαστές θέλησαν να απομακρυνθούν από τη βρεφική και παιδική προσκόλληση και να επικεντρωθούν στην εφηβεία, όπου οι συμπεριφορές προσκόλλησης κατευθύνονται και προς άλλες φιγούρες πέρα από τους γονείς, όπως είναι οι συνομήλικοι. Η ποικιλία προσώπων προσκόλλησης τους ώθησε στο να αναζητήσουν επίσης τις αρνητικές και θετικές αντιλήψεις των εφήβων για τις σχέσεις τους με τους γονείς και τους συνομηλίκους τους, σε συναισθηματικό και γνωστικό επίπεδο. Έτσι, το εργαλείο αυτό αποσκοπεί στην αξιολόγηση του κατά πόσο τα πρόσωπα αυτά λειτουργούν ως πηγή ασφάλειας για τους συμμετέχοντες και σε ποιο βαθμό λαμβάνουν εγγύτητα και υποστήριξη από εκείνα (Greenberg, Siegel, & Leitch, 1983).

Στην αρχική του μορφή αποτελούνταν από 28 ερωτήσεις που αξιολογούσαν το δεσμό του εφήβου με τους γονείς του και 25 ερωτήσεις για το δεσμό με τους συνομηλίκους. Η Armsden (1986), στην αναθεώρησή του ερωτηματολογίου, δημιούργησε δύο ξεχωριστές κλίμακες, δηλαδή μία για το δεσμό με τη μητέρα και μία για το δεσμό με τον πατέρα, καθώς και μία τρίτη κλίμακα για το δεσμό με τους

συνομηλικούς, αυξάνοντας το συνολικό αριθμό των ερωτημάτων σε 75. Η συνολική βαθμολογία των ερωτημάτων της κάθε κλίμακας αντιστοιχεί στο βαθμό ασφάλειας της σχέσης δεσμού του συμμετέχοντα με το αντίστοιχο πρόσωπο του πατέρα, της μητέρας και των συνομηλικών.

Πέρα από τη συνολική βαθμολογία του ερωτηματολογίου από το σύνολο των ερωτήσεων του IPPA-R προκύπτουν βαθμολογίες για τρεις υποκλίμακες. Η πρώτη αξιολογεί την εμπιστοσύνη του εφήβου προς τους γονείς του, την αίσθηση ότι τον καταλαβαίνουν, καθώς και ότι σέβονται τις ανάγκες του. Στις κλίμακες για το δεσμό με τη μητέρα και τον πατέρα, οι ερωτήσεις που αξιολογούν την εμπιστοσύνη είναι οι 1, 2, 3, 4, 9, 12, 13, 20, 21, 22, ενώ στην κλίμακα για το δεσμό με τους συνομηλικούς είναι οι 5, 6, 8, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21.

Η δεύτερη υποκλίμακα αξιολογεί την ποιότητα της επικοινωνίας με τα πρόσωπα δεσμού, μέσα από την αίσθηση του εφήβου ότι ανταποκρίνονται στις συναισθηματικές του ανάγκες και του συμπαραστέκονται όταν αντιμετωπίζει δυσκολίες. Στις κλίμακες για το δεσμό με τη μητέρα και τον πατέρα, οι ερωτήσεις που αξιολογούν την επικοινωνία είναι οι 5, 6, 7, 14, 15, 16, 19, 24, 25, ενώ στην κλίμακα για το δεσμό με τους συνομηλικούς είναι οι 1, 2, 3, 7, 16, 17, 24, 25.

Οι δύο προηγούμενες υποκλίμακες για την εμπιστοσύνη και την επικοινωνία αντανακλούν τις θετικές διαστάσεις του δεσμού. Η τρίτη υποκλίμακα της αποξένωσης, αξιολογεί τις αρνητικές διαστάσεις του δεσμού, όπως είναι ο θυμός, η απελπισία ή η συναισθηματική αποδέσμευση (Armsden & Greenberg, 1987). Στις κλίμακες για το δεσμό με τη μητέρα και τον πατέρα, οι ερωτήσεις που αξιολογούν την αποξένωση είναι οι 8, 10, 11, 17, 18, 23, ενώ στην κλίμακα για το δεσμό με τους συνομηλικούς είναι οι 4, 9, 10, 11, 18, 22, 23.

Σε κάθε ερώτηση-πρόταση τα παιδιά απαντούν για το κατά πόσο τους αντιπροσωπεύει το περιεχόμενο που κάθε ερώτηση εκφράζει σε πεντάβαθμη κλίμακα τύπου Likert, όπου 5 σημαίνει ότι η πρόταση ισχύει για το συμμετέχοντα «πάρα πολύ» και 1 «καθόλου». Επίσης, υπάρχουν δηλώσεις που χρειάζονται αντιστροφή στην βαθμολόγηση και αυτές είναι οι 3, 6, 8, 9, 10, 11, 14, 17, 18, 23 στις κλίμακες των γονέων και οι 4, 5, 9, 10, 11, 18, 22, 23 στην κλίμακα των συνομηλίκων.

Το ερωτηματολόγιο παρέχει τη δυνατότητα κατηγοριοποίησης των συμμετεχόντων σε δύο ομάδες, σε αυτούς που έχουν υψηλό δεσμό με την κάθε σχέση ξεχωριστά (μητέρα, πατέρας, συνομήλικοι) και σε αυτούς που έχουν ανασφαλή δεσμό. Η παρούσα μελέτη ωστόσο προσεγγίζει την έννοια της προσκόλλησης από την οπτική μιας συνεχούς διάστασης μεταξύ της ασφάλειας και της ανασφάλειας. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιείται η συνολική βαθμολογία για τη μέτρηση της προσλαμβανόμενης ποιότητας της προσκόλλησης του παιδιού με το κάθε πρόσωπο. Επομένως, η υψηλή βαθμολογία στις μετρήσεις προσκόλλησης φανερώνει υψηλότερη ασφάλεια, ενώ η χαμηλή βαθμολογία φανερώνει χαμηλότερη ασφάλεια στην εκάστοτε σχέση δεσμού (Armsden & Greenberg, 1987).

Οι Armsden & Greenberg (1987) αναφέρουν πολύ ικανοποιητική αξιοπιστία για τις υποκλίμακες της αρχικής έκδοσης των γονέων: Εμπιστοσύνη  $\alpha=0,91$ , Επικοινωνία  $\alpha=0,91$  και Αποξένωση  $\alpha=0,86$ . Στις υποκλίμακες των συνομηλίκων οι συντελεστές Cronbach ήταν αντίστοιχα  $\alpha=0,91$ ,  $\alpha=0,87$  και  $\alpha=0,72$ . Η εσωτερική αξιοπιστία της αναθεωρημένης έκδοσης της κλίμακας είναι:  $\alpha=0,87$  για το δεσμό με τη μητέρα,  $\alpha=0,89$  για το δεσμό με τον πατέρα και  $\alpha=0,92$  για το δεσμό με τους συνομηλίκους.

Οι κατασκευαστές του τεστ (Armsden & Greenberg, 1987) αξιολόγησαν επίσης την εγκυρότητά του. Μέσα από τη μέτρηση με την Κλίμακα Οικογενειακού

Περιβάλλοντος διαπίστωσαν ικανοποιητική έως πολύ υψηλή θετική συσχέτιση του γονικού δεσμού των εφήβων με χαρακτηριστικά της οικογένειας, όπως η συνοχή ( $r=0,56, p<.001$ ), η οργάνωση ( $r =0,38, p<.001$ ) και η εκφραστικότητα ( $r =0,52, p<.001$ ), καθώς και αρνητική συσχέτιση με τον έλεγχο ( $r =-0,20, p<.05$ ) και τη σύγκρουση ( $r =-0,36, p<.05$ ). Ο δεσμός με τους γονείς, επίσης, είχε σημαντική θετική συσχέτιση με την οικογενειακή ( $r =0,78, p<.001$ ) και την κοινωνική αυτοαντίληψη ( $r =0,46, p<.001$ ) των συμμετεχόντων. Αντίστοιχα, και ο δεσμός με τους συνομηλικούς φάνηκε να έχει σημαντική θετική συσχέτιση με την οικογενειακή ( $r =0,28, p<.001$ ) και με την κοινωνική αυτοαντίληψη ( $r =0,57, p<.001$ ).

Πραγματοποιήθηκε διπλή μετάφραση (back translation) του IPPA-R, δηλαδή αρχικά μία μετάφραση στα ελληνικά από την ερευνήτρια και ακολούθως αντίστροφη μετάφραση στα αγγλικά από συνάδελφο με άριστη γνώση της αγγλικής γλώσσας.

Στη συνέχεια, από δεύτερο ανεξάρτητο μεταφραστή, έγινε έλεγχος και σύγκριση του νέου αγγλικού ερωτηματολογίου με το πρωτότυπο, προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι δεν έχει αλλοιωθεί το νόημα των οδηγιών και των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου και έγιναν οι απαραίτητες διορθώσεις και αλλαγές στην ελληνική μετάφραση.

**Εργαλείο Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής Παιδιών Προσχολικής και Σχολικής Ηλικίας ή «Τεστ Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής».** Το Τεστ Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής αφορά παιδιά σχολικής και προσχολικής ηλικίας (Χατζηηρήστου, Πολυχρόνη, Μπεζεβέγκης & Μυλωνάς, 2008). Ο λόγος που επιλέχτηκε το συγκεκριμένο εργαλείο είναι διότι αξιολογεί την ψυχοκοινωνική προσαρμογή όχι μόνο μέσα από την απουσία δυσκολιών, αλλά κυρίως από την παρουσία παραγόντων που ενισχύουν το «καλώς έχειν» και την επάρκεια των μαθητών.

Το τεστ απαρτίζεται από τρεις επιμέρους κλίμακες, δύο για εκπαιδευτικούς που αφορούν σε παιδιά προσχολικής ηλικίας (4-6 ετών) και παιδιά σχολικής ηλικίας (10-12 ετών) και μία για μαθητές και έχει ως στόχο τον εντοπισμό δεξιοτήτων ή δυσκολιών στον κοινωνικό και συναισθηματικό τομέα, καθώς και στη σχολική προσαρμογή. Στην παρούσα έρευνα χορηγήθηκε μόνο η τρίτη κλίμακα, η οποία είναι αυτοαναφοράς και απευθύνεται σε μαθητές Ε' και ΣΤ' τάξεων Δημοτικού Σχολείου (10-12 ετών). Μπορεί να συμπληρωθεί από τα ίδια τα παιδιά ατομικά ή και ομαδικά από όλη την τάξη, ανάλογα με τους σκοπούς της χορήγησης (Χατζηχρήστου και συν., 2008).

Πιο συγκεκριμένα, η κλίμακα αυτοαναφοράς αποτελείται από 115 ερωτήσεις-προτάσεις. Κάθε φορά ο μαθητής αξιολογεί τη συχνότητα εμφάνισης της συμπεριφοράς σε μια πεντάβαθμη κλίμακα τύπου Likert, η οποία εκτείνεται από το «1=Καθόλου» έως το «5=Πάρα πολύ». Από τις ερωτήσεις αυτές, οι είκοσι απαιτούν αντίστροφη βαθμολόγηση και είναι οι εξής: 3, 6, 16, 22, 33, 59, 40, 66, 68, 74, 83, 85, 87, 95, 96, 100, 101, 102, 104 και 113. Η βαθμολογία κάθε υποκλίμακας αποτελεί άθροισμα του συνολικού αριθμού των προτάσεων που την απαρτίζουν. Σύμφωνα με τις οδηγίες χορήγησης, υπάρχει η δυνατότητα μετατροπής των αρχικών βαθμών που συγκεντρώνουν οι μαθητές στην κάθε υποκλίμακα σε τυπικούς βαθμούς, οι οποίοι κυμαίνονται από το 20 έως το 80 και αντιστοιχούν σε μία αξιολογική κατηγορία και για τα δύο φύλα («πολύ χαμηλή» για 20-30 τυπικούς βαθμούς, «χαμηλή» για 30-40, «μέτρια» για 40-60, «υψηλή» για 60-70, «πολύ υψηλή» για 70-80). Τέλος, στην υποκλίμακα Προβλήματα Συμπεριφοράς, η υψηλή βαθμολογία υποδηλώνει χαμηλό επίπεδο προσαρμογής και έντονα προβλήματα, ενώ στις υπόλοιπες υποκλίμακες οι υψηλές τιμές δηλώνουν καλή προσαρμογή, δηλαδή θετικές συμπεριφορές (Χατζηχρήστου και συν., 2008).

Οι τέσσερις από τις υποκλίμακες αξιολογούν τις δεξιότητες των μαθητών ως προς την Κοινωνική Επάρκεια, τη Σχολική Επάρκεια, τη Συναισθηματική Επάρκεια και την Αυτοαντίληψη και η πέμπτη υποκλίμακα αξιολογεί πιθανές δυσκολίες προσαρμογής και συγκεκριμένα, τα Προβλήματα Συμπεριφοράς των μαθητών (Χατζηχρήστου και συν., 2008). Η Αυτοαντίληψη αποτελείται από τέσσερις διαστάσεις και αξιολογεί την αντίληψη των παιδιών για τις ακαδημαϊκές τους ικανότητες, τη σχολική επίδοση και τη γενική εικόνα του εαυτού. Οι διαστάσεις αυτές είναι η Ικανότητα στη Γλώσσα, η Ικανότητα στα Μαθηματικά, η Ικανότητα Μάθησης και η Γενική Αυτοεκτίμηση.

Για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας χρησιμοποιήθηκαν τρεις από τις πέντε υποκλίμακες και συγκεκριμένα η Κοινωνική Επάρκεια, η Συναισθηματική Επάρκεια και τα Προβλήματα Συμπεριφοράς. Επίσης, από την υποκλίμακα της Αυτοαντίληψης, χρησιμοποιήθηκε μόνο η διάσταση της Γενικής Αυτοεκτίμησης, η οποία σύμφωνα με τους κατασκευαστές μπορεί να ερμηνευτεί αυτόνομα, λόγω της εννοιολογικής της διαφοροποίησης (Χατζηχρήστου και συν., 2008).

Πιο αναλυτικά, η «Κοινωνική Επάρκεια» περιλαμβάνει 25 ερωτήσεις-προτάσεις που αφορούν τη συμπεριφορά του παιδιού στο σχολικό πλαίσιο, προκειμένου να αξιολογηθεί η ικανότητα αλληλεπίδρασής του με άλλα άτομα, με τρόπους που είναι κοινωνικά αποδεκτοί, λειτουργικοί και μη επιβλαβείς για τους άλλους. Αποτελείται από τρεις διαστάσεις, τις Δεξιότητες Διεκδίκησης/Ηγετικές Ικανότητες (1, 11, 22, 41, 63, 64, 84), τη Διαπροσωπική Επικοινωνία (2, 17, 19, 31, 33, 42, 62, 70, 88, 109) και τη Συνεργασία με τους Συνομηλίκους (4, 25, 26, 43, 46, 78, 90, 114). Η «Συναισθηματική Επάρκεια» ορίζεται ως ο βαθμός στον οποίο το παιδί είναι ικανό να αναγνωρίζει και να διαχειρίζεται τα συναισθήματα του ίδιου και του περιβάλλοντός του, καθώς και να χρησιμοποιεί κατάλληλες στρατηγικές

ρύθμισης συναισθημάτων και αντιμετώπισης του στρες. Η ικανότητα αυτή αξιολογείται μέσω 18 ερωτήσεων-προτάσεων που μετρούν τρεις διαστάσεις, τον Αυτοέλεγχο (51, 65, 67, 72, 85), τη Διαχείριση Συναισθημάτων (8, 28, 37, 47, 48, 77, 89, 107) και την Ενσυναίσθηση (56, 76, 82, 96, 105). Όσον αφορά στη «Γενική Αυτοεκτίμηση» είναι η τέταρτη διάσταση της υποκλίμακας της Αυτοαντίληψης. Αποτελείται από οκτώ ερωτήσεις (35, 49, 52, 58, 91, 92, 93, 97) που αξιολογούν την εκτίμηση του παιδιού για τον εαυτό του γενικότερα και όχι κατ' αποκλειστικότητα σε σχέση με το σχολείο (Χατζηχρήστου και συν., 2008). Τέλος, τα «Προβλήματα Συμπεριφοράς» είναι η υποκλίμακα που αξιολογεί τον βαθμό εμφάνισης αρνητικών συμπεριφορών στο παιδί επηρεάζοντας την κοινωνική, συναισθηματική και γενικότερα ψυχολογική προσαρμογή του στο περιβάλλον του. Η συγκεκριμένη υποκλίμακα υπολογίζεται μέσω 16 ερωτήσεων που αφορούν δύο διαστάσεις. Η μία είναι η Ενδοπροσωπική Προσαρμογή (7, 10, 50, 74, 75, 80, 87, 110, 112) που αξιολογεί το κατά πόσο το παιδί εκδηλώνει δυσκολίες όπως συμπεριφορές απόσυρσης, μελαγχολία, κοινωνικό άγχος και φόβους. Η άλλη διάσταση είναι η Υπερκινητικότητα/ Δυσκολίες Συγκέντρωσης (9, 13, 38, 44, 57, 59, 86) που αξιολογεί δυσκολίες συγκέντρωσης της προσοχής, παρορμητικές συμπεριφορές και υπερβολική δραστηριότητα (Χατζηχρήστου και συν., 2008).

### **Διαδικασία της Έρευνας**

Τα ερωτηματολόγια της συγκεκριμένης έρευνας χορηγήθηκαν τους μήνες Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 2019 σε Δημοτικά Σχολεία του Δήμου Μαραθώνα. Η μέθοδος με την οποία επιλέχθηκαν οι μαθητές ήταν η συμπτωματική δειγματοληψία, η οποία περιορίζει αναπόφευκτα τη δυνατότητα γενίκευσης των ευρημάτων. Πρώτα ενημερώθηκε η διεύθυνση των σχολείων σχετικά με τους στόχους της έρευνας



και στη συνέχεια ενημερώθηκαν οι γονείς προκειμένου να δώσουν τη γραπτή συγκατάθεση τους για τη συμμετοχή των παιδιών τους στην έρευνα. Σε κάθε τάξη διασφαλίστηκε η ανωνυμία των συμμετεχόντων και δόθηκαν σαφείς οδηγίες για τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων. Η ολοκλήρωση των εργαλείων κυμαινόταν στα 30-45 λεπτά.

### Αποτελέσματα

Για τις στατιστικές αναλύσεις της παρούσας έρευνας χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο επεξεργασίας δεδομένων SPSS 25 for windows. Στις ενότητες που ακολουθούν, παρατίθενται οι περιγραφικοί δείκτες, οι έλεγχοι αξιοπιστίας και οι ενδοσυνάφειες των ερωτηματολογίων που χορηγήθηκαν, καθώς και οι αναλύσεις που εφαρμόστηκαν με σκοπό τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων και τον έλεγχο των ερευνητικών υποθέσεων και ερωτημάτων.

#### Περιγραφικοί Στατιστικοί Δείκτες και Αξιοπιστία των Ψυχοτεχνικών Μέσων

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται με συνοπτικό τρόπο ορισμένα περιγραφικά στοιχεία που αφορούν στις απαντήσεις που έδωσαν οι συμμετέχοντες του δείγματος που έλαβαν μέρος στην παρούσα μελέτη. Στο Παράρτημα παρατίθενται σε συγκεντρωτικούς πίνακες οι απόλυτες και σχετικές συχνότητες των απαντήσεων στις υποκλίμακες των εργαλείων για το Δεσμό και την Ψυχοκοινωνική Προσαρμογή.

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται οι μέσοι όροι, οι τυπικές αποκλίσεις, η ελάχιστη και μέγιστη τιμή, καθώς και οι συντελεστές αξιοπιστίας Cronbach's  $\alpha$  για τις υποκλίμακες του IPPA-R ξεχωριστά για κάθε σχέση δεσμού (μητέρα, πατέρας, συνομηλικοί). Όπως φαίνεται τον υψηλότερο μέσο όρο παρουσίασαν οι προέφηβοι στο δεσμό με τη μητέρα ( $M=79,21$ ) και αμέσως μετά στο δεσμό με τον πατέρα ( $M=78,34$ ). Ο δεσμός με τους συνομηλίκους παρουσίασε το χαμηλότερο μέσο όρο, χωρίς όμως να απέχει πολύ από τους άλλους δύο ( $M=78,02$ ). Οι δείκτες αξιοπιστίας  $\alpha$  είναι από πολύ ικανοποιητικοί για τις περισσότερες υποκλίμακες ( $\alpha=0,80-0,90$ ) και επαρκείς για δύο υποκλίμακες της επικοινωνίας ( $\alpha=0,62$ ) και της εμπιστοσύνης ( $\alpha=0,69$ ) για το δεσμό με τους συνομηλίκους.

## Πίνακας 1

*Περιγραφικοί Στατιστικοί Δείκτες και Συντελεστές Αξιοπιστίας για τις Υποκλίμακες του IPPA-R και για τις Συνολικές Βαθμολογίες*

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min	Max	Alpha
<b>Μητέρα</b>					
Εμπιστοσύνη	31,25	7,63	15,00	44,00	0,79
Επικοινωνία	28,59	7,56	11,00	43,00	0,81
Αποξένωση	19,36	4,86	11,00	42,00	0,70
Συνολική	79,21	18,65	33,00	106,00	0,91
<b>Πατέρας</b>					
Εμπιστοσύνη	30,55	8,64	15,00	50,00	0,71
Επικοινωνία	28,68	8,47	11,00	45,00	0,80
Αποξένωση	19,10	5,97	7,00	30,00	0,73
Συνολική	78,34	21,66	36,00	125,00	0,90
<b>Συνομήλικοι</b>					
Εμπιστοσύνη	31,34	8,25	16,00	50,00	0,69
Επικοινωνία	24,71	6,49	11,00	40,00	0,62
Αποξένωση	21,95	6,69	10,00	35,00	0,75
Συνολική	78,02	19,45	41,00	125,00	0,86

Ακολουθεί ο Πίνακας 2, όπου παρουσιάζονται τα αντίστοιχα περιγραφικά στοιχεία για τις υποκλίμακες του Τεστ Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής που χρησιμοποιήθηκαν (κοινωνική επάρκεια, συναισθηματική επάρκεια, αυτοεκτίμηση, προβλήματα συμπεριφοράς). Πολύ ικανοποιητικοί είναι οι δείκτες αξιοπιστίας.

## Πίνακας 2

*Περιγραφικοί Στατιστικοί Δείκτες και Συντελεστές Αξιοπιστίας για τις Υποκλίμακες του Τεστ Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής*

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min	Max	Alpha
Ψυχοκοινωνική προσαρμογή					
Κοινωνική επάρκεια	35,77	15,98	20,00	67,00	0,94
Συναισθηματική επάρκεια	37,14	17,63	20,00	90,00	0,95
Αυτοεκτίμηση	33,74	14,69	20,00	67,00	0,87
Προβλήματα συμπεριφοράς	49,78	15,04	26,00	74,00	0,92

Ο Πίνακας 3 δείχνει τα ποσοστά των απαντήσεων των προεφήβων στην ανοιχτή ερώτηση για το πρόσωπο μεγαλύτερης συναισθηματικής εγγύτητας. Από τις απαντήσεις φαίνεται ότι ο πρώτος σε σειρά προτίμησης είναι κάποιος/α φίλος/η με ποσοστό 36,6% και ακολουθεί η μητέρα με ποσοστό 31,7%.

## Πίνακας 3

*Πρόσωπο μεγαλύτερης συναισθηματικής εγγύτητας των μαθητών του δείγματος (N=123)*

	<i>f (rf)</i>
Πρόσωπο μεγαλύτερης συναισθηματικής εγγύτητας	
Μητέρα	39 (31,7)
Πατέρας	16 (13,0)
Φίλος,η	45 (36,6)
Αδελφός,ή	16 (13,0)
Εαυτός	2 (1,6)
Θεία	2 (1,6)
Γιαγιά	3 (2,4)

**Δείκτες Συνάφειας.** Στο Παράρτημα παρατίθενται πίνακες με τις ενδοσυνάφειες των ερωτήσεων της κάθε υποκλίμακας για τους τρεις δεσμούς. Επίσης, παρατίθενται αντίστοιχοι πίνακες με τις ενδοσυνάφειες των διαστάσεων της κάθε υποκλίμακας για την ψυχοκοινωνική προσαρμογή. Όπως φαίνεται οι περισσότερες ερωτήσεις για το δεσμό και όλες οι διαστάσεις για την ψυχοκοινωνική προσαρμογή παρουσιάζουν ικανοποιητική και στατιστικώς σημαντική συσχέτιση.

Στη συνέχεια, παρατίθενται ξεχωριστοί πίνακες με τους δείκτες συνάφειας των υποκλιμάκων για καθεμιά κλίμακα του IPPA-R, καθώς και για τις υποκλίμακες του Τεστ Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 4, όλες οι υποκλίμακες για το δεσμό με τη μητέρα συσχετίζονται υψηλά και σε σημαντικό βαθμό μεταξύ τους. Η υποκλίμακα «αποξένωση» από τη μητέρα έχει αρνητική συσχέτιση με τις υπόλοιπες. Αυτό σημαίνει ότι όσο υψηλότερη είναι η βαθμολογία ενός συμμετέχοντα στις υποκλίμακες «εμπιστοσύνη» και «επικοινωνία», τόσο χαμηλότερη θα είναι η βαθμολογία του στην υποκλίμακα «αποξένωση».

#### Πίνακας 4

*Συσχετίσεις  $r$  του Pearson μεταξύ των υποκλιμάκων του IPPA-R για το δεσμό με τη μητέρα ( $N=123$ )*

	1	2	3
1. Εμπιστοσύνη προς τη μητέρα	-	0,81**	-0,77**
2. Επικοινωνία με τη μητέρα	0,81**	-	-0,78**
3. Αποξένωση από τη μητέρα	-0,77**	-0,78**	-

*\*\* Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,01*

Ο Πίνακας 5 δείχνει ότι ανάλογες είναι οι συνάφειες μεταξύ των υποκλιμάκων και για το δεσμό με τον πατέρα. Δηλαδή, υψηλές και στατιστικώς σημαντικές

συσχετίσεις μεταξύ όλων των υποκλιμάκων, με την υποκλίμακα «αποξένωση» να παρουσιάζει αρνητική συσχέτιση με τις υπόλοιπες υποκλίμακες.

#### Πίνακας 5

*Συσχετίσεις  $r$  του Pearson μεταξύ των υποκλιμάκων του IPPA-R για το δεσμό με τον πατέρα ( $N=123$ )*

	1	2	3
1. Εμπιστοσύνη προς τον πατέρα	-	0,81**	-0,81**
2. Επικοινωνία με τον πατέρα	0,81**	-	-0,85**
3. Αποξένωση από τον πατέρα	-0,81**	-0,85**	-

*\*\* Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,01*

Όσον αφορά στο δεσμό με τους συνομηλίκους, οι συνάφειες των υποκλιμάκων είναι παρόμοιες, αλλά λίγο χαμηλότερες σε σχέση με τις ενδοσυνάφειες των κλιμάκων για τη μητέρα και τον πατέρα, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 6.

#### Πίνακας 6

*Συσχετίσεις  $r$  του Pearson μεταξύ των υποκλιμάκων του IPPA-R για το δεσμό με τους συνομηλίκους ( $N=123$ )*

	1	2	3
1. Εμπιστοσύνη προς τους συνομηλίκους	-	0,73**	-0,76**
2. Επικοινωνία με τους συνομηλίκους	0,73**	-	-0,69**
3. Αποξένωση από τους συνομηλίκους	-0,76**	-0,69**	-

*\*\* Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,01*

Στον Πίνακα 7 που ακολουθεί αποτυπώνονται οι συνάφειες ανάμεσα στις υποκλίμακες του Τεστ Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής για το συγκεκριμένο δείγμα.

Όπως φαίνεται οι συσχέτισεις είναι υψηλές έως πολύ υψηλές.

## Πίνακας 7

*Συσχέτισεις  $r$  του Pearson μεταξύ των υποκλιμάκων του Τεστ Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής*

	1	2	3	4
1. Κοινωνική επάρκεια	-	0,90**	0,86**	-0,77**
2. Συναισθηματική επάρκεια	0,90**	-	0,87**	-0,80**
3. Αυτοεκτίμηση	0,86**	0,87**	-	-0,77**
4. Προβλήματα συμπεριφοράς	-0,77**	-0,80**	-0,77**	-

*\*\* Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,01*

### Έλεγχος Ερευνητικών Υποθέσεων και Ερωτημάτων για τις Σχέσεις Δεσμού

**Εξέταση της συσχέτισης ανάμεσα στις σχέσεις δεσμού.** Για τον έλεγχο των δύο πρώτων ερευνητικών υποθέσεων υπολογίστηκε ο συντελεστής συσχέτισης Pearson  $r$ . Συγκεκριμένα, εξετάστηκε εάν υπάρχει συνάφεια ανάμεσα στο δεσμό με τη μητέρα και στο δεσμό με τον πατέρα. Επίσης, εξετάστηκε εάν ο δεσμός με τον κάθε γονέα ξεχωριστά συσχετίζεται με τον δεσμό με τους συνομηλίκους.

Οι δείκτες συνάφειας  $r$  του Pearson έδειξαν ότι ο δεσμός με τη μητέρα παρουσίασε πολύ υψηλή θετική συσχέτιση με το δεσμό με τον πατέρα. Συγκεκριμένα, το μέγεθος του δείκτη ήταν 0,83. Επιπλέον, ο δεσμός με τη μητέρα συσχετίστηκε σε πολύ υψηλό επίπεδο και θετικά με το δεσμό με τους συνομηλίκους με το μέγεθος του δείκτη να είναι 0,81. Ο δεσμός με τον πατέρα μάλιστα παρουσίασε ακόμα υψηλότερη θετική συσχέτιση με το δεσμό με τους συνομηλίκους με δείκτη 0,90. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης φαίνονται στον Πίνακα 5.

## Πίνακας 8

*Συνάφεια (Pearson  $r$ ) μεταξύ των τριών σχέσεων δεσμού (μητέρα, πατέρας, συνομήλικοι)*

Δεσμός	1	2	3
1. Μητέρα	-	0,83**	0,81**
2. Πατέρας	0,83**	-	0,90**
3. Συνομήλικοι	0,81**	0,90**	-

*\*\* Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,01*

### Εξέταση της συσχέτισης ανάμεσα στις σχέσεις δεσμού και στην

**ψυχοκοινωνική προσαρμογή.** Για τον έλεγχο της τρίτης ερευνητικής υπόθεσης, όπως φαίνεται στον Πίνακα 6, υπολογίστηκε ξανά ο δείκτης  $r$  του Pearson, για το δεσμό με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους, εξετάζοντας τη συνάφειά τους με την κοινωνική επάρκεια, τη συναισθηματική επάρκεια, την αυτοεκτίμηση και τα προβλήματα συμπεριφοράς.

Ειδικότερα, οι δείκτες συνάφειας  $r$  του Pearson έδειξαν ότι ο δεσμός με τη μητέρα παρουσίασε υψηλή θετική συσχέτιση με την κοινωνική επάρκεια (0,72) και τη συναισθηματική επάρκεια (0,70) και μέτρια θετική συσχέτιση με την αυτοεκτίμηση (0,69). Επίσης, παρουσίασε πολύ υψηλή αρνητική συσχέτιση με τα προβλήματα συμπεριφοράς (-0,82).

Όσον αφορά στο δεσμό με τον πατέρα παρουσίασε υψηλή θετική συσχέτιση με την κοινωνική επάρκεια (0,70) και μέτρια με τη συναισθηματική επάρκεια (0,69) και με την αυτοεκτίμηση (0,66). Επίσης, παρουσίασε υψηλή αρνητική συσχέτιση με τα προβλήματα συμπεριφοράς (-0,77).

Τέλος, ο δεσμός με τους συνομηλίκους παρουσίασε υψηλή θετική συσχέτιση με την κοινωνική επάρκεια (0,71) και μέτρια με τη συναισθηματική επάρκεια (0,67)



και την αυτοεκτίμηση (0,64). Επίσης, παρουσίασε υψηλή αρνητική συσχέτιση με τα προβλήματα συμπεριφοράς (-0,77).

### Πίνακας 9

*Συνάφεια (Pearson r) μεταξύ του δεσμού με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους με την κοινωνική επάρκεια, τη συναισθηματική επάρκεια, την αυτοεκτίμηση και τα προβλήματα συμπεριφοράς*

	1	2	3	4	5	6	7
1. Δεσμός με τη μητέρα	-	0,83**	0,81**	0,72**	0,70**	0,69**	-0,82**
2. Δεσμός με τον πατέρα	0,83**	-	0,90**	0,70**	0,69**	0,66**	-0,77**
3. Δεσμός με τους συνομηλίκους	0,81**	0,90**	-	0,71**	0,67**	0,64**	-0,77**
4. Κοινωνική επάρκεια	0,72**	0,70**	0,71**	-	0,90**	0,86**	-0,78**
5. Συναισθηματική επάρκεια	0,70**	0,69**	0,67**	0,90**	-	0,87**	-0,80**
6. Αυτοεκτίμηση	0,69**	0,66**	0,64**	0,86**	0,87**	-	-0,78**
7. Προβλήματα συμπεριφοράς	-0,82**	-0,77**	-0,77**	-0,80**	-0,78**	-0,78**	-

*\*\* Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,01*

### **Ανάλυση παλινδρόμησης για τους δείκτες ψυχοκοινωνικής προσαρμογής.**

Βάσει του πρώτου ερευνητικού ερωτήματος διενεργήθηκαν στατιστικές αναλύσεις για να διαπιστωθεί εάν η βαθμολογία του δεσμού με κάποιο ή κάποια από τα σημαντικά πρόσωπα στη ζωή των προεφήβων, που εξετάζονται στην παρούσα μελέτη, μπορεί να προβλέψει την ψυχοκοινωνική προσαρμογή τους. Παρακάτω παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των αναλύσεων βαθμιαίας πολλαπλής παλινδρόμησης (μέθοδος stepwise) που εφαρμόστηκαν για τη στατιστική συσχέτιση

πρόβλεψης των τεσσάρων δεικτών της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής που μελετώνται.

**Κοινωνική επάρκεια.** Φάνηκε ότι οι μεταβλητές που συνεισφέρουν σε στατιστικώς σημαντικό επίπεδο στην προβλεπτική συσχέτιση της κοινωνικής επάρκειας είναι ο δεσμός με τη μητέρα και ο δεσμός με τους συνομηλίκους. Ειδικότερα, ο δεσμός με τη μητέρα ερμηνεύει το 52% της συνολικής διακύμανσης ( $R^2=0,52$ ). Όταν εισάγεται στην εξίσωση παλινδρόμησης ο δεσμός με τους συνομηλίκους ερμηνεύει από μόνος του το 5% της συνολικής διακύμανσης της κοινωνικής επάρκειας ( $R^2 =0,05$ ). Μαζί με την πρώτη μεταβλητή ερμηνεύουν συνολικά το 57% της συνολικής διακύμανσης ( $R^2=0,57$ ).

Στον Πίνακα 7 παρουσιάζονται οι συντελεστές παλινδρόμησης για κάθε βήμα της ανάλυσης. Όπως φαίνεται και στο μοντέλο 2, η πιο σημαντική προβλεπτική μεταβλητή είναι ο δεσμός με τη μητέρα ( $\beta=0,42$ ,  $t=4,07$ ,  $p<0,001$ ), και σε συνδυασμό με το δεσμό με τους συνομηλίκους ( $\beta=0,37$ ,  $t=3,61$ ,  $p<0,001$ ) αυξάνεται σημαντικά η προβλεπτική ισχύς του μοντέλου.

#### Πίνακας 10

*Συντελεστές παλινδρόμησης για το δεσμό με τη μητέρα και το δεσμό με τους συνομηλίκους ως προβλεπτικές μεταβλητές σε σχέση με την κοινωνική επάρκεια*

Model	B	SE B	Beta	t
1 (Constant)	-13,30	4,37		-3,03
Δεσμός με τη μητέρα	0,62	0,05	0,72***	11,51
2 (Constant)	-16,61	4,27		-3,88
Δεσμός με τη μητέρα	0,36	0,08	0,42***	4,07
Δεσμός με τους συνομηλίκους	0,30	0,08	0,37***	3,61

*Σημείωση: Δεσμός με μητέρα:  $R^2=0,52$ , Δεσμός με τους συνομηλίκους:  $R^2=0,57$ ,  $R^2$  Change=0,05*

*Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$*

**Συναισθηματική επάρκεια.** Φάνηκε ότι ο δεσμός με τη μητέρα και ο δεσμός με τον πατέρα συνεισφέρουν σε στατιστικώς σημαντικό επίπεδο στην πρόβλεψη της συναισθηματικής επάρκειας. Πιο συγκεκριμένα, ο δεσμός με τη μητέρα ερμηνεύει το 50% της συνολικής διακύμανσης ( $R^2=0,50$ ). Όταν εισάγεται στην εξίσωση παλινδρόμησης ο δεσμός με τον πατέρα ερμηνεύει από μόνος του το 3% της συνολικής διακύμανσης της συναισθηματικής επάρκειας ( $R^2=0,03$ ). Μαζί με την πρώτη μεταβλητή ερμηνεύουν συνολικά το 53% της συνολικής διακύμανσης της συναισθηματικής επάρκειας ( $R^2=0,53$ ).

Στον Πίνακα 8 παρουσιάζονται οι συντελεστές παλινδρόμησης για κάθε βήμα της ανάλυσης. Όπως φαίνεται και στο μοντέλο 2, η πιο σημαντική προβλεπτική μεταβλητή είναι ο δεσμός με τη μητέρα ( $\beta=0,41$ ,  $t=3,64$ ,  $p<0,001$ ) και σε συνδυασμό με το δεσμό με τον πατέρα ( $\beta=0,34$ ,  $t=3,05$ ,  $p<0,01$ ) αυξάνεται σημαντικά η προβλεπτική ισχύς του μοντέλου.

#### Πίνακας 8

*Συντελεστές παλινδρόμησης για το δεσμό με τη μητέρα και το δεσμό με τον πατέρα ως προβλεπτικές μεταβλητές σε σχέση με τη συναισθηματική επάρκεια*

Model	B	SE B	Beta	t
1 (Constant)	-15,52	4,96		-3,12
Δεσμός με τη μητέρα	0,66	0,06	0,70***	10,88
2 (Constant)	-15,95	4,80		-3,31
Δεσμός με τη μητέρα	0,39	0,10	0,41***	3,64
Δεσμός με τον πατέρα	0,28	0,09	0,34**	3,05

*Σημείωση: Δεσμός με μητέρα:  $R^2=0,50$ , Δεσμός με τον πατέρα:  $R^2=0,53$ ,  $R^2$  Change=0,03  
Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$*

**Αυτοεκτίμηση.** Όσον αφορά στην αυτοεκτίμηση, φάνηκε ότι οι μεταβλητές που την προβλέπουν σε στατιστικώς σημαντικό επίπεδο είναι ο δεσμός με τη μητέρα και ο δεσμός με τον πατέρα. Αναλυτικότερα, ο δεσμός με τη μητέρα ερμηνεύει το 48% της συνολικής διακύμανσης ( $R^2=0,48$ ). Όταν εισάγεται στην εξίσωση παλινδρόμησης ο δεσμός με τον πατέρα ερμηνεύει από μόνος του το 3% της συνολικής διακύμανσης ( $R^2=0,03$ ). Μαζί με την πρώτη μεταβλητή ερμηνεύουν συνολικά το 51% της συνολικής διακύμανσης της αυτοεκτίμησης ( $R^2=0,51$ ).

Στον Πίνακα 9 παρουσιάζονται οι συντελεστές παλινδρόμησης για κάθε βήμα της ανάλυσης. Όπως φαίνεται και στο μοντέλο 2, η πιο σημαντική προβλεπτική μεταβλητή είναι ο δεσμός με τη μητέρα ( $\beta=0,45$ ,  $t=3,92$ ,  $p<0,001$ ) και σε συνδυασμό με το δεσμό με τον πατέρα ( $\beta=0,28$ ,  $t=2,47$ ,  $p<0,01$ ) αυξάνεται σημαντικά η προβλεπτική ισχύς του μοντέλου.

#### Πίνακας 9

*Συντελεστές παλινδρόμησης για το δεσμό με τη μητέρα και το δεσμό με τον πατέρα ως προβλεπτικές μεταβλητές σε σχέση με την αυτοεκτίμηση*

Model	B	SE B	Beta	t
1 (Constant)	-9,69	4,18		-2,31
Δεσμός με τη μητέρα	0,54	0,05	0,69***	10,66
2 (Constant)	-9,99	4,10		-2,43
Δεσμός με τη μητέρα	0,36	0,09	0,45***	3,92
Δεσμός με τον πατέρα	0,19	0,07	0,28**	2,47

*Σημείωση: Δεσμός με μητέρα:  $R^2=0,48$ , Δεσμός με τον πατέρα:  $R^2=0,51$ ,  $R^2\text{Change}=0,03$   
Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$*

**Προβλήματα συμπεριφοράς.** Τέλος, ο δεσμός με τη μητέρα και ο δεσμός με τους συνομηλίκους είναι οι μεταβλητές που συνεισφέρουν σε στατιστικώς σημαντικό

επίπεδο στην πρόβλεψη των προβλημάτων συμπεριφοράς. Ειδικότερα, ο δεσμός με τη μητέρα ερμηνεύει το 68% της συνολικής διακύμανσης ( $R^2=0,68$ ). Όταν εισάγεται στην εξίσωση παλινδρόμησης ο δεσμός με τους συνομηλίκους ερμηνεύει από μόνος του το 3% της συνολικής διακύμανσης των προβλημάτων συμπεριφοράς ( $R^2$  Change=0,03). Μαζί με την πρώτη μεταβλητή ερμηνεύουν συνολικά το 71% της συνολικής διακύμανσης ( $R^2=0,71$ ).

Στον Πίνακα 10 παρουσιάζονται οι συντελεστές παλινδρόμησης για κάθε βήμα της ανάλυσης. Όπως φαίνεται και στο μοντέλο 2, η πιο σημαντική προβλεπτική μεταβλητή είναι ο δεσμός με τη μητέρα ( $\beta=-0,56$ ,  $t=-6,64$ ,  $p<0,001$ ) και σε συνδυασμό με το δεσμό με τους συνομηλίκους ( $\beta=-0,32$ ,  $t=-3,79$ ,  $p<0,001$ ) αυξάνεται σημαντικά η προβλεπτική ισχύς του μοντέλου.

Πίνακας 10

*Συντελεστές παλινδρόμησης για το δεσμό με τη μητέρα και το δεσμό με τους συνομηλίκους ως προβλεπτικές μεταβλητές για τα προβλήματα συμπεριφοράς*

Model	B	SE B	Beta	t
1 (Constant)	95,18	2,93		32,40
Δεσμός με τη μητέρα	-0,57	0,03	-0,82***	-15,87
2 (Constant)	97,50	2,85		34,16
Δεσμός με τη μητέρα	-0,39	0,05	-0,56***	-6,64
Δεσμός με τους συνομηλίκους	-0,21	0,05	-0,32***	-3,79

*Σημείωση: Δεσμός με μητέρα:  $R^2=0,68$ , Δεσμός με τους συνομηλίκους:  $R^2=0,71$ ,  $R^2$  Change=0,03*

*Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$*

**Δεσμός με τη μητέρα, τον πατέρα, τους συνομηλίκους και πρόσωπο συναισθηματικής εγγύτητας.** Όπως φάνηκε στην παρουσίαση των περιγραφικών

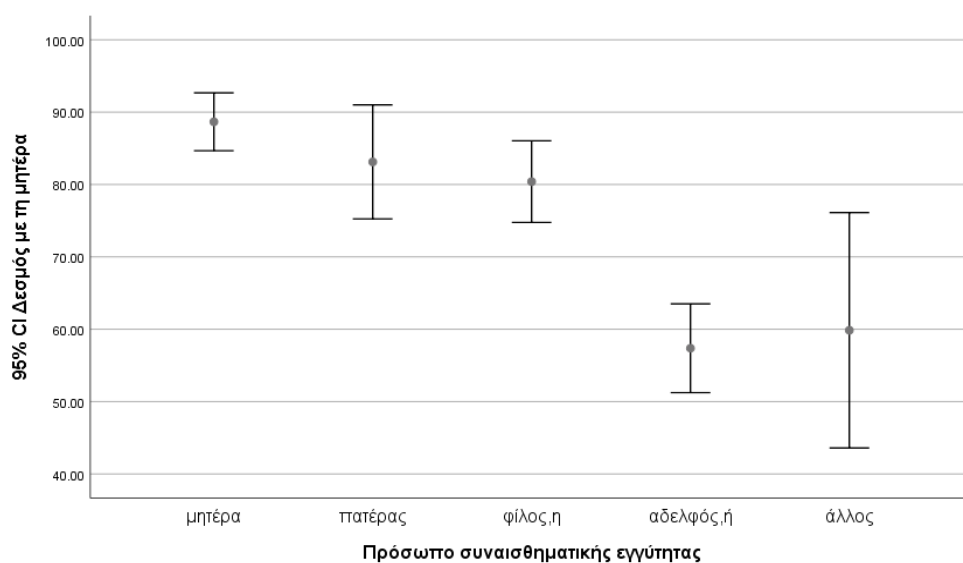
δεδομένων του δείγματος οι περισσότεροι προέφηβοι επέλεξαν κάποιον φίλο τους ως το πρόσωπο μεγαλύτερης συναισθηματικής εγγύτητας. Δεύτερη σε σειρά προτίμησης ήταν η μητέρα και αμέσως μετά ακολουθούσε ο πατέρας και κάποιος-α αδελφός-ή. Σε αυτήν την ενότητα εξετάζεται κατά πόσο η επιλογή των προσώπων σχετίζεται με το δεσμό που έχουν οι προέφηβοι με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους τους.

Πραγματοποιήθηκε μονοπαραγοντική ανάλυση διακύμανσης για ανεξάρτητα δείγματα (one-way ANOVA) για να διαπιστωθεί εάν υπάρχει διαφορά στους μέσους όρους δεσμού για το κάθε πρόσωπο συναισθηματικής εγγύτητας. Οι κατηγορίες με πολύ μικρή συχνότητα (εαυτός, θείος-α, γιαγιά) συμπύχθηκαν σε μία ενιαία κατηγορία που ονομάστηκε «άλλος». Συγκεκριμένα, ως ανεξάρτητη μεταβλητή ορίστηκε το «πρόσωπο συναισθηματικής εγγύτητας» με πέντε κατηγορίες: μητέρα πατέρας, φίλος-η, αδελφός-ή, άλλος και ως εξαρτημένη μεταβλητή θεωρήθηκε ο «δεσμός». Η διαδικασία αυτή πραγματοποιήθηκε τρεις φορές, μία για κάθε δεσμό και παρουσιάζεται αναλυτικά παρακάτω.

**Δεσμός με τη μητέρα.** Συγκρίνοντας τους μέσους όρους για το κάθε πρόσωπο συναισθηματικής εγγύτητας που ανέφεραν οι προέφηβοι, βρέθηκε ότι όσοι ανέφεραν τη μητέρα ( $M=88,66$ ,  $T.A.=12,33$ ), τον πατέρα ( $M=83,12$ ,  $T.A.=14,78$ ) και κάποιον-α φίλο-η ( $M=80,40$ ,  $T.A.=18,77$ ) εμφάνισαν ισχυρότερο δεσμό με τη μητέρα, σε σχέση με όσους ανέφεραν κάποιον-α αδελφό-ή ( $M=57,37$ ,  $T.A.=11,51$ ) ή κάποιο άλλο πρόσωπο ( $M=59,85$ ,  $T.A.=17,58$ ). Στο Σχήμα 1 παρουσιάζονται τα διαστήματα εμπιστοσύνης 95% των μέσων όρων δεσμού με τη μητέρα για κάθε πρόσωπο εγγύτητας που ανέφεραν οι προέφηβοι.

Στη συνέχεια η μονοπαραγοντική ανάλυση διακύμανσης έδειξε ότι αυτή η διαφορά μεταξύ των μέσων όρων ήταν συστηματική, καθώς  $F(4,118)=14,58$ ,  $p<0,001$ ,

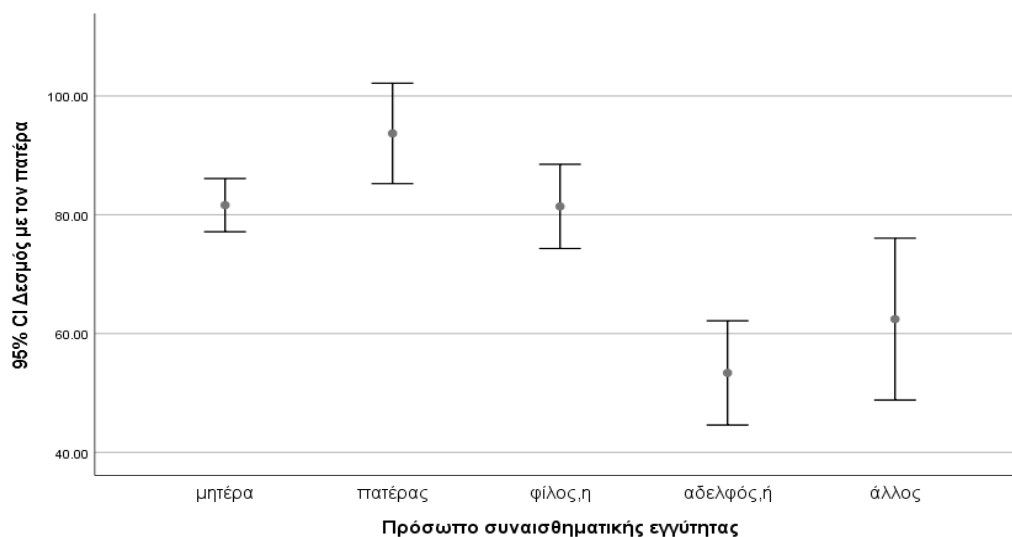
$\omega^2=0,33$ . Εφόσον η συνολική αυτή σύγκριση της ανάλυσης διακύμανσης φανέρωσε ότι υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ των μέσων όρων, πραγματοποιήθηκαν post hoc πολλαπλές συγκρίσεις μέσων όρων (κριτήριο Tukey). Η διαδικασία αυτή έδειξε ότι οι προέφηβοι που ανέφεραν τη μητέρα ως το κυρίαρχο πρόσωπο εμπιστοσύνης και στήριξης παρουσίασαν σημαντικά υψηλότερο δεσμό μαζί της, σε σχέση με όσους ανέφεραν κάποιον-α αδελφό-ή ή κάποιο άλλο πρόσωπο ( $p<0,001$ ). Οι διαφορές με όσους ανέφεραν τον πατέρα ή κάποιον-α φίλο-η ήταν στατιστικώς ασήμαντες.



Σχήμα 1. Διαστήματα εμπιστοσύνης 95% των μέσων όρων δεσμού με τη μητέρα για κάθε πρόσωπο εγγύτητας

**Δεσμός με τον πατέρα.** Συγκρίνοντας τους μέσους όρους για το κάθε πρόσωπο συναισθηματικής εγγύτητας που ανέφεραν οι προέφηβοι, βρέθηκε ότι όσοι ανέφεραν τον πατέρα ( $M=93,68$ ,  $T.A.=15,86$ ), τη μητέρα ( $M=81,61$ ,  $T.A.=13,80$ ) και κάποιον-α φίλο-η ( $M=81,40$ ,  $T.A.=23,59$ ) εμφάνισαν υψηλότερο δεσμό με τον πατέρα, σε σχέση με όσους ανέφεραν κάποιον-α αδελφό-ή ( $M=57,37$ ,  $T.A.=16,46$ ) ή κάποιο άλλο πρόσωπο ( $M=62,42$ ,  $T.A.=14,72$ ). Στο Σχήμα 2 παρουσιάζονται τα διαστήματα εμπιστοσύνης 95% των μέσων όρων δεσμού με τον πατέρα για κάθε πρόσωπο εγγύτητας που ανέφεραν οι προέφηβοι.

Στη συνέχεια η μονοπαραγοντική ανάλυση διακύμανσης έδειξε ότι αυτή η διαφορά μεταξύ των μέσων όρων ήταν συστηματική, καθώς  $F(4,118)=11,80$ ,  $p<0,001$ ,  $\omega^2=0,28$ . Εφόσον η συνολική αυτή σύγκριση της ανάλυσης διακύμανσης φανέρωσε ότι υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ των μέσων όρων, πραγματοποιήθηκαν πολλαπλές συγκρίσεις μέσων όρων (κριτήριο Tukey). Η διαδικασία αυτή έδειξε ότι οι προέφηβοι που ανέφεραν τον πατέρα ως το κυρίαρχο πρόσωπο εμπιστοσύνης και στήριξης παρουσίασαν σημαντικά υψηλότερο δεσμό με τον πατέρα, σε σχέση με όσους ανέφεραν κάποιον-α αδελφό-ή ( $p<0,001$ ) ή κάποιον άλλο πρόσωπο ( $p<0,005$ ). Οι διαφορές με όσους ανέφεραν τη μητέρα ή κάποιον-α φίλο-η ήταν στατιστικώς ασήμαντες.



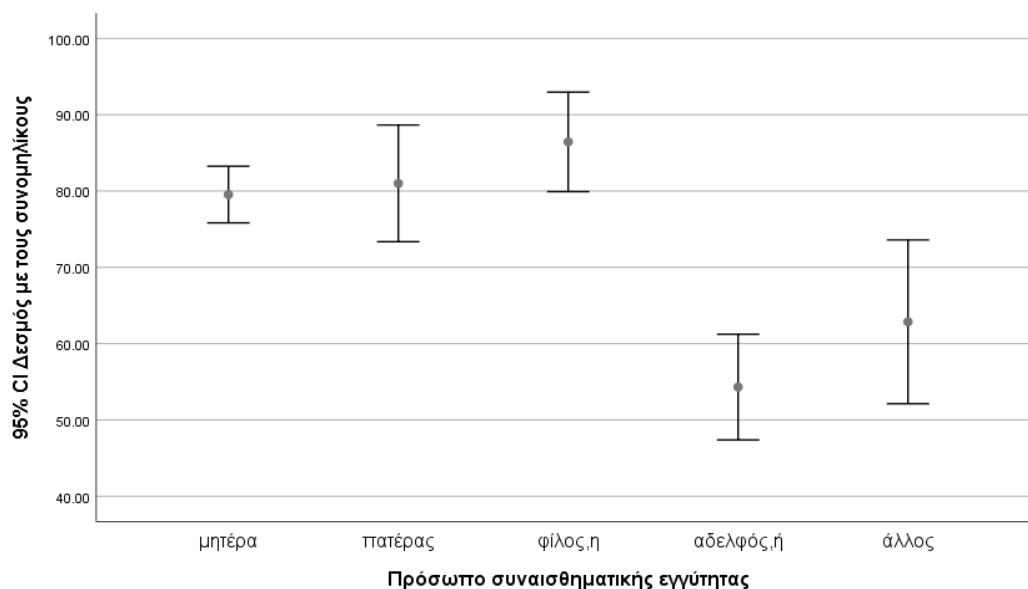
Σχήμα 2. Διαστήματα εμπιστοσύνης 95% των μέσων όρων δεσμού με τον πατέρα για κάθε πρόσωπο εγγύτητας

**Δεσμός με τους συνομηλίκους.** Συγκρίνοντας τους μέσους όρους για το κάθε πρόσωπο συναισθηματικής εγγύτητας που ανέφεραν οι προέφηβοι, βρέθηκε ότι όσοι ανέφεραν κάποιον-α φίλο-η ( $M=86,44$ ,  $T.A.=21,70$ ), τον πατέρα ( $M=81,00$ ,  $T.A.=14,34$ ) και τη μητέρα ( $M=79,53$ ,  $T.A.=11,43$ ) εμφάνισαν υψηλότερο δεσμό με τους συνομηλίκους σε σχέση με όσους ανέφεραν κάποιον-α αδελφό-ή ( $M=54,31$ ,



$T.A.=13,00$ ) ή κάποιο άλλο πρόσωπο ( $M=62,85$ ,  $T.A.=11,60$ ). Στο Σχήμα 3 παρουσιάζονται τα διαστήματα εμπιστοσύνης 95% των μέσων όρων δεσμού με τον πατέρα για κάθε πρόσωπο εγγύτητας που ανέφεραν οι προέφηβοι.

Στη συνέχεια η μονοπαραγοντική ανάλυση διακύμανσης έδειξε ότι αυτή η διαφορά μεταξύ των μέσων όρων ήταν συστηματική, καθώς  $F(4,118)=12,88$ ,  $p<0,001$ ,  $\omega^2=0,30$ . Εφόσον η συνολική αυτή σύγκριση της ανάλυσης διακύμανσης φανέρωσε ότι υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ των μέσων όρων, πραγματοποιήθηκαν πολλαπλές συγκρίσεις μέσων όρων (κριτήριο Tukey). Η διαδικασία αυτή έδειξε ότι οι προέφηβοι που ανέφεραν κάποιον-α φίλο-η ως το κυρίαρχο πρόσωπο εμπιστοσύνης και στήριξης παρουσίασαν σημαντικά υψηλότερο δεσμό με τους συνομηλικούς σε σχέση με όσους ανέφεραν κάποιον-α αδελφό-ή ( $p<0,001$ ) ή κάποιο άλλο πρόσωπο ( $p<0,005$ ). Οι διαφορές με όσους ανέφεραν τη μητέρα ή τον πατέρα ήταν στατιστικώς ασήμαντες.



Σχήμα 3. Διάγραμμα σφαλμάτων των μέσων όρων δεσμού με τους συνομηλικούς για κάθε πρόσωπο εγγύτητας

Επομένως φαίνεται ότι η εγγύτητα με τη μητέρα, τον πατέρα και κάποιο συνομήλικό φίλο συνδέεται σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο με το δεσμό των προεφήβων με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλικούς, κάτι που δεν ισχύει με τον ίδιο τρόπο για τις περιπτώσεις εγγύτητας με τα αδέρφια ή με άλλα πρόσωπα.

**Σύγκριση του δεσμού με τη μητέρα και του δεσμού με τον πατέρα ως προς το φύλο.** Για τη σύγκριση του δεσμού με τη μητέρα και ξεχωριστά με τον πατέρα ανάμεσα στα αγόρια και στα κορίτσια υπολογίστηκε το κριτήριο *t*-test για ανεξάρτητα δείγμα.

Ξεκινώντας με το δεσμό με τη μητέρα διαπιστώθηκε ότι τα κορίτσια παρουσιάζουν υψηλότερο μέσο όρο από τα αγόρια. Ειδικότερα, τα κορίτσια είχαν μέσο όρο 80,35 με τυπική απόκλιση 17,95 και τα αγόρια είχαν μέσο όρο 78,04 με τυπική απόκλιση 19,42. Προκειμένου να διαπιστωθεί εάν η αριθμητική αυτή διαφορά μεταξύ των μέσων όρων που προέκυψε είναι στατιστικώς σημαντική, εφαρμόστηκε το κριτήριο *t*-test για ανεξάρτητα δείγματα, το οποίο έδειξε ότι η διαφορά αγοριών και κοριτσιών ως προς το δεσμό με τη μητέρα δεν είναι στατιστικώς σημαντική,  $t(121) = -0,68$ , ns.

Όσον αφορά στο δεσμό με τον πατέρα διαπιστώθηκε ότι τα κορίτσια παρουσιάζουν υψηλότερο μέσο όρο από τα αγόρια. Ειδικότερα, τα κορίτσια είχαν μέσο όρο 80,53 με τυπική απόκλιση 21,23 και τα αγόρια είχαν μέσο όρο 76,11 με τυπική απόκλιση 22,03. Προκειμένου να διαπιστωθεί εάν η αριθμητική αυτή διαφορά μεταξύ των μέσων όρων που προέκυψε είναι στατιστικώς σημαντική εφαρμόστηκε το κριτήριο *t*-test για ανεξάρτητα δείγματα, το οποίο έδειξε ότι η διαφορά αγοριών και κοριτσιών ως προς το δεσμό με τον πατέρα δεν είναι στατιστικώς σημαντική,  $t(121) = -1,13$ , ns.

### Συζήτηση

Στην παρούσα εργασία μελετήθηκε ο δεσμός των προεφήβων με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλικούς τους και διερευνήθηκε ο τρόπος με τον οποίο οι τρεις αυτοί δεσμοί συσχετίζονται μεταξύ τους, αλλά και με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή. Επίσης, αξιολογήθηκε η προβλεπτική αξία του κάθε δεσμού για τους δείκτες της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής. Εξετάστηκε ακόμα ποιο πρόσωπο ανέφεραν οι προέφηβοι ως εκείνο που εμπιστεύονται περισσότερο και αν αυτό συνδέεται με το δεσμό που έχουν μαζί του. Τέλος, εξετάστηκαν οι διαφυλικές διαφορές ως προς το δεσμό με τη μητέρα και τον πατέρα.

Τα αποτελέσματα έδειξαν πολύ υψηλή θετική συσχέτιση του δεσμού με τη μητέρα και τον πατέρα. Η ισχυρή σχέση μεταξύ των δεσμών με τους δύο γονείς δείχνει ότι οι προέφηβοι αντιλαμβάνονται με τον ίδιο τρόπο τη σχέση τους με τη μητέρα και τον πατέρα τους. Το εύρημα αυτό προκύπτει στη συντριπτική πλειοψηφία των ερευνών που μελετούν το δεσμό των γονέων (Al-Yagon, 2012. Gomez & McLaren, 2007. Psychogiou, et al., 2018). Αντίστοιχα, ο δεσμός με τη μητέρα και τον πατέρα συχετίστηκαν πολύ υψηλά και θετικά με το δεσμό με τους συνομηλικούς. Η συσχέτιση των τριών δεσμών επιβεβαιώνει τις αρχικές υποθέσεις και συμφωνεί με τη βιβλιογραφία (Gorrese & Ruggieri, 2012. Oldfield, et al., 2016).

Στη συνέχεια φάνηκε ότι ο δεσμός με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλικούς συχετίστηκαν θετικά με την κοινωνική επάρκεια, τη συναισθηματική επάρκεια, την αυτοεκτίμηση και αρνητικά με τα προβλήματα συμπεριφοράς επιβεβαιώνοντας την ερευνητική υπόθεση που τέθηκε. Η βιβλιογραφία έχει δείξει τη θετική συσχέτιση των τριών δεσμών με τη θετική κοινωνική συμπεριφορά και την αυτοεκτίμηση. Επίσης, έχει δείξει την αρνητική συσχέτισή τους με τα προβλήματα συμπεριφοράς, τις συναισθηματικές δυσκολίες και με τα προβλήματα εσωτερικευσης

και εξωτερίκευσης (Keskin & Cam, 2010. Oldfield, et al., 2016. Pan, Zhang, Liu, Ran, & Wang, 2016. Pan, et al., 2017. Verschueren, 2019).

Όσον αφορά στα ερευνητικά ερωτήματα που εξετάστηκαν το πρώτο αφορούσε στη δυνατότητα των τριών δεσμών να προβλέπουν την ψυχοκοινωνική προσαρμογή των προεφήβων. Αυτό που προέκυψε από τις αναλύσεις είναι ότι ανάλογα με τον τομέα προσαρμογής που μελετάται, αλλάζουν και τα πρόσωπα δεσμού που μπορούν να τον προβλέψουν σε στατιστικώς σημαντικό βαθμό.

Ειδικότερα, σε συμφωνία με τη θεωρία προσκόλλησης σχετικά με την ιεραρχία των σχέσεων δεσμού (Bowlby, 1969), αλλά και τη βιβλιογραφία (Wilkinson, 2010), ο δεσμός με τη μητέρα αποτέλεσε τη σημαντικότερη προβλεπτική μεταβλητή σε όλους τους τομείς της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής, δηλαδή για την κοινωνική και συναισθηματική επάρκεια, την αυτοεκτίμηση και τα προβλήματα συμπεριφοράς. Και σε προηγούμενες έρευνες ο μητρικός δεσμός έχει φανεί να προβλέπει μια σειρά από ψυχοκοινωνικούς δείκτες, όπως η ικανοποίηση από τη ζωή, η αυτοεκτίμηση, η κατάθλιψη, η συναισθηματική ανάπτυξη, τα προβλήματα με τους συνομηλίκους και η θετική κοινωνική συμπεριφορά (Michiels, Grietens, Onghena, & Kuppens, 2010. Pan, Zhang, Liu, Ran, & Zhaojun, 2016).

Όσον αφορά στο δεσμό με τον πατέρα, αποτέλεσε προβλεπτικό παράγοντα για τη συναισθηματική επάρκεια και την αυτοεκτίμηση, ενώ ο δεσμός με τους συνομηλίκους προέβλεψε την κοινωνική επάρκεια και τα προβλήματα συμπεριφοράς. Προηγούμενες έρευνες που έχουν δείξει ότι ο δεσμός με τον πατέρα προβλέπει την αυτοεκτίμηση και τη ρύθμιση του συναισθήματος, ενώ ο δεσμός με τους συνομηλίκους προβλέπει τη θετική κοινωνική συμπεριφορά, καθώς και τα εσωτερικευμένα και εξωτερικευμένα προβλήματα συμπεριφοράς (Lee & Park, 2017. Oldfield, et al., 2016. Pan, Zhang, Liu, Ran, & Zhaojun, 2016).

Στα ερωτηματολόγια που συμπλήρωσαν οι μαθητές τους ζητήθηκε να αναφέρουν ένα άτομο με το οποίο έχουν πολύ στενή σχέση και στρέφονται σε αυτό για συναισθηματική στήριξη. Από τις αναλύσεις, αυτό που προέκυψε συνολικά είναι ότι όσοι ανέφεραν τη μητέρα, τον πατέρα και κάποιον-α φίλο-η ως το πρόσωπο μεγαλύτερης συναισθηματικής εγγύτητας δεν παρουσίασαν διαφορές μεταξύ τους ως προς τους δεσμό με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους. Το εύρημα αυτό βρίσκεται σε συμφωνία με τη θεωρία δεσμού, η οποία υποστηρίζει ότι οι εμπειρίες του παιδιού από τις διαφορετικές σχέσεις δεσμού αναπαρίστανται νοητικά και σταδιακά γενικεύονται σε ένα ενιαίο μοντέλο, από το οποίο το παιδί αντλεί πληροφορίες για τον εαυτό του και για τους άλλους (Bowlby, 1969/1982).

Επιπλέον, φάνηκε ότι όσοι ανέφεραν τη μητέρα, τον πατέρα ή κάποιον-α φίλο-η ως το πρόσωπο μεγαλύτερης συναισθηματικής εγγύτητας παρουσίασαν σημαντικά υψηλότερο δεσμό με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους, σε σχέση με όσους ανέφεραν κάποιο άλλο πρόσωπο. Όσοι ανέφεραν κάποιο άλλο πρόσωπο, όπως κάποιον-α αδελφό-ή, θείο-α, γιαγιά/παππού παρουσίασαν σημαντικά χαμηλότερο δεσμό με τη μητέρα, τον πατέρα και τους συνομηλίκους. Φαίνεται, λοιπόν, ότι όσοι έχουν χαμηλή ασφάλεια στις τρεις αυτές σχέσεις δεσμού ίσως να στρέφονται προς άλλα πρόσωπα για υποστήριξη.

Επίσης, η πλειονότητα των προεφήβων ανέφερε ένα φίλο ως το άτομο που βιώνουν μεγαλύτερη εγγύτητα και δεύτερη σε συχνότητα ήταν η μητέρα. Αμέσως μετά ακολουθούσαν ο πατέρας και κάποιος-α αδελφός-ή, ενώ σε πολύ χαμηλά ποσοστά βρισκόνταν ο εαυτός, η θεία και η γιαγιά. Φαίνεται ότι για τους προεφήβους του δείγματος οι φίλοι διδαδραματίζουν σημαντικό ρόλο για εγγύτητα και υποστήριξη, σε αντίθεση με τη μελέτη των Rosenthal & Kobak (2010), στην οποία η μητέρα καταλάμβανε την πρώτη θέση. Ωστόσο, στην παρούσα μελέτη δεν

διερευνήθηκε σε ποιο πρόσωπο στρέφονται οι προέφηβοι ειδικά όταν βρίσκονται σε καταστάσεις έντασης, άγχους ή κινδύνου, οι οποίες, όπως έχει υποστηριχθεί, σχετίζονται πιο άμεσα και έντονα με τις σχέσεις συναισθηματικής εγγύτητας και τις σχέσεις δεσμού (Kobak & Rosenthal, 2003. Waters & Cummings, 2000).

Τέλος, δεν διαπιστώθηκαν διαφορές στο δεσμό με τη μητέρα και στον πατέρα ως προς το φύλο. Τα ερευνητικά δεδομένα ποκίλουν ως προς την παρουσίαση διαφυλικών διαφορών, καθώς, σε κάποιες φαίνεται ότι τα κορίτσια παρουσιάζουν υψηλότερο δεσμό με τη μητέρα σε σχέση με τα αγόρια (Devi, Baruah, Pradhan, & Borah, 2017. Gloger-Tippelt & Kappler, 2016. Toth, Lakatos, & Gervai, 2013) και κάποιες άλλες δείχνουν ότι ο δεσμός γονέα-εφήβου του ίδιου φύλου είναι καλύτερης ποιότητας σε σχέση με τη δυάδα διαφορετικού φύλου (Buist, et al., 2002. Freeman & Brown, 2001. Song, et al., 2009). Ωστόσο, υπάρχουν και έρευνες που συμφωνούν με τα ευρήματα της παρούσας μελέτης και δεν δείχνουν σημαντικές διαφορές στο δεσμό με τη μητέρα και τον πατέρα ως προς το φύλο (Ammaniti, et al., 2001. Ma & Huebner, 2008. Nickerson, & Nagle, 2005).

Η έρευνα αυτή εμπλουτίζει τις γνώσεις μας σε αυτό το σχετικά πρόσφατα μελετημένο θεωρητικό πεδίο που εντάσσει πολλαπλές σχέσεις δέσμου και τα ευρήματά της αναδεικνύουν μία ολόπλευρη οπτική της προσκόλλησης. Για χρόνια η θεωρία της προσκόλλησης περιοριζόταν στο δεσμό με τη μητέρα. Τα τελευταία χρόνια όμως φαίνεται ότι οι δεσμοί που αναπτύσσει το παιδί είναι πολλαπλοί. Οι δεσμοί αυτοί αφορούν σημαντικές σχέσεις της ζωής του, πέρα από τη μητέρα, όπως είναι οι σχέσεις με τον πατέρα, τους εκπαιδευτικούς, ακόμα και με το σχολείο ως σύνολο, συμβάλλοντας σημαντικά στην ψυχική του υγεία (Oldfield, et al., 2016. Verschueren, 2019).

Τα δεδομένα αυτά μπορούν να έχουν και ορισμένες πρακτικές εφαρμογές. Η εφηβεία, από τα πρώιμα ακόμα στάδια της, λόγω των ποικίλων αλλαγών και της εαυλωτότητας που τη χαρακτηρίζει, αποτελεί κατάλληλη περίοδο για όλα τα επίπεδα παρέμβασης. Οι πληροφορίες επομένως σχετικά με το δεσμό στην προεφηβεία μπορούν να αξιοποιηθούν για την προαγωγή της κοινωνικοσυναισθηματικής ανάπτυξης. Για παράδειγμα, τα δυσλειτουργικά ενεργά μοντέλα δεσμού για τον εαυτό και τους άλλους, θα μπορούσαν να αξιολογηθούν και να επαναπροσδιοριστούν, μέσω γνωστικών και συναισθηματικών τεχνικών, με σκοπό την πρόληψη ή την αντιμετώπιση δυσκολιών στην προσαρμογή.

Επίσης, δεδομένης της ισχυρής συσχέτισης του γονικού δεσμού με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή των προεφήβων, θα ήταν βοηθητική η παροχή συμβουλευτικής στους γονείς, ώστε να γίνουν πιο αποτελεσματικοί στην υποστήριξη των παιδιών τους. Για παράδειγμα, η Οικογενειακή Θεραπεία βασισμένη στην Προσκόλληση αποτελεί μία αξιόπιστη παρέμβαση που στοχεύει στην εκμάθηση στρατηγικών επίλυσης προβλήματος για την ανάπτυξη ασφαλέστερων σχέσεων δεσμού με τους άλλους (Diamond, Siquealnd & Diamond, 2003). Η παρέμβαση αυτή θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε οικογένειες παιδιών με ανασφαλή δεσμό. Τις τελευταίες δεκαετίες γενικά έχει αναπτυχθεί ένας σημαντικός αριθμός θεραπειών για τα παιδιά και τους εφήβους, γνωστές ως Attachment-Based Treatments, οι οποίες έχουν ως στόχο τόσο την αύξηση της ασφάλειας στο δεσμό με τους γονείς όσο την αντιμετώπιση των κοινωνικοσυναισθηματικών δυσκολιών τους (Kobak & Kerig, 2015).

Επιπλέον, όπως φάνηκε, και ο δεσμός με τους συνομηλίκους συνδέεται με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή. Αξιοποιώντας το δεδομένο αυτό, θα μπορούσαν να εφαρμοστούν παρεμβάσεις στους μαθητές των σχολείων με σκοπό την

ευαισθητοποίησή τους στην υποστήριξη και ενίσχυση συμμαθητών τους. Η εφαρμογή προγραμμάτων κοινωνικής και συναισθηματικής αγωγής στο πλαίσιο της τάξης θα μπορούσε να συμβάλει στη σύσφιξη των σχέσεων και στην ανάπτυξη ασφαλέστερου δεσμού με τους συνομηλίκους. Οι εκπαιδευτικοί από την πλευρά τους, θα μπορούσαν επίσης, να ενθαρρύνουν τις ομαδικές εργασίες, συνεργατικές δράσεις και γενικά δραστηριότητες που εμπλέκουν όλους τους μαθητές στο να δουλεύουν μαζί. Ακόμα, είναι σημαντική η παρέμβαση για την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων των μαθητών, κάτι που θα τους βοηθούσε επακολούθως στις σχέσεις τους και το δεσμό με τους συνομηλίκους.

Τέλος, είναι σημαντική η ενημέρωση των εκπαιδευτικών από το σχολικό ψυχολόγο για τη λειτουργία του συστήματος δεσμού στις σχέσεις κατά την προεφηβική και εφηβική περίοδο. Η γνώση αυτή θα μπορούσε να συμβάλει στην καλύτερη αναγνώριση δυσκολιών που οφείλονται σε δυσλειτουργικές σχέσεις δεσμού με τους γονείς και τους συνομηλίκους. Επιπλέον, η ενημέρωση αυτή θα μπορούσε να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών για την παροχή μεγαλύτερης υποστήριξης και ασφάλειας στους μαθητές τους, αναπτύσσοντας και οι ίδιοι ασφαλέστερη σχέση δεσμού μαζί τους.

### **Περιορισμοί της έρευνας**

Υπάρχουν ορισμένοι περιορισμοί σε αυτήν την έρευνα που θα πρέπει να επισημανθούν. Αρχικά, η εφαρμογή συγχρονικής μεθοδολογίας δεν μας επιτρέπει να προσδιορίσουμε την κατεύθυνση των σχέσεων που παρατηρήθηκαν, ενώ η μη τυχαιότητα του δείγματος καθιστά αδύνατη τη γενίκευση των ευρημάτων στον πληθυσμό.



Όσον αφορά στα ερωτηματολόγια, δεδομένου ότι είναι αυτοαναφοράς, έχουν το μειονέκτημα ότι η λήψη των δεδομένων επηρεάζεται από τη διάθεση των συμμετεχόντων, καθώς και από την τάση τους να δίνουν κοινωνικά επιθυμητές απαντήσεις. Ακόμη, παρέχουν την οπτική ενός μόνο προσώπου, η οποία πιθανόν να μην αντανακλά την πραγματική κατάσταση.

Όσον αφορά ειδικότερα στο Ερωτηματολόγιο Σχέσεων με τους Γονείς και τους Συνομηλίκους (IPPA-R), παρόλο που θεωρείται ένα αξιόλογο εργαλείο μέτρησης των σχέσεων δεσμού, δεν αξιολογεί τα ενεργά μοντέλα δεσμού που θεωρούνται καίριας σημασίας στη θεωρία προσκόλλησης (Lyddon, Bradford, & Nelson, 1993). Επιπλέον, οι κατηγοριοποιήσεις του ανασφαλούς δεσμού σε επιμέρους τύπους (αποφυγής, αμφιθυμίας) με το εργαλείο αυτό, επιφέρει απώλειες στο δείγμα, αποκλείοντας τους προεφήβους που δεν κατηγοριοποιούνται σε κανένα τύπο δεσμού. Για το λόγο αυτό, η παρούσα μελέτη δεν έκανε κατηγορική διάκριση του δεσμού και χρησιμοποίησε τις συνολικές βαθμολογίες των συμμετεχόντων. Ως εκ τούτου, δεν αξιολογήθηκαν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που έχουν οι επιμέρους τύποι του ανασφαλούς δεσμού και πώς αυτά συνδέονται με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή.

Επίσης, το πρόσωπο συναισθηματικής εγγύτητας αξιολογήθηκε μέσω ανοιχτής ερώτησης, όπως στην έρευνα των Freeman & Brown (2001). Ως εκ τούτου δεν αξιολογήθηκε σε βάθος και δεν διερευνήθηκε σε ποιο πρόσωπο θα στρέφονταν οι προεφήβοι σε καταστάσεις έντονου άγχους, ανησυχίας ή απειλής.

Τέλος, δεν εξετάστηκαν μεταβλητές διαμεσολάβησης ή ρυθμιστικού ρόλου μεταξύ των υπο μελέτη δεσμών με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή.

**Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα**

Σε μεταγενέστερες έρευνες προτείνεται η πραγματοποίηση διαχρονικών μελετών. Η αξιολόγηση του δεσμού και της προσαρμογής των ίδιων παιδιών σε διαφορετικές ηλικίες, διατηρώντας υπό έλεγχο άλλους παράγοντες, θα επέτρεπε μελλοντικά τον προσδιορισμό αιτιακών σχέσεων.

Επιπλέον, προτείνεται η εφαρμογή τυχαίας δειγματοληψίας, καθώς θα βοηθούσε στην αξιολόγηση του εάν τα ευρήματα της έρευνας μπορούν να γενικευτούν πέρα από το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε.

Επίσης, η λήψη δεδομένων από περισσότερες πηγές πληροφόρησης συμπεριλαμβανομένων των εκπαιδευτικών, των γονέων, των συνομηλίκων ή των αδελφών θα προσέφερε πιο ολοκληρωμένες και αξιόπιστες μετρήσεις.

Σε μελλοντικές έρευνες είναι ακόμη απαραίτητη η δημιουργία και χρήση έγκυρων εργαλείων που θα αξιολογούν τους τύπους δεσμού και συγχόνως τα ενεργά μοντέλα δεσμού για τον εαυτό και τους άλλους. Αυτό θα επέτρεπε την ολοκληρωμένη αξιολόγηση της σχέσης ανάμεσα στο δεσμό και στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή.

Προτείνεται ακόμα η αξιολόγηση του κυρίαρχου προσώπου συναισθηματικής εγγύτητας μέσω συνέντευξης όπως των Kobak & Rosenthal (2003). Σύμφωνα με τους δημιουργούς της η συγκεκριμένη αξιολόγηση συνδέεται πιο άμεσα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δεσμού, καθώς και με τη θεωρία της ιεραρχίας των σχέσεων δεσμού.

Επιπλέον, θα είχε ενδιαφέρον να διερευνηθεί περαιτέρω μελλοντικά το πώς λειτουργούν μαζί οι διαφορετικές σχέσεις δεσμού ως μεταβλητές, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο συνδέονται με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή. Για παράδειγμα, έχει φανεί ότι στη σχέση μεταξύ του ασφαλούς γονικού δεσμού με τα υψηλά επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή διαμεσολαβεί ο ασφαλής δεσμός με τους συνομηλίκους

(Ma & Huebner, 2008). Επιπλέον, έχει φανεί ότι οι έφηβοι με ασφαλή γονικό δεσμό έχουν υψηλότερη κοινωνική επάρκεια, λόγω των κοινωνικοσυναισθηματικών δεξιοτήτων που αποκτούν από το δεσμό τους με τους συνομηλίκους (Laible, 2007). Αντίστοιχα ευρήματα δείχνουν ότι ο δεσμός με τους συνομηλίκους διαμεσολαβεί τόσο στη σχέση του γονικού δεσμού με την προσαρμογή (Rubin et al., 2004, Verschueren, 2019), όσο στη σχέση του γονικού δεσμού με τη θετική κοινωνική συμπεριφορά (Oldfield, et al., 2016). Με βάση τα δεδομένα αυτά, θα είχε ενδιαφέρον να ελεγχθεί σε μεταγενέστερη έρευνα, εάν στη σύνδεση του ασφαλούς γονικού δεσμού με τις θετικές διαστάσεις της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής διαμεσολαβεί ο δεσμός με τους συνομηλίκους. Επίσης, θα μπορούσε να διερευνηθεί εάν οι αρνητικές συνέπειες στην προσαρμογή που επιφέρει ο ανασφαλής γονικός δεσμός ρυθμίζονται από την ασφάλεια που παρέχει ο δεσμός με τους συνομηλίκους.

Θα είχε ενδιαφέρον ακόμη για μεταγενέστερες έρευνες να μελετηθούν επιπλέον διαμεσολαβητικοί παράγοντες στη σχέση μεταξύ του δεσμού και της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής. Μερικοί τέτοιοι παράγοντες θα μπορούσαν να είναι τα γνωστικά σχήματα των προεφήβων, οι αυτόματες σκέψεις τους, η αυτοαποτελεσματικότητα, οι στρατηγικές ρύθμισης του συναισθήματος, καθώς και οι στρατηγικές επίλυσης του προβλήματος.

Κλείνοντας, όπως είναι γνωστό καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, το περιβάλλον και ο κοινωνικός τους κόσμος επεκτείνεται πέρα από το μικροσύστημα της οικογένειας, με σημαντικότερη τη μετάβασή τους στο σχολικό πλαίσιο. Αυτό σημαίνει ότι μπορούν να αναπτύξουν σχέσεις δεσμού και με άλλα πρόσωπα πέρα από τους γονείς. Τοιουτοτρόπως, στο πλαίσιο του σχολείου, πέρα από τους συνομηλίκους, τα παιδιά αναπτύσσουν δεσμό και με τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι επιτελούν λειτουργίες, όπως είναι η ασφαλής βάση και το ασφαλές καταφύγιο

(Verschueren, 2019). Μάλιστα, έχει φανεί ότι αναπτύσσουν μία μορφή δεσμού ακόμα και με το ίδιο το σχολείο ως πλαίσιο. Όπως δείχνουν τα νεότερα δεδομένα, η αλληλοσυσχέτιση όλων αυτών των σχέσεων συνολικά (μητέρα, πατέρας, εκπαιδευτικός, σχολείο) και οι πολλαπλές επιδράσεις τους στο παιδί συμβάλλουν σημαντικά στην ψυχική του υγεία (Oldfield, et al, 2016. Shochet, Homel, Cockshaw, & Montgomery, 2008. Verschueren, 2019). Όπως φάνηκε στα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης, ο δεσμός με τον πατέρα και τους συνομηλίκους ερμηνεύουν ένα σχετικά μικρό ποσοστό της διακύμανσης των δεικτών ψυχοκοινωνικής προσαρμογής. Σε μεταγενέστερη έρευνα, λοιπόν, η προσθήκη και άλλων σχέσεων δεσμού, όπως των σχέσεων με τα αδέρφια, τον εκπαιδευτικό της τάξης ή το σχολείο θα προσέφερε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της σχέσης τους με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή. Άλλωστε, έχει φανεί ότι ο ασφαλής δεσμός με περισσότερα πρόσωπα προάγει καλύτερα την ανάπτυξη και την προσαρμογή απ' ότι ο δεσμός με ένα μόνο πρόσωπο (Laible et al., 2000).

## Βιβλιογραφία

- Ainsworth M. D. S. (1969). Object relations, dependency, and attachment: a theoretical review of the infant-mother relationship. *Child Development*, 40, 969-1025.
- Ainsworth, M. D. S., & Bell, S. M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child Development*, 41(1), 49-67.
- Ainsworth M. D. S. (1985). Patterns of attachment. *Clinical Psychologist*, 38(2), 27-29.
- Ainsworth, M. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, 44(4), 709-716.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Allen, J. P., Porter, M., McFarland, C., McElhaney, K. B., & Marsh, P. (2007). The relation of attachment security to adolescents' paternal and peer relationships, depression, and externalizing behavior. *Child Development*, 78(4), 1222-1239.
- Al-Yagon, M. (2011). Adolescents' Subtypes of Attachment Security with Fathers and Mothers and Self-Perceptions of Socioemotional Adjustment. *Psychology*, 2, 291-299.
- Al-Yagon, M. (2012). Adolescents with Learning Disabilities: Socioemotional and Behavioral Functioning and Attachment Relationships with Fathers, Mothers, and Teachers. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(10), 1294-311.
- Αντωνιάδου, Ε. & Μπίμπου-Νάκου, Ι. (2000). Κατανόηση των σχέσεων απόρριψης από παιδιά σχολικής ηλικίας. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 20, 193-213.

- Ammaniti, M., Speranza, A. M., Van Ijzendoorn, M. H., & Tambelli, R. (2001). Internal working models of attachment during late childhood and early adolescence: An exploration of stability and change. *Attachment & Human Development, (2)*3, 328-346.
- American Psychological Association. (2002). Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct. *American Psychologist, 57*(12), 1060-1073.
- Armsden, G. C. & Greenberg, M. T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 16*, 427-454.
- Arseth, A. K., Kroger, J., & Martinussen, M. (2009). Meta-analytic studies of identity status and the relational issues of attachment and intimacy. *Identity: An International Journal of Theory and Research, 9*, 1-32.
- Barriga, A. Q., Doran, J. W., Newell, S. B., Morrison, E. M., Barbetti, V., & Robbins B. D. (2002). Relationships between problem behaviors and academic achievement in adolescents: The unique role of attention problems. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders, 10*(4), 233-240.
- Bartholomew, K. (1993). From childhood to adult relationships: Attachment theory and research. In S. Duck (Ed.), *Understanding Relationship Processes, Vol. 2. Learning about Relationships* (pp. 30-62). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin, 117*, 497-529.
- Becker, B. E., & Luthar, S. S. (2002). Social-emotional factors affecting achievement outcomes among disadvantaged students: Closing the achievement gap. *Educational Psychologist, 37*(4), 197-214.

- Benson, M. J., McWey, L. M., & Ross, J. J. (2006). Parental attachment and peer relationships in adolescence: A meta-analysis. *Research in Human Development, 3*(1), 33-43.
- Berndt, T. J., Hawkins, J. A., & Jiao, Z. (2005). Influences of friends and friendships on adjustment to junior high school. *Merrill-Palmer Quarterly, 45*, 13-41.
- Blascovich, J., & Tomaka, J. (1991). Measures of self-esteem. In J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L.S. Wrightsman (Eds.), *Measures of personality and social psychological attitudes* (pp. 115-160). San Diego: Academic Press.
- Booth-Laforce, C., Oh, W., Kim, A. H., Rubin, K. H., Rose-Krasnor, L., & Burgess, K. (2006). Attachment, self-worth, and peer-group functioning in middle childhood. *Attachment & Human Development, 8*(4), 309-325.
- Bowlby, J. (1956). Mother-child separation. In K. Soddy (Ed.), *Mental health and infant development. Vol. 1. Papers and discussions* (pp. 117-112). Oxford, England: Basic Books.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment: Attachment and loss (Vol. 1)*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment: Attachment and loss. Vol. 2. Separation, anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss. Vol. 3. Loss, Sadness and Depression*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York: Basic Books.
- Bongers I. L, Koot H. M., van der Ende, J., Verhulst F. C. (2003). The normative development of child and adolescent problem behavior. *Journal of Abnormal Psychology, 112*, 179-192.

- Brown, B. B., & Klute, C. (2003). Friendships, cliques, and crowds. In G. R. Adams, & M. D. Berzonsky (Eds.), *Blackwell handbooks of developmental psychology. Blackwell handbook of adolescence* (pp. 330-348). Malden: Blackwell Publishing.
- Brown, B. B., & Mounts, N. S. (2007). Linking parents and family to adolescent peer relations: Ethnic and cultural considerations. *New Directions in Child and Adolescent Development, 116*, 1–15.
- Brown, L. S., & Wright, J. (2003). The relationship between attachment strategies and psychopathology in adolescence. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 76*(4), 351-367.
- Bretherton, I. (1991). The roots and growing points of attachment theory. In C. M. Parkes, J. Stevenson-Hinde, & P. Marris (Eds.), *Attachment across the life cycle* (pp. 9-32). New York: Tavistock/Routledge.
- Brumariu L. E., & Kerns, K. (2010). Parent-child attachment and internalizing symptoms in childhood and adolescence: A review of empirical findings and future directions. *Development and Psychopathology, 22*(1), 177-203.
- Buist, K. L., Dekovic, M., Meeus, W., & van Aken M. A. G. (2002). Developmental Patterns in Adolescent Attachment to Mother, Father and Sibling. *Journal of Youth and Adolescence, 31*( 3), 167-176.
- Cabaj, J. L., McDonald, S. W., & Tough, S. C. (2014). Early childhood risk and resilience factors for behavioral and emotional problems in middle childhood. *BMC Pediatrics, 14*(1), 166-177.
- Cassidy, J. (1999). The nature of the child's ties. In J. Cassidy, & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 3-20). New York, NY, US: The Guilford Press.



- Chen, B. B. (2011). Interpersonal strategy, attachment security and social status among Chinese children in the initial period of secondary school. *School Psychology International*, 32(6), 592-599.
- Chen, B. B. (2017). Parent-Adolescent Attachment and Academic Adjustment: The Mediating Role of Self-Worth. *Journal of Child and Family Studies*, 26(8), 2070-2076.
- Cole M., Cole S. R. (2002). *Η ανάπτυξη των παιδιών. Γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή και μέση παιδική ηλικία, Β' τόμος*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός.
- Collins, N. L. (1996). Working models of attachment: Implications for explanation, emotion, and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 810-832.
- De Vries, S. L. A., Hovee, M., Stams, G. J. J. M., & Asscher, J. J. (2016). Adolescent-parent attachment and externalizing behavior: The mediating role of individual and social factors. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44(2), 283-294.
- Devi, A. N., Baruah, J., Pradhan, N., & Borah, T. (2017). Parent-adolescent attachment as perceived by adolescents. *Indian Journal of Positive Psychology*, 8(2), 117-119.
- Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, Α. (2001). *Τα 6 πρώτα χρόνια της ζωής (5η έκδ.)*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Diamond, G. S., Siquealnd, L., & Diamond, G. M. (2003). Attachment-based family therapy for depressed adolescents: Programmatic treatment development. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6(2), 107-127.

- DuPaul, G. J., Volpe, R. J., Jitendra, A. K., Lutz, J. G., Lorah, K. S., & Gruber, R. (2004). Elementary school students with ADHD: Predictors of academic achievement. *Journal of School Psychology* 42, 285 – 301.
- Durme, K. V., Braet, C., & Goossens, L. (2014). Insecure attachment and eating pathology in early adolescence: Role of emotion regulation. *The Journal of Early Adolescence*, 35(1), 54-78.
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society (2nd ed.)*. New York: Norton.
- Estévez, A., Jáuregui, P., Sánchez-Marcos, I., López-González, H., & Griffiths, M. D. (2017). Attachment and emotion regulation in substance addictions and behavioral addictions. *Journal of Behavioral Addictions*, 6(4), 534–544.
- Feeney, J. A., & Noller, P. (1996). *Adult attachment*. Thousand Oaks, CA. Sage.
- Fletcher, K., Nutton, J., & Brend, D. (2015). Attachment, a matter of substance: The potential of attachment theory in the treatment of addictions. *Clinical Social Work Journal*, 43(1), 109–117.
- Formoso, D., Gonzales, N. A., Aiken, L. S. (2000). Family conflict and children's internalizing and externalizing behavior: Protective factors. *American Journal of Community Psychology*, 28, 175–199.
- Freeman, H., & Brown B. B. (2001). Primary attachment to parents and peers during adolescence: Differences by attachment style. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 653-674.
- Frey, A., Ruchkin, V., Martin, A., & Schwab-Stone, M. (2009). Adolescents in Transitions: School and Family Characteristics in the Development of Violent Behaviors Entering High School. *Child Psychiatry and Human Development*, 40, 1-13.

- Gaertner, A. E., Fite, P. J., & Colder, C. R. (2010). Parenting and friendship quality as predictors of internalizing and externalizing symptoms in early adolescence. *Journal of Child and Family Studies, 19*, 101-108.
- Goleman, D. (2011). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bloomsbury Publishing PLC.
- Gloger-Tippelt, G., & Kappler, G. (2016). Narratives of attachment in middle childhood: do gender, age, and risk-status matter for the quality of attachment? *Attachment and Human Development, 1-26*.
- Gomez, R., & McLaren, S. (2007). The inter-relations of mother and father attachment, self-esteem and aggression during late adolescence. *Aggressive Behavior, 33*(2), 160-169.
- Goodenow, C. (1993). Classroom Belonging among Early Adolescent Students: Relationships to Motivation and Achievement. *The Journal of Early Adolescence, 13*(1), 21-43.
- Govender, K., Naicker, S. N., Meyer-Weitz, A., Fanner, J., Naidoo, A., & Penfold, W. L. (2013). Associations Between Perceptions of School Connectedness and Adolescent Health Risk Behaviors in South African High School Learners. *Journal of School Health, 83*(9), 614-622.
- Gorrese, A. (2016). Peer Attachment and Youth Internalizing Problems: A Meta-Analysis. *Child & Youth Forum, 45*(2), 177-204.
- Gorrese, A., & Ruggieri, R. (2012). Peer Attachment: A Meta-analytic Review of Gender and Age Differences and Associations with Parent Attachment. *Journal of Youth and Adolescence, 41*, 650-672.

- Greenberg, M. T., Siegel, J. M., & Leitch, C. J. (1983). The nature and importance of attachment relationships to parents and peers during adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 12(5), 373-386.
- Greener, S. H. (2000). Peer assessment of children's prosocial behavior. *Journal of Moral Education*, 29(1), 47-60.
- Hatzichristou, C., Lykitsakou, K., Lampropoulou, A., & Dimitropoulou, P. (2010). Promoting the well-being of school communities: A systemic approach. In B. Doll, W. Pfohl, & J. Yoon (Eds.), *Handbook of youth prevention science*, (pp. 255-274). New York: Routledge.
- Herbert, M. (1998). *Ψυχολογικά Προβλήματα Παιδικής Ηλικίας, α' τόμο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Holmes, J. (2014). *The search for the secure base: Attachment theory and psychotherapy*. London: Routledge.
- Howes, C. (1987). Social competence with peers in young children: Developmental sequences. *Developmental Review*, 7(3), 252-272.
- Johnson, M. K., Crosnoe, R., & Thaden, L. L. (2006). Gendered patterns in adolescents' school attachment. *Social Psychology Quarterly*, 69(3), 284-295.
- Καλαντζή-Αζίζι, Α., & Ζαφειροπούλου, Μ. (2005). *Προσαρμογή στο Σχολείο*. Εκδόσεις: Πεδίο.
- Kamkar, K., Doyle, A.B., Markiewicz, D. (2012). Insecure attachment to parents and depressive symptoms in early adolescence: Mediating roles of attributions and self-esteem. *International Journals of Psychological Studies*, (4),2.
- Καφέτσιος, Κ. (2003). Ενεργά Μοντέλα Δεσμού και Ψυχική Υγεία: Επισκόπηση της περιοχής και προτάσεις για κλινική εφαρμογή και έρευνα. *Εγκέφαλος*, 40, 30-45.

- Καφέτσιος, Κ. (2005). *Δεσμός, συναίσθημα και διαπροσωπικές σχέσεις*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Καπί, Α., Veltsista, Α., Sovio, U., Jarvelin, M.R., Bakoula, C. (2007). Comparison of self-reported emotional and behavioural problems in adolescents from Greece and Finland. *Acta Paediatrica*, 96(8), 1174-1179.
- Kerns, K., Mathews, B. L., Koehn, A. J., Williams, C. T., & Siener-Ciesla, S. (2015). Assessing both safe haven and secure base support in parent-child relationships. *Attachment & Human Development*, 17, 337-353.
- Kerns, K., Tomich, P., Aspelmeier, J. E., & Contreras, J. M. (2000). Attachment-Based Assessments of Parent-Child Relationships in Middle Childhood. *Developmental Psychology*, 36(5), 614-626.
- Keskin, G., & Cam, O. (2010). Adolescents' strengths and difficulties: approach to attachment styles. *Journal of Psychiatric Mental Health Nursing*, 17(5), 433-441.
- Kobak R, Rosenthal N. (2003). *The Important People Interview*. Department of Psychology, University of Delaware.
- Kobak, R. R., & Sceery, A. (1988). Attachment in late adolescence: Working models, affect regulation, and representations of self and others. *Child Development*, 59.
- Kobak, R. R., Sudler, N., & Gamble, W. (1991). Attachment and depressive symptoms during adolescence: A developmental pathways analysis. *Development and Psychopathology*, 3(4), 461-474.
- Kobak, R. R., & Kerig, P. K. (2015). Introduction to the special issue: Attachment-based treatments for adolescents. *Attachment & Human Development*, 17(2), 111-118.

- Kochanska, G., & Kim, S. (2013). Early attachment organization with both parents and future behavior problems: From infancy to middle childhood. *Child Development, 84*, 283-96.
- Κοκκέβη Α., Φωτίου, Α., Καναβού, Ε., Σταύρου, Μ. (2019). *Η ψυχοκοινωνική υγεία των εφήβων. Σειρά θεματικών τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία*. Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας, Νευροεπιστημών και Ιατρικής Ακριβείας (ΕΠΨΥ).
- Κοκκέβη, Α., Φωτίου, Α., Κίτσος, Γ. (2008). *Εφηβεία: Συμπεριφορές και ψυχοκοινωνική υγεία*. Ιατρικές Εκδόσεις ΒΗΤΑ: Αθήνα.
- Kokkinos, C. M., Kakarani, S., & Kolovou, D. (2016). Relationships among shyness, social competence, peer relations, and theory of mind among pre-adolescents. *Social Psychology of Education, 19*, 117–133.
- Κουκιά-Κουτελάκη, Ευ., Σίμος, Π., & Καραδήμας, Ε. (2010). Ποιότητα του γονεϊκού δεσμού και ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην προεφηβική ηλικία. Στο Α. Γιοβαζολιας, Μ. Μαλικιωση-Λοιζου (Επιμ.), *Συμβουλευτική Ψυχολογία: Σύγχρονα ζητήματα έρευνας και πρακτικής*. Εκδόσεις Πεδίο: Αθήνα.
- Laible, D. (2007). Attachment with parents and peers in late adolescence: Links with emotional competence and social behavior. *Personality and Individual Differences, 43*(5), 1185-1197.
- Langberg, J.M., Epstein, J.N., Altaye, M., Molina, B.S.G., Arnold, L.E., & Vitiello, B. (2008). The Transition to Middle School is Associated with Changes in the Developmental Trajectory of ADHD Symptomatology in Young Adolescents with ADHD. *Journal Clinical Child and Adolescent Psychology, 37*(3), 651–663.

- Larose, S., & Bernier, A. (2001). Social support processes: mediators of attachment state of mind and adjustment in late adolescence. *Attachment & Human Development, 3*(1), 96–120.
- Lee, J.Y., Park, S.H. (2017). Interplay between Attachment to Peers and Parents in Korean Adolescents' Behavior Problems. *Journal of Child & Family Studies, 26*, 57–66.
- Leonardi, A., & Kioseoglou, G. (2002). Parental psychological control and attachment in late adolescents and young adults. *Psychological Reports, 90*, 1015-1030.
- Lerner, R. M., & Steinberg, L. (2004). The Scientific Study of Adolescence: A Brief History. *Journal of Early Adolescence, 24*(1), 2004 45-54.
- Liu, Y.L. (2006). Parental/maternal attachment, peer support, social expectations of peer interactions, and depressive symptoms. *Adolescence, 41*, 705-721.
- Lopes, P. N., Brackett, M. A., Nezlek, J. B., Schütz, A., Sellin, I., & Salovey, P. (2004). Emotional intelligence and social interaction. *Personality and Social Psychology Bulletin, 30*, 1018-1034.
- Lucktong, A., Salisbury, T. T., & Chamrathirong, A. (2018). The impact of parental, peer and school attachment on the psychological well-being of early adolescents in Thailand. *International Journal of Adolescence and Youth, 23*(2), 235-249.
- Lyddon, W. J., Bradford, E., & Nelson, J. P. (1993). Assessing adolescent and adult attachment: A review of current self-report measures. *Journal of Counseling & Development, 71*(4), 390-395.
- Ma, C. Q., & Huebner, E. S. (2008). Attachment relationships and adolescents' life satisfaction: Some relationships matter more to girls than boys. *Psychology in the Schools, 45*(2), 177-190.

- Main, M., Kaplan, N., & Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50(1-2), 66-104.
- Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation series on mental health and development. Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp. 121-160). Chicago, IL, US: University of Chicago Press.
- Μακρή-Μπότσαρη, Ε. (2001). *Αυτοαντίληψη και αυτοεκτίμηση: Μοντέλα, ανάπτυξη, λειτουργικός ρόλος και αξιολόγηση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- McClelland, M. M., Morrison, F. J., & Holmes, D. L. (2000). Children at risk for early academic problems: The role of learning related social skills. *Early Childhood Research Quarterly*, 15, 307-329.
- Meichenbaum, D. (2006). *Comparison of aggression in boys and girls: a case for gender-specific interventions*. The Melissa Institute for Violence Prevention and Treatment: Miami, Florida.
- Merrell, K. W. (2008). *Behavioral, social, and emotional assessment of children & adolescents* (3rd ed.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Michiels, D., Grietens, H., Onghena P., & Kuppens, S. (2010). Perceptions of maternal and paternal attachment security in middle childhood: links with positive parental affection and psychosocial adjustment. *Early Child Development and Care*, 180(1-2), 211-225.



- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2007). Boosting attachment security to promote mental health, prosocial values, and inter-group tolerance. *Psychological Inquiry, 18*, 139-156.
- Mikulincer, M., Shaver, P. R., Sapir-Lavid, Y., & Avihou-Kanza, N. (2009). What's inside the minds of securely and insecurely attached people? The secure-base script and its associations with attachment-style dimensions. *Journal of Personality and Social Psychology, 97*(4), 615–633.
- Millings, A., Buck, R., Montgomery, A., Spears, M., & Stallard, P. (2012). School connectedness, peer attachment, and self-esteem as predictors of adolescent depression. *Journal of Adolescence, 35*(4), 1061-1067.
- Moretti M. M., Peled M. (2004). Adolescent-parent attachment: bonds that support healthy development. *Pediatrics & Child Health, 9*(8), 551.
- Morgan A. (2010). Social capital as a health asset for young people's health and wellbeing. *Journal of Child and Adolescent Psychology, 2*, 19–42.
- Morris, A. S., Criss, M. M., Silk, J. S., & Houlberg, B. J. (2017). The impact of parenting on emotion regulation during childhood and adolescence. *Child Development Perspectives, 11*(4), 233-238.
- Μπουλουγούρης, Γ. (1998). *Θέματα γνωσιακής και συμπεριφοριστικής θεραπείας*. Ελληνικά Γράμματα: Αθήνα.
- Mullis, R. L., Brailsford, J. C., & Mullis, A. K. (2003). Relations Between Identity Formation and Family Characteristics Among Young Adults. *Journal of Family Issues, 24*(8), 966-980.
- Nickerson, A. B., & Nagle, R. G. (2005). Parent and peer relations in middle childhood and early adolescence. *The Journal of Early Adolescence, 25*(2), 223-249.

- Neinstein, L. (2009). *Handbook of Adolescent Healthcare*. Philadelphia, PA: Lippincott, Williams & Wilkins.
- O'Connor, T. G., Woolgar, M., Humayun, S., Briskman, J. A., & Scott, S. (2018). Early caregiving predicts attachment representations in adolescence: findings from two longitudinal studies. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*.
- Oldfield, J., Humfrey, N., & Hebron, J. (2016). The role of parental and peer attachment relationship and school connectedness in predicting adolescent mental health outcomes. *Child and Adolescent Mental Health*, 21(1), 21-29.
- Pan, Y., Hua, Y., Zhangb, J., Ran, G., Lib, B., Liud, C., Liub, G., Luob, S., Chene, W. (2017). Parental and peer attachment and adolescents' behaviors: The mediating role of psychological suzhi in a longitudinal study. *Children and Youth Services Review*, 83, 218-225.
- Pan, Y, Zhang, D.,Liu, Y.,Ran, G., & Wang, Z. (2016). Attachment and internalizing symptoms: The mediating role of regulatory emotional self-efficacy among Chinese young adolescents. *Personality and Individual Differences*, 101, 360–365.
- Pan, Y., Zhang, D., Liu, Y., Ran, G., & Zhaojun, T. (2016). Different Effects of Paternal and Maternal Attachment on Psychological Health Among Chinese Secondary School Students. *Jourbal of Child Family Studies*, 25(10), 2998-3008.
- Παπαδιώτη-Αθανασίου, Β. (2006). *Οικογένεια και όρια. Συστημική προσέγγιση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Parkes, C. M., Hinde, J. S., & Marris, P. (1991). *Attachment Across the Life Cycle*. London: Routledge.
- Pascuzzo, K., Cyr, C., & Moss, E. (2013). Longitudinal association between adolescent attachment, adult romantic attachment, and emotion regulation strategies. *Attachment & Human Development, 15*, 83–103.
- Pinto, A., Verissimo, M., Gatinho, A., Santos, A. J., & Vaughn, B. E. (2015). Direct and indirect relations between parent-child attachments, peer acceptance, and self-esteem for preschool children. *Attachment & Human Development, 17*, 586-598.
- Poulin, F., & Chan, A. (2010). Friendship stability and change in childhood and adolescence. *Developmental Review, 30*(3), 257-272.
- Psychogiou, L., Nath, S., Kallitsoglou, A., Parry, E., Dimatis, K., Yilmaz, M., Parry, E., Russell, A. E., Kuyken, W., & Moberly, N. J. (2018). Children's emotion understanding in relation to attachment to mother and father. *British Journal of Developmental Psychology*.
- Rawatlal, N., Kliwer, W., & Pillay, B. J. (2015). Adolescent Attachment, Family Functioning and depressive symptoms. *South African Journal of Psychiatry, 21*(3), 80-85.
- Roelofs, J., Meesters, C., ter Huurne, M., Bamelis, L., & Muris, P. (2006). On the links between attachment style, parental rearing behaviors, and internalizing and externalizing problems in non-clinical children. *Journal of Child and Family Studies, 15*(3), 331-344.
- Rosenberg, M. (1979). *Conceiving the self*. New York: Basic Books.

- Rosenthal, N. L., & Kobak, R. (2010). Assessing adolescents' attachment hierarchies: Differences across developmental periods and associations with individual adaptation. *Journal of Research on Adolescence, 20*(3), 678-706.
- Rubin, K. H., Bukowski, W. M., & Bowker, J. C. (2015). Children in peer groups. In R.M. Lerner (Ed.), *Handbook of child psychology and developmental science* (7<sup>th</sup> ed., pp. 175-220). New York: Wiley.
- Rubin, K. H., & Coplan, R. J. (2004). Paying attention to and not neglecting social withdrawal and social isolation. *Merrill-Palmer Quarterly, 50*, 506-534.
- Rubin, K. H., Dwyer, K. M., Kim, A. H., & Burgess, K. M. (2004). Attachment, friendship, and psychosocial functioning in early adolescence. *The Journal of Early Adolescence, 24*(4), 326-356.
- Ryff, C. D., & Singer, B. H. (2001). *Series in affective science. Emotion, social relationships, and health*. New York, NY, US: Oxford University Press.
- Salsibury, T. T., & Chamratrithirong, A. (2018). The impact of parental, peer and school attachment on the psychological well-being of early adolescents in Thailand. *International Journal of Adolescence and Youth, 23*(2), 235-249.
- Sartor, C. E., & Youniss, J. (2002). The relationship between positive parental involvement and identity achievement during adolescence. *Adolescence, 37*(146), 221-34.
- Song, H. S., Thomson, R. S., & Ferrer, E. (2009). Attachment and self-evaluation in Chinese adolescents: Age and gender differences. *Journal of Adolescence, 32*, 1267-1286.
- Shaver, P. R., Collins, N., & Clark, C. L. (1996). Attachment styles and internal working models of self and relationship partners. In G.J.O. Fletcher, & J.

- Fitness (Eds), *Knowledge Structures in Close Relationships: A Social Psychological Approach*, (pp. 25–61). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Shochet, I. M., Homel, R., Cockshaw, W. D., & Montgomery, D. T. (2008). How do school connectedness and attachment to parents interrelate in predicting adolescent depressive symptoms? *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37(3), 676-681.
- Steinberg, L., & Silk, J. S. (2002). Parenting adolescents. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Children and parenting* (pp. 103-133). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Tambelli, R., Laghi, F., Odorisio, F., & Notari, V. (2012). Attachment relationships and internalizing and externalizing problems among Italian adolescents. *Children and Youth Services*, 34(8), 1465–1471.
- Tóth, I., Lakatos, K., & Gervai, J. (2013). Gender differences in children's responses to attachment story stems: True or artefacts? *International Society for the Study of Behavioural Development*, 1(63), 2-6
- Τσιάντης, Ι. (2001). Ανάπτυξη του παιδιού με έμφαση στη συναισθηματική πλευρά: από τη βρεφική ηλικία στην εφηβεία. Στο Ι. Τσιάντης (επιμ.) *Εισαγωγή στην Παιδοψυχιατρική*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.
- Τσιπλητάρης, Α. Φ. (2011). *Η κοινωνικοποίηση του παιδιού: Μια ψυχοκοινωνιολογική προσέγγιση στα πλαίσια της οικογένειας και του σχολείου*. Διάδραση: Αθήνα.
- Van de Kerkhof, M. F. H. (2017). *Unique and Combined Associations Between Experiences With Peers and Problem Behavior in Early Adolescence*. Faculty of Social and Behavioural Sciences Theses, Utrecht University.

- Verschueren, K. (2019). Attachment, self-esteem, and socio-emotional adjustment: there is more than just the mother. *Attachment & Human Development, 21*, 1-15.
- Verschueren, K., & Marcoen, A. (2005). Perceived security of attachment to mother and father: Developmental differences and relations to self-worth and peer relationships at school. In K. Kerns & R. A. Richardson (Eds.), *Attachment in middle childhood* (pp. 212-230). New York, NY, US: Guilford Press.
- Waters, E., & Cummings, E. M. (2000). A secure base from which to explore relationships. *Child Development, 71*(1), 164-172.
- Wenar, C., & Kerig, K. (2008). *Εξελικτική ψυχοπαθολογία: Από τη βρεφική ηλικία στην εφηβεία*. Gutenberg: Αθήνα.
- Wilkinson, R. B. (2004). The role of parental and peer attachment in the psychological health and self-esteem of adolescents. *Journal of Youth and Adolescence, 33*(6), 479-493.
- Wilkinson, R. B. (2010). Best friend attachment versus peer attachment in the prediction of adolescent psychological adjustment. *Journal of Adolescence, 33*, 709–717.
- Wille, N., Bettge, S., & Ravens-Sieberer, U. (2008). Risk and protective factors for children's and adolescents' mental health: results of the BELLA study. *European Child & Adolescent Psychiatry, 17*(1), 133-147.
- Wilmshurst, L. (2011). *Εξελικτική ψυχοπαθολογία: Μία αναπτυξιακή προσέγγιση*. Gutenberg: Αθήνα.
- Χατζηρήστου, Χ., Πολυχρόνη, Φ., Μπεξεβέγκης, Η., & Μυλωνάς, Κ. (2008). *Εργαλείο Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής Παιδιών Προσχολικής και Σχολικής*

*Ηλικίας ή Τεστ Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής*. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΕΚ). Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Χατζηγηρήστου, Χ., Πολυχρόνη, Φ., Μπεζεβέγκης, Η., & Μυλωνάς, Κ. (2011).

Διερεύνηση εξελικτικών χαρακτηριστικών σχολικής και ψυχοκοινωνικής προσαρμογής παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας με βάση το σταθμισμένο Τεστ Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής. *Ψυχολογία*, 18(4), 503-524.

Χούπας, Ι. Κ. (2010). Συναισθηματικοί παράγοντες στο σχολικό περιβάλλον.

*Επιστημονικό Βήμα*, 13, 15-25.

Yagmurlu, B., & Sanson, A. (2009). Parenting and temperament as predictors of pro-social behavior in Australian and Turkish Australian children. *Australian Journal of Psychology*, 61, 77-88.























Συνάφεια Pearson  $r$  μεταξύ των ερωτημάτων της υποκλίμακας «Εμπιστοσύνη» για το Δεσμό με τη Μητέρα ( $N=123$ )

	Item1	Item2	Item3	Item4	Item9	Item12	Item13	Item20	Item21	Item22
Item1	-	0,45**	0,35**	0,32**	0,44**	0,21**	0,17*	0,20*	0,17*	0,40**
Item2	0,45**	-	0,21*	0,34**	0,40**	0,33**	0,23*	0,28**	0,36**	0,44**
Item3	0,35**	0,21**	-	0,18*	0,24**	0,32**	0,24**	0,24**	0,13	0,35**
Item4	0,32**	0,34**	0,18*	-	0,42**	0,25**	0,31	0,36**	0,34**	0,45**
Item9	0,44**	0,40**	0,24**	0,42**	-	0,19*	0,28**	0,25**	0,20*	0,36**
Item12	0,21**	0,33**	0,32**	0,25**	0,19*	-	0,20*	0,36**	0,11	0,34**
Item13	0,17*	0,23**	0,24**	0,31	0,28**	0,20*	-	0,10	0,30	0,30**
Item20	0,20*	0,28**	0,24**	0,36**	0,25**	0,36**	0,10	-	0,24**	0,44**
Item21	0,17*	0,36**	0,13	0,34**	0,20*	0,11	0,30	0,24**	-	0,23**
Item22	0,40**	0,44**	0,35**	0,45**	0,36**	0,34**	0,30**	0,44**	0,23**	-

Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$

Συνάφεια Pearson  $r$  μεταξύ των ερωτημάτων της υποκλίμακας «Επικοινωνία» για το Δεσμό με τη Μητέρα ( $N=123$ )

	Item1								
	Item5	Item6	Item7	Item14	5	Item16	Item19	Item24	Item25
Item5	-	0,52**	0,55**	0,26**	0,35**	0,17*	0,24**	0,38**	0,39**
Item6	0,52**	-	0,61**	0,48**	0,40**	0,24**	0,39**	0,40**	0,35**
Item7	0,55**	0,61**	-	0,38**	0,39**	0,27**	0,47**	0,35**	0,30**
Item14	0,26**	0,48**	0,38**	-	0,18*	0,31**	0,34**	0,23**	0,14
Item15	0,35**	0,40**	0,39**	0,18*	-	0,26**	0,34**	0,23**	0,27*
Item16	0,17*	0,24**	0,27**	0,31**	0,26**	-	0,19*	0,14	0,30**
Item19	0,24**	0,39**	0,47**	0,25**	0,34**	0,19*	-	0,29**	0,16
Item24	0,38**	0,40**	0,35**	0,29**	0,23**	0,14	0,29**	-	0,34**
Item25	0,39**	0,35**	0,30**	0,14	0,27**	0,30**	0,16	0,34**	-

Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$

Συνάφεια Pearson  $r$  μεταξύ των ερωτημάτων της υποκλίμακας «Αποξένωση» για το Δεσμό με τη Μητέρα ( $N=123$ )

	Item8	Item10	Item11	Item17	Item18	Item23
Item8	-	0,48**	0,64**	0,21**	0,27**	0,36**
Item10	0,48**	-	0,51**	0,20	0,15*	0,29**
Item11	0,64**	0,51**	-	0,11	0,31**	0,44**
Item17	0,21**	0,20	0,11	-	0,17	0,23**
Item18	0,27**	0,15*	0,31**	0,17	-	0,12
Item23	0,26**	0,29**	0,44**	0,23**	0,12	-

Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$

Συνάφεια Pearson  $r$  μεταξύ των ερωτημάτων της υποκλίμακας «Εμπιστοσύνη» για το Δεσμό με τον Πατέρα ( $N=123$ )

	Item1	Item2	Item3	Item4	Item9	Item12	Item13	Item20	Item21	Item22
Item1	-	0,36**	0,26**	0,29**	0,26**	0,23**	0,19*	0,29**	0,10	0,41**
Item2	0,36**	-	0,39**	0,26**	0,21**	0,26**	0,22**	0,40**	0,16*	0,36**
Item3	0,26**	0,39**	-	0,41**	0,35**	0,32**	0,32**	0,48**	0,13	0,48**
Item4	0,29**	0,26**	0,41**	-	0,33**	0,19*	0,18	0,48**	0,23**	0,46**
Item9	0,26**	0,21**	0,35**	0,33**	-	0,27**	0,30**	0,32**	0,21**	0,41**
Item12	0,23**	0,26**	0,32**	0,19*	0,27**	-	0,45**	0,26**	0,19*	0,25**
Item13	0,19*	0,22**	0,32**	0,18*	0,30**	0,45**	-	0,41**	0,33**	0,29**
Item20	0,29*	0,40**	0,48**	0,48**	0,32**	0,26**	0,41**	-	0,24**	0,57**
Item21	0,10	0,16*	0,23**	0,21*	0,19*	0,31**	0,38**	0,24**	-	0,23**
Item22	0,40**	0,44**	0,35**	0,45**	0,36**	0,34**	0,30**	0,44**	0,23**	-

Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$

Συνάφεια Pearson  $r$  μεταξύ των ερωτημάτων της υποκλίμακας «Επικοινωνία» για το Δεσμό με τον Πατέρα ( $N=123$ )

	Item5	Item6	Item7	Item14	Item15	Item16	Item19	Item24	Item25
Item5	-	0,33**	0,38**	0,27**	0,45**	0,30**	0,27**	0,31**	0,34**
Item6	0,33**	-	0,37**	0,50**	0,43**	0,44**	0,44**	0,44**	0,38**
Item7	0,38**	0,37**	-	0,18*	0,37**	0,46**	0,48**	0,56**	0,44**
Item14	0,27**	0,50**	0,18*	-	0,48**	0,19*	0,24**	0,35**	0,33**
Item15	0,45**	0,43**	0,37**	0,48**	-	0,37**	0,44**	0,46**	0,46**
Item16	0,30**	0,34**	0,46**	0,19*	0,37**	-	0,35**	0,53**	0,32**
Item19	0,27**	0,44**	0,48**	0,24**	0,44**	0,35**	-	0,43**	0,33**
Item24	0,31**	0,44**	0,56**	0,35**	0,46**	0,53**	0,43**	-	0,51**
Item25	0,34**	0,38**	0,44**	0,33**	0,46**	0,32**	0,33**	0,51**	-

Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$

Συνάφεια Pearson  $r$  μεταξύ των ερωτημάτων της υποκλίμακας «Αποξένωση» για το Δεσμό με τον Πατέρα ( $N=123$ )

	Item8	Item10	Item11	Item17	Item18	Item23
Item8	-	0,43**	0,33**	0,42**	0,35**	0,35**
Item10	0,43**	-	0,36**	0,42**	0,26**	0,37**
Item11	0,33**	0,36**	-	0,51**	0,35**	0,44**
Item17	0,42**	0,42**	0,51**	-	0,36**	0,61**
Item18	0,35**	0,26**	0,35**	0,36**	-	0,44**
Item23	0,35**	0,37**	0,44**	0,51**	0,41**	-

Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$

Συνάφεια Pearson  $r$  μεταξύ των ερωτημάτων της υποκλίμακας «Εμπιστοσύνη» για το Δεσμό με τους Συνομηλίκους ( $N=123$ )

	Item5	Item6	Item8	Item12	Item13	Item14	Item15	Item19	Item20	Item21
Item5	-	0,33**	0,28**	0,13	0,33**	0,46**	0,20*	0,24**	0,21**	0,19*
Item6	0,33**	-	0,39**	0,48**	0,30**	0,23**	0,28**	0,30**	0,33**	0,16*
Item8	0,28**	0,39**	-	0,43**	0,33**	0,33**	0,22**	0,30**	0,14	0,10
Item12	0,13	0,48**	0,43**	-	0,20*	0,23**	0,26**	0,31**	0,32**	0,15
Item13	0,33**	0,30**	0,33**	0,20*	-	0,23**	0,29**	0,27**	0,41**	0,39**
Item14	0,46**	0,23**	0,33**	0,23**	0,23**	-	0,19	0,32**	0,12	0,33**
Item15	0,20*	0,28**	0,22**	0,26**	0,29**	0,19*	-	0,24**	0,17*	0,25**
Item19	0,24**	0,30**	0,30**	0,31**	0,27**	0,32**	0,24**	-	0,10	0,18*
Item20	0,21**	0,33**	0,14**	0,32**	0,41**	0,12	0,17	0,10	-	0,26**
Item21	0,19*	0,16*	0,10	0,15	0,39**	0,33**	0,25**	0,18*	0,26**	-

Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$

Συνάφεια Pearson  $r$  μεταξύ των ερωτημάτων της υποκλίμακας «Επικοινωνία» για το Δεσμό με τους Συνομηλίκους ( $N=123$ )

	Item1	Item2	Item3	Item7	Item16	Item17	Item24	Item25
Item1	-	0,33**	0,36**	0,34**	0,16*	0,26**	0,20*	0,17*
Item2	0,33**	-	0,37**	0,25**	0,21**	0,28**	0,24**	0,30**
Item3	0,36**	0,37**	-	0,42**	0,29**	0,35**	0,21**	0,24**
Item7	0,34**	0,25**	0,42**	-	0,22**	0,33**	0,23**	0,16*
Item16	0,16*	0,21**	0,29**	0,22**	-	0,13	0,29	0,18
Item17	0,26**	0,28**	0,35**	0,33*	0,13**	-	0,19*	0,20*
Item24	0,20*	0,24**	0,21**	0,23**	0,29	0,19*	-	0,18
Item25	0,17*	0,30**	0,24**	0,16*	0,18	0,20*	0,20*	-

Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$

Συνάφεια Pearson  $r$  μεταξύ των ερωτημάτων της υποκλίμακας «Αποξένωση» για το Δεσμό με τους Συνομηλίκους ( $N=123$ )

	Item4	Item9	Item10	Item11	Item18	Item22	Item23
Item4	-	0,45**	0,48**	0,21**	0,44**	0,35**	0,34**
Item9	0,45**	-	0,38**	0,38**	0,46**	0,39**	0,26**
Item10	0,48**	0,38**	-	0,44**	0,54**	0,36**	0,31**
Item11	0,21**	0,38**	0,44**	-	0,37**	0,33**	0,36**
Item18	0,44**	0,46**	0,54**	0,37**	-	0,30**	0,37**
Item22	0,35**	0,39**	0,36**	0,33**	0,30**	-	0,21**
Item23	0,34**	0,26**	0,31**	0,36**	0,37**	0,21**	-

Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$

Συνάφεια Pearson  $r$  μεταξύ των διαστάσεων της υποκλίμακας «Κοινωνική Επάρκεια» ( $N=123$ )

	1	2	3
1. Δεξιότητες διεκδίκησης/ηγετικές ικανότητες	-	0,83**	0,75**
2. Διαπροσωπική επικοινωνία	0,83**	-	0,80**
3. Συνεργασία με συνομηλίκους	0,75**	0,80**	-

Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$

Συνάφεια Pearson  $r$  μεταξύ των διαστάσεων της υποκλίμακας «Συναισθηματική Επάρκεια» ( $N=123$ )

	1	2	3
1. Αυτοέλεγχος	-	0,80**	0,76**
2. Διαχείριση συναισθημάτων	0,80**	-	0,89**
3. Ενσυναίσθηση	0,76**	0,89**	-

Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$

Συνάφεια Pearson  $r$  μεταξύ των ερωτημάτων της διάστασης «Γενική Αυτοεκτίμηση»  
( $N=123$ )

	Item18	Item28	Item31	Item34	Item57	Item58	Item59	Item61
Item18	-	0,37**	0,58**	0,24**	0,62**	0,42**	0,53**	0,38**
Item28	0,37**	-	0,21**	0,52**	0,30**	0,61**	0,29**	0,40**
Item31	0,58**	0,21**	-	0,36**	0,63**	0,45**	0,48**	0,35**
Item34	0,24**	0,52**	0,36**	-	0,40**	0,63**	0,37**	0,23**
Item57	0,62**	0,30**	0,63**	0,40**	-	0,46**	0,70**	0,23**
Item58	0,42**	0,61**	0,45**	0,63**	0,46**	-	0,43**	0,14
Item59	0,53**	0,29**	0,48**	0,37**	0,70**	0,43**	-	0,29**
Item61	0,43**	0,54**	0,45**	0,66**	0,41**	0,68**	0,40**	-

Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$

Συνάφεια Pearson  $r$  μεταξύ των διαστάσεων της υποκλίμακας «Προβλήματα Συμπεριφοράς» ( $N=123$ )

	1	2
1. Ενδοπροσωπική προσαρμογή	-	0,83**
2. Υπερκινητικότητα/δυσκολίες συγκέντρωσης	0,83**	-

Σημείωση: \*  $p < 0,05$ , \*\*  $p < 0,01$ , \*\*\*  $p < 0,001$